

Univerzita Palackého v Olomouci

Katedra psychologie Filozofické fakulty

**Psychologické aspekty adaptace v rozdílném
sociokulturním prostředí**

Diplomová práce

Autor: Romana Vaňková

Vedoucí práce: Mgr. Martin Kupka, Ph.D.

Olomouc 2007

Děkuji Mgr. Martinu Kupkovi, Ph.D. za odborné vedení mé diplomové práce.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a všechny použité prameny řádně citovala a uvedla.

V Olomouci dne 30. listopadu 2007

(podpis) .....

Obsah

1 Úvod.....	5
I. Teoretická část.....	7
2 Teoretický rámec a vymezení studia akulturace.....	8
2.1 Vymezení pojmu a studia akulturace a jeho historické zázemí.....	9
2.2 Akulturace v rámci studia psychologie.....	12
2.3 Interkulturní psychologie a vybraná terminologie	14
2.4 Základní pilíře akulturace.....	18
2.5 Dimenzionalita a směrovost.....	19
2.6 Modely akulturace.....	20
2.6.1 Gordonův asimilační model.....	21
2.6.2 Berryho model akulturačních strategií.....	23
3 Přístupy ke studiu psychologické akulturace.....	27
4 Interkulturní kontakt: proces a výstup.....	30
4.1 Skupiny v rámci interkulturního kontaktu.....	31
4.2 Proces psychologické akulturace.....	34
4.3 Odpověď na interkulturní kontakt a adaptace.....	36
4.4 „Kulturní šok“ - kontroverzní pojetí.....	39
5 Proces akulturace a adaptace z pohledu teorie stresu.....	42
5.1 Proces psychologické akulturace a akulturační stres.....	44
5.2 Faktory ovlivňující akulturační proces a adaptaci.....	47
5.2.1 Životní změny.....	47
5.2.2 Kognitivní hodnocení a očekávání.....	48
5.2.3 Copingové styly a strategie.....	49
5.2.3 Akulturační strategie.....	51
5.2.4 Osobnost.....	51
5.2.5 Sociální opora.....	54
5.2.6 Další moderující faktory.....	56
5.2.7 Kulturně-specifické faktory.....	59
6 Výzkum na poli akulturace.....	60
II. Výzkumná část.....	63
1 Výzkumné problémy a cíle.....	64
2 Formulace hypotéz.....	65
3 Soubor respondentů.....	66
4 Metody získávání dat.....	68
4.1 Dotazník strategie zvládání stresu SVF 78.....	68
4.1.1 Konceptualizace stresu a způsoby zpracování stresu.....	70
4.1.2 Teoretické předpoklady při vývoji dotazníku SVF.....	71

4.2	Dotazník životní spokojenosti.....	72
4.2.1	Koncept životní spokojenosti.....	73
4.2.2	Popis škál DŽS zařazených do výzkumu.....	74
4.3	Dotazník psychosociálních aspektů akulturace.....	76
4.3.1	Akulturační strategie.....	76
4.3.2	Položková analýza dotazníku.....	76
5	Metody zpracování a analýzy dat.....	78
5.1	Postup vyhodnocení copingových strategií.....	78
5.2	Postup vyhodnocení životní spokojenosti.....	79
5.3	Postup vyhodnocení akulturačních strategií.....	79
5.4	Postup vyhodnocení položkové analýzy.....	81
5.5	Statistické metody použité při hodnocení dat.....	82
5.5.1	Test nezávislosti pro kontingenční tabulku větší než 2x2 a kontingenční koeficient C.....	82
6	Výsledky výzkumu.....	84
6.1	Testování hypotéz.....	84
6.2	Výsledky dotazníku SVF 78 – Strategie zvládnání stresu.....	90
6.3	Výsledky DŽS - dotazníku životní spokojenosti.....	93
6.4	Výsledky akulturačních strategií.....	94
6.5	Položková analýza.....	95
7	Diskuse.....	108
8	Výzkumné závěry.....	121
	Souhrn.....	123
	Literární zdroje.....	129
	Přílohy 1	
	Přílohy 2	

1 Úvod

Kontakt mezi národy odlišných kultur rozhodně není novým fenoménem. Různé zkušenosti pramenící z kontaktu mezi kulturami byly zaznamenávány v průběhu lidské historie od dob starověkých. Akulturace – je hlavním pojmem, se kterým se budeme setkávat v rámci celé práce. Od počátku 20. století je akulturace studována z pohledu různých vědeckých disciplín a relativně nedávno upoutala i pozornost psychologů. Tato problematika se tak rozšířila z primární orientace na různé skupiny obyvatel v interkulturním kontaktu také o pohled na jedince (v rámci těchto skupin) procházejícího akulturací. Dnes představuje jednu z velmi studovaných oblastí v psychologii s řadou teoreticko-empirických směrů.

Většina lidí, pokud se s tímto pojmem vůbec setkala, by jím asi nejčastěji označila zkušenost, kdy imigranti z rozvojových zemí přicházejí do vyspělé země a tam se setkávají s potřebou naučit se novému jazyku, porozumět novým kulturním zvykům, způsobům chování a vycházet s lidmi, jejichž hodnoty a přesvědčení se v mnohém liší od jejich vlastních. Ve skutečnosti však akulturace zahrnuje mnohem širší problematiku týkající se nejen imigrantů či uprchlíků, ale doslova všech jedinců, kteří se dlouhodobě ocitnou v kontaktu s jinou kulturou, především s příslušníky jiných národností a etnik jako reprezentanty této nové kultury. Mezi ně patří i dočasně příchozí jako zahraniční studenti, diplomaté, zaměstnanci zahraničních firem (v rámci globalizace pracovního trhu) či turisté. Co si ale představit pod významem akulturace? V rámci interkulturní psychologie je akulturace je chápána především jako proces psychologických změn pramenících z dlouhodobého a přímého kontaktu příslušníků různých kultur.

V této práci se vedle obecnějšího úvodu do problematiky interkulturního kontaktu a akulturace podrobněji seznámíme s jedním ze tří hlavních teoreticko-empirických přístupů, a to pohledem na akulturaci v rámci teorie stresu a zvládání (Stress, Coping and Adaptation Approach). Přiblížíme si jaké nejdůležitější proměnné vstupují do procesu akulturace, a ovlivňují tak nejen její průběh, ale zároveň i dlouhodobý výsledek ve smyslu adaptace. Na interkulturní kontakt a s ním spojené změny lze tedy pohlížet i jako na adaptační proces v kontextu setkávání jedinců s různým kulturním zázemím.

Dnes se již celosvětově setkáváme se značným nárůstem migrace, ať už souvisí s imigrací či rozvojem turismu, díky které se lidé častěji dostávají do kontaktu s příslušníky jiných

národností a neznámých kultur. Toto téma se tak do určité míry začíná týkat čím dál více zemí, Českou Republiku nevyjímaje. Vedle příchodu uprchlíků či imigrantů začínají být patrnější také přesuny obyvatel v rámci Evropské Unie, jejichž cílem je nejen nalezení lepších životních podmínek, ale i dlouhodobé pracovní či studijní pobyty v zahraničí, diplomatické cesty apod. Psychologické aspekty problematiky akulturace, resp. adaptace na „aktuální“ životní podmínky v hostitelské zemi, tak budou nutně více studovány také v souvislosti s občany naší země, a to jak ve smyslu adaptace Čechů, kteří vyjíždějí na dlouhodobé studijní a pracovní pobyty do zahraničí či na čas opouštějí vlastní zemi ve snaze „vyzkoušet si“ život jinde, tak v souvislosti s různými skupinami příchozích k nám.

Ať jsou okolnosti interkulturního kontaktu jakékoliv, tato zkušenost je hodnocena jako důležitá životní událost, která s sebou přináší řadu změn a vyžaduje, aby jedinec leccos přehodnotil a přizpůsobil se. Už jen tato zkušenost kontaktu s jinou kulturou sama o sobě vede člověka k zamýšlení se nad hodnotami svými a své etnické či národnostní skupiny a k jejich konfrontaci. Nutno říci, že setkávání se s jinými kulturami může být na druhou stranu i velice zajímavá a obohacující zkušenost.

I přesto, že migrace je dnes poměrně často společensky diskutovaným tématem i u nás, stále se setkáváme spíše s malým zájmem ze strany psychologů, o čemž svědčí i to, že v odborné psychologické literatuře se fenomén akulturace objevuje spíše výjimečně. Vycházíme proto převážně ze zahraniční literatury.

Hlavním cílem teoretické části práce bude snaha nahlédnout na problematiku akulturace, tj. popsat a vysvětlit průběh celého procesu od počátku interkulturního kontaktu až po psychologický dopad a vliv na adaptaci jedince v novém prostředí.

Výzkum se odehrává v multikulturním prostředí Londýna, ve Velké Británii. Je orientován na příslušníky tří slovanských národností a sleduje psychologické aspekty spojené s jejich adaptací v rozdílném sociokulturním prostředí. V návaznosti na teoreticko-empirické předpoklady v první části práce se soustředíme na copingové strategie (mapující jak se jedinci vyrovnávají při zvládání změn a problémů), dále akulturační strategie (mapující spíše krátkodobý výsledek akulturace) a v neposlední řadě životní spokojenost jako ukazatele výsledku procesu v dlouhodobější perspektivě, tj. adaptace.

I. Teoretická část

2 Teoretický rámec a vymezení studia akulturace

Co si představit pod pojmem akulturace? Kam zařadit tento fenomén z hlediska vědeckého zájmu? A koho se akulturace týká? Na tyto a řadu dalších otázek se zde pokusíme odpovědět, a zároveň tak přiblížit pojetí akulturace, stručně nastínit pohled nejvýznamnějších autorů na tento fenomén v průběhu posledních desetiletí, kdy se těší vzrůstajícímu vědeckému zájmu a téma akulturace čím dál více proniká i k laické veřejnosti. Předně je třeba říci, že akulturace představuje proces, ke kterému dochází při setkávání jedinců a skupin s různým kulturním zázemím, méně často pak bývá odborníky popisována i jako výsledek tohoto setkání zahrnující veškeré proběhlé změny (Berry, 2006; Ward, 1996).

Akulturace není novým fenoménem, naopak. Setkávání národů pocházejících z různých kultur probíhal během celé historie lidstva. Lidé od nepaměti cestovali a důvody měli různé. Kočovní život, dobývání či kolonizace, obchod, útěk před perzekucí nebo katastrofou, války, v neposlední řadě i dobrodružství a zábava. Ať byly účely migrace jakékoli, vždy vedly ke změnám původního životního stylu, kulturních tradic a zvyklostí těchto národů, stejně jako vzniku nových společností (Sam & Berry, 2006; Gordon, 1964).

Tématem se v průběhu 20. století zabývali především antropologové (své výzkumy zaměřovali na domorodé obyvatelstvo a později etnické skupiny)¹ a sociologové (ti se orientovali na populaci imigrantů)². Hlavní vlna zájmu ze strany psychologů se objevuje až v 80. letech téhož století (např. Berry, 1980; Szapocznik & Kurtines, 1980; Padilla, 1980; Bochner, 1982, ad.)³. Dnes už se v psychologii setkáváme s četným množstvím odborných článků a monografických publikací pojednávajících o různých aspektech problematiky akulturace a prezentujících poznatky na základě rozsáhlých výzkumů (více Berry, 2006; Ward, Bochner & Furnham,

- 1 např. Spiro, 1955 – podává přehled antropologických výzkumů akulturace minoritních etnických skupin v USA. Poukazuje na pozitivní vztah mezi akulturací a sociální mobilitou (etnika s vyšším sociálním statusem tíhnu k výraznější akulturaci, což má za následek identifikaci se sociální třídou namísto etnickou skupinou). Dále zdůrazňuje dosavadní výzkumné poznatky, že akulturace způsobuje vážné emocionální potíže při adjustaci.
- 2 např. Park, 1928 – V článku „Human migration and marginal man“ pojednává o společensko-kulturních následcích migrace národů, ale zdůrazňuje také subjektivní aspekty procesu, které se manifestují ve změnách osobnosti a chování. Přichází s teorií marginality (marginal man), kdy popisuje situaci jedince usilujícího o život ve dvou kulturách, výsledkem čehož je zpravidla nestabilní charakter (vnitřní neklid, nervozita, zvýrazněná plachost, nespěšlost ad.). Vymezuje čtyři typy akulturace, tj. marginalita, reintegrace, segregace a kulturní hybrid. Zdůrazňuje vliv rasových charakteristik v rámci kultur (Park, 1928; Rudmin, 2003).
- 3 Berry, 1980 – koncept akulturace a adaptace; Szapocznik & Kurtines, 1980 – několik výzkumů akulturace na populaci kubánských imigrantů žijících na Floridě, biculturalismus a dvoudimenzionální model akulturace; Padilla, 1980 – studie na populaci mexických Američanů zaměřena na kulturní uvědomění a etnickou loajalitu, multidimenzionální model akulturace (In Padilla, 1980); Bochner, 1982 – představuje dvě akulturační typologie (pro výsledky na populační a individuální úrovni), které uplatňuje v rámci výzkumných studií na zahraničních studentech a druhé generaci imigrantů.

2003). Sam a Berry (2006) spatřují jako hlavní důvody velkého zájmu o akulturaci v posledních desetiletích zejména celosvětový nárůst migrace (z důvodů přírodních katastrof, ale i pohrom způsobených lidstvem jako jsou válečné konflikty, chudoba a hladomor) a zvýšenou potřebu porozumění vztahu mezi kulturou a lidským chováním. Tento druhý důvod se stal hlavním předmětem zájmu interkulturní psychologie.

2.1 Vymezení pojmu a studia akulturace a jeho historické zázemí

Se jménem Powell (1880)¹ je spojováno vůbec první použití výrazu *akulturace* v anglické literatuře odkazující na „psychologické změny způsobené transkulturní imitací“ (Sam, 2006), a to v souvislosti setkávání primitivních indiánských kmenů s vyspělejšími civilizovanými kulturami při kolonizaci amerického kontinentu (Powell, 1880).

Na počátku 20. století antropologové, později i sociologové, začínají přikládat význam a důležitost kulturnímu styku rozdílných skupin. Nicméně až ve 40. letech antropologové Redfield, Linton a Herkovits (1936, s. 149; cit. Berry, 2002, s. 19) jako první formálně vymezili akulturaci jako „fenomén, který vyplývá ze situace, kdy se skupiny jedinců pocházejících z rozdílných kultur dostanou do přímého kontinuálního styku, a za následek má změny původních kulturních vzorců jedné či obou skupin...“.

Autoři dále upozorňují, že akulturace by měla být odlišována jednak od *kulturní změny*, jejíž je pouze jedním aspektem, a *asimilace*, která představuje jednu fázi akulturace (in Berry, 2002). Definice Redfielda a kol. je považována za klasickou definici pojetí akulturace a je také nejčastěji citována výzkumníky v této oblasti (např. Berry, 1980, 2002, 2006, Gordon, 1964, Ward, Bochner & Furnham, 2003, ad.). Trimble (2002) uvádí „přímý kontinuální kontakt“ jako stěžejní bod této definice. Akulturace je tak nadále chápána jako důsledek dlouhodobého kontaktu mezi jedinci z odlišných kultur. Dalším důležitým rozlišením je, že kulturní skupiny mají specifické „*životní styly*“ (lifeways) a „*styly myšlení*“ (thoughtways). Ty vedou během kontaktu skupin s rozdílným kulturním zázemím často k trvalým změnám. Trimble (2002) dále naznačuje, že už v této první definici je kladen důraz na změny ve všech kulturních skupinách zahrnutých v interakci, a nikoliv pouze na změny v kulturní skupině „přizpůsobující se“ či menšinové. Sam (2006) vedle toho upozorňuje, že výše uvedená definice zahrnuje jednu z důležitých sporných otázek vztahujících se k pojetí akulturace, a to, že termín akulturace

---

¹ Jedná se o publikaci "Introduction to the study of indian languages" pojednávající vedle lingvistických aspektů také stručně o kultuře, zvyklostech a dalších jevech sociálního života indiánských kmenů na americkém kontinentě.

bývá někdy synonymně či chybně používán místo výrazu asimilace. Ke vztahu mezi těmito dvěma pojmy se vrátíme později v této kapitole.

Sociálně-vědecká výzkumná rada v roce 1954 upravila pojetí akulturace na následující znění: „...kulturní změna, která je iniciována spojením dvou či více autonomních kulturních systémů. Akulturační změna může být následkem přímé kulturní transmise; může pramenit z jiných než kulturních příčin jako ekologických či demografických změn vyvolaných střetávající kulturou; může být zpožděna díky pozvolnému vnitřnímu přizpůsobování se akceptací nových rysů či vzorců; nebo může být reaktivní adaptací na tradiční způsob života...“ (Social Science Research Council, 1954, s. 974; cit. Berry, 1980, s. 9-10).

Berry (2002) upozorňuje na nové aspekty objevující se v této definici. K akulturační změně může docházet i na základě změny nepřímé („ekologické“), zpožděné (týkající se „vnitřní adjustace“ jak kulturního tak psychologického charakteru) či „reaktivní“ (pramenící z odmítání nového kulturního vlivu, posunu spíše směrem k tradičnímu způsobu života než k větší podobnosti s dominantní kulturou).

Hlavními pojmy této upravené definice jsou „změna“ a „adaptace“. Následné výzkumy zaměřené na studium těchto dvou procesů vedly ke vzniku odlišných pohledů na koncept akulturace (Trimble, 2002). Tradiční přístup říká, že kulturní změny postupují lineárním způsobem, tzn. směrem od původního životního stylu dané kulturní skupiny přes určité přechodové stádium a vrcholí úplnou internalizací životního stylu jiné kultury. Naopak modernější přístup se na základě novějších výzkumných poznatků přiklání k názoru, že akulturace není ani lineární proces, ani nemusí vést vždy k úspěšnému završení (Berry, 1980¹, Trimble, 2002). Jak uvádí Trimble (2002), příchozí etnické a kulturní skupiny mohou upřednostňovat zejména ty charakteristiky dominantní či jiné přítomné kultury, jenž odpovídají jejich skutečnému pohledu na svět, a zároveň usilovat o uchování prvků jejich tradiční kultury. V této souvislosti závěry některých výzkumů poukazují na možnou změnu v pozitivním směru. Na druhou stranu ale mnohé výzkumy upozorňují především na negativní a zátěžový aspekt akulturačního procesu, který Chance (1965; in Trimble, 2002) shrnuje pod pojmem „*akulturační dezorganizace*“.

Významný moment ve vývoji pojetí akulturace nastal koncem 60. let, kdy Graves (1967)

---

¹ Berry (1980) v rámci vymezení možných způsobů akulturace (později strategií akulturace) pokládá odmítnutí a dekulturnaci (později separaci a marginalizaci) za jasně negativní varianty.

zdůraznil, že akulturace na úrovni populace (či skupin) by měla být odlišována od individuální zkušenosti jedince². U Gravesa se tak poprvé setkáváme s pojmem *psychologická akulturace*. Následně Berry (1980) vytvořil koncept akulturace a vymezil tři fáze v rámci jejího průběhu, a to kontakt mezi skupinami, konflikt a adaptaci. Stejně jako Graves i Berry chápe akulturaci jako dvouúrovňový fenomén zahrnující jak skupinu, tak jedince. Zdůrazňování adaptace na individuální úrovni ho později vedlo k rozsáhlému pojetí psychologické akulturace.

V nedávné době Mezinárodní organizace pro migraci (IOM) označila akulturaci jako „postupné osvojování prvků nové kultury (myšlenek, slov, hodnot, norem, chování, institucí) jedinci, skupinami nebo třídami dané kultury. Částečná či úplná adaptace je způsobena kontaktem a interakcí mezi rozdílnými kulturami díky migraci a obchodním stykům“ (IOM, 2004, s. 7). Sam (2006) ale této definici vytýká jednoduché přehlížení toho faktu, že v rámci akulturace může dojít také k odmítnutí či resistenci vůči prvkům nové kultury (např. Berry, 1970, ad.).

U nás je v sociálních vědách pojem akulturace poměrně jednotně definován, jak uvádí Průcha (2004, s. 49.), a to zpravidla jako „sociální proces, při němž dochází ke kulturním změnám trvalým stykem dvou i nebo více kultur“, a zahrnuje jak přebírání jedněch prvků z jiné kultury, tak vylučování jiných prvků či jejich přetváření.

---

2 Přestože byla akulturace původně představena jako skupinový fenomén (viz. Redfield et al., 1936), již počáteční diskuze týkající se jejího pojetí poukazovaly i na individuální úroveň fenoménu (např. Devereux & Loeb, 1946; Broom & Kitsuse, 1955; Spiro, 1955 ad.; in Sam, 2006). Nicméně až Graves (1967) přišel s pojetím psychologické akulturace.

2.2 Akulturace v rámci studia psychologie

Prvním psychologem, který psal o akulturaci, byl G. Stanley Hall v samém začátku 20. století (Rudmin, 2003). Nicméně až v 60. letech se psychologové začali ve větší míře zajímat o vlivy kultury na psychologii jedince. Sam (2006) ale upozorňuje na jistý problematický aspekt, a to, že nejvíce výzkumů se do té doby odehrávalo v jednom „koutě světa“, zatímco většina národů rozdílných kultur byla jednoduše opomíjena, příp. byly používány koncepty a výzkumné metody kulturně neadekvátní. Psychologům tak chyběl náhled, který by umožňoval srovnávání kulturních skutečností těchto národů a použití kulturně relevantních výzkumných metod tak, aby mohli porozumět lidem v jejich přirozených podmínkách.

Tato problematika se stala předmětem studia *interkulturní psychologie* (*cross-cultural psychology*), která si pokládá především otázku: Jak kultura ovlivňuje lidské chování? Dnes již na základě bohatých výzkumných poznatků této disciplíny můžeme jasně konstatovat, že kulturní zkušenosti skutečně ovlivňují vývoj lidského chování a jeho projevy v každodenním životě. Někteří psychologové si zároveň začali klást otázku: Jak mohou lidé narození a vychovávaní v jedné společnosti zvládat život v jiné kulturně odlišné společnosti než je ta, na kterou jsou zvyklí? Toto je základní otázka akulturace vycházející z poznatků, že lidé si osvojují takové vzorce chování, které jim umožňují úspěšně se přizpůsobit životu v jejich sociokulturním kontextu (Sam & Berry, 2006). Co se ale stane, když se jedinec se svým „repertoárem chování“ ocitne ve zcela odlišném kulturním kontextu? Jak autoři naznačují, možností je hned několik. Chování jedince může zůstat nezměněné (ovšem za zvýšeného rizika maladaptace) anebo jedinec na základě učení se tomu, jak nejlépe žít v novém kulturním prostředí, snadno a rychle své chování mění. Další možností je vytvoření komplexního vzorce, který obsahuje jak původní repertoár chování, tak změny chování na základě kontaktu s novou kulturou. Právě složitost tohoto jevu, v němž jsou zahrnuty mnohé psychické procesy týkající se sociálního učení, stresu a jeho zvládnání, identity, resilience, duševních nemocí, konfliktu ad., vedla k rozvoji oblasti *psychologie akulturace* (Sam & Berry, 2006).

Stěžejní zájem psychologů o jedince v rámci této problematiky postupně vedl k rozlišení mezi individuální a skupinovou úrovní změn během procesu akulturace a k formálnímu užívání termínu „*psychologická akulturace*“ (např. Graves, 1967; Berry, 1970, 1980, 1989 ad.). Graves (1967) a další autoři (např. Berry, 1989) tímto odkazují na změny, které jedinec zažívá

jako výsledek setkání s jinými kulturami a zároveň účasti na procesu akulturace, jímž prochází jeho kulturní či etnická skupina. Berry (1989) k tomu dodává, že toto rozlišení mezi akulturací a psychologickou akulturací je důležité ze dvou důvodů. Prvním je, že druhy změn probíhajících na obou úrovních jsou často odlišné. Na individuální úrovni se změny týkají především identity, hodnot, postojů a chování, zatímco na populační úrovni to mohou být změny sociální struktury, ekonomického zázemí či politické organizace. Druhým důvodem je to, že ne všichni jedinci procházející akulturací se účastní na kolektivních změnách skupiny ve stejné míře, ba naopak se v tomto aspektu mohou velmi odlišovat.

A jaký je důvod dnes již významného zájmu psychologů v mnoha zemích o fenomén akulturace? Berry et al. (2002) spatřují dva hlavní důvody. Jednak je akulturace studována kvůli sobě samé, resp. zájmu o psychologické fenomény vystupující při průniku dvou kultur, a jednak kvůli určité kontrole praktického dopadu sociálních a kulturních změn především v oblasti vzdělání, telekomunikace a industrializace, které by mohly narušovat srovnávací studie psychologických fenoménů jako např. kognitivních schopností či hodnotových orientací.

Zmíníme si zde také současné pojetí Americké psychologické asociace (APA), která definuje akulturaci jako „proces, kdy skupiny a jedinci integrují sociální a kulturní hodnoty, ideje, přesvědčení a vzorce chování své původní kultury s těmi pocházejícími z odlišné kultury.“ Vedle toho psychologickou akulturaci vymezuje jako „subjektivní a behaviorální přizpůsobování se jiné kultuře, která se typicky odlišuje s ohledem na určitý stupeň a typ“ (VandenBos, 2006, s. 43). Téma akulturace je dnes nedílnou součástí disciplíny interkulturní psychologie.

Z dosavadního pojednání vyplývá, že akulturace jako sociálně-vědní konstrukt zahrnuje změny sociokulturní či skupinové a psychologické, resp. individuální. Ačkoliv pro ucelené obsažení fenoménu akulturace je třeba studovat tyto změny na obou úrovních včetně jejich vzájemného vztahu, v této práci se budeme koncentrovat především na psychologické změny uskutečňující se na individuální úrovni, změny na skupinové úrovni zmíníme spíše okrajově.

2.3 Interkulturní psychologie a vybraná terminologie

Psychologická disciplína v angličtině nazývaná *cross-cultural psychology* je v české odborné literatuře zatím málo známá. Není proto dosud ustálené ani její terminologické pojmenování. Nejčastěji se setkáváme s překladem *interkulturní psychologie* (Kolman, 2005¹; Průcha, 2005; Morgensternová, Šulová et al., 2007), někdy také s ekvivalentním označením mezikulturní či transkulturní psychologie. Ve své definici interkulturní psychologie Průcha uvádí, že jde o komparativní vědu, která: „...popisuje a srovnává vlastnosti a procesy lidské psychiky v závislosti na kulturních faktorech založených v odlišnostech etnik, národů, rasových a náboženských či jazykových skupin...“ psychologické zkoumání se zaměřuje především na „...rozdíly v kognitivních procesech (v myšlení, v poznávání světa), v interpersonálním chování a komunikaci lidí, hodnotových orientacích, v postojích a předsudcích, výchovných stylech rodin aj...“ (Průcha, 2004, s. 19). Kolman (2005, s. 51) označuje interkulturní psychologii jako „porovnávání psychologických rozdílů mezi kulturami“ a stejně jako Průcha (2004) odkazuje především na současné pojetí kolektivu autorů kolem Berryho, kteří tuto psychologickou disciplínu vymezují jako „zkoumání shod a rozdílů v individuálních psychologických funkcích v různých kulturních a etnických skupinách; vztahů mezi psychologickými proměnnými a sociokulturními, biologickými a ekologickými (tj. z prostředí působícími) proměnnými; a průběžných změn v těchto proměnných“ (Berry et al., 2002, s. 3).

Disciplína *cross-cultural psychology* je dnes již tradiční součástí psychologie a na mezinárodní úrovni se těší velkému zájmu odborníků². Ale i přes rozvinutost oboru a existenci řady asociací v západních zemích, na české odborné scéně je o tomto oboru jen malé povědomí. Za zásadní předěl snad lze považovat ustanovení sekce interkulturní psychologie při ČMPS začátkem roku 2007, jejímž hlavním důvodem je rozvoj interkulturní psychologie u nás. Zatím vyšla pouze jediná publikace u nás systematicky pojednávající o této disciplíně, a to „Interkulturní psychologie“ (Průcha, 2004).

---

1 Interkulturní psychologie v Kolmanově pojetí bývá alternativně označována také jako „psychologie mezi kulturami“, „mezikulturní psychologie“ či „psychologie interkulturních rozdílů“

2 Svědčí o tom především existence a působení IACCP (International Association for Cross-Cultural Psychology) od roku 1972; vydávání mezinárodního periodika „Journal of Cross-Cultural Psychology“ (od r. 1970), dále „Cross-Cultural Psychology Bulletin“ (od r. 1995), organizace výzkumných projektů, pořádání mezinárodních konferencí ad.

Další stejnojmenná publikace (Morgensternová, Šulová et al., 2007), která vyšla nedávno, se věnuje především rozvoji interkulturní senzitivity a interkulturnímu výcviku.¹

V následující pasáži se pokusíme přiblížit některé základní pojmy z interkulturní psychologie, které budeme nadále v této práci používat a které souvisí s tématem akulturace. Při studiu literatury v oblasti akulturace se u různých autorů občas setkáváme s nejednoznačným používáním některých termínů (např. asimilace), příp. s pojmenováním jednoho fenoménu několika podobnými názvy (např. adaptace - adjustace). Proto se zde pokusíme tyto sémantické potíže nastínit a stručně vymezit stěžejní pojmy užívané v dalším textu, abychom zvýšili jeho srozumitelnost a přehlednost.

Enkulturation – akulturation

*Enkulturation*² je proces, během kterého dochází k postupnému začleňování jedince do příslušné kultury a osvojování daných hodnot, idejí, přesvědčení a způsobů chování, resp. formální i neformální přejímání kulturních norem v průběhu jeho vývoje. Vedle toho akulturation se týká kulturní a psychologické změny způsobené kontaktem s příslušníky odlišných kultur projevujících odlišné vzorce chování. Enkulturation tak můžeme popsat jako proces začleňující jedince do jeho primární kultury zatímco akulturation jako proces, který jedinec podstupuje v důsledku měnícího se kulturního kontextu (Berry et al., 2002; Hartl & Hartlová, 2000; VandenBos, 2006).

Kulturní změna – akulturation

Kulturní změnou se rozumí proces vedoucí k sociálním a kulturním změnám na populační úrovni, který je iniciován kontaktem s jinými kulturami, ale i změnami životního prostředí, invencemi a jinými vlivy v rámci dané společnosti. Jedná se o obecnější fenomén než akulturation. Ta je zpravidla popisována jako jedna z forem kulturní změny pramenící z přímého dlouhodobého kontaktu s jinými kulturami (Berry et al., 2002).

---

1 Pozn. První kniha týkající se zčásti interkulturní psychologie (Komunikace mezi kulturami – Kolman, 2001) je koncipována jako učební text pro studenty ekonomie ČZU. Na druhou stranu u nás vyšlo již několik publikací v příbuzných oblastech jako Multikulturní výchova a etnopedagogika (Průcha, 2002), Interkulturní faktory v managementu a podnikání (Nový, 1996; Šroněk, 2000) nebo Etnické a interkulturní problémy v medicíně a zdravotní péči (Mareš, 2001) ad. (in Průcha, 2004).

2 Enkulturation je spolu s procesem socializace součástí širšího pojetí kulturní transmise, tj. procesu, kdy jsou kulturní rysy určité populace předávány na její individuální členy (Berry et al., 2002).

Akulturace – asimilace – adaptace

Pojmy *akulturace* a *asimilace* bývají především ve starší literatuře používány jako synonyma. Antropologové upřednostňovali termín *akulturace*, zatímco v sociologii se zažil více pojem *asimilace* (Gordon, 1964). Jindy jsou považovány za podkategorie. Aby to však nebylo tak jednoduché, někteří autoři pokládají *asimilaci* za jednu z fází procesu *akulturace* (např. Berry, 1980, 2006), zatímco jiní (např. Gordon, 1964) naopak *akulturaci* přirovnávají k fázi *asimilace*. V soudobé psychologické literatuře se ale nejčastěji setkáváme s Berryho (2006) pojetím *asimilace* jako jedné ze čtyř strategií procesu *akulturace*. Tohoto pojetí se také budeme držet v této práci.

Pojem *adaptace* je pak označením pro „relativně stálé změny, které probíhají u jedinců či skupin jako odpověď na požadavky vnějšího prostředí“ (Berry, 2006, s. 48). Obecně se *adaptace* týká míry shody mezi jedincem a kulturním prostředím. Rozlišujeme dva hlavní druhy, a to *adaptaci psychologickou* a *sociokulturní* (např. Ward & Kennedy, 1993, Ward, Bochner & Furnham, 2003). V této souvislosti je třeba upozornit, že u některých autorů (především Ward) se v prvním případě setkáváme s označením *psychologická adjustace*, zatímco jinými autory je pojem zaměňován. Pro jisté ucelení terminologie se nadále budeme držet výhradně pojmu *adaptace*.

Akulturace – psychologická akulturace – psychologická adaptace

Interkulturní psychologové termínem *akulturace* odkazují na proces, během kterého dochází ke změnám na úrovni kulturní skupiny či jedince v důsledku kontaktu s jinou kulturní skupinou. *Psychologická akulturace* se vztahuje k individuálním změnám chování, postojů a hodnot z tohoto styku vyplývajících. Termínem *psychologická adaptace* (vedle *sociokulturní adaptace*) se zpravidla označuje dlouhodobý výsledek těchto změn a celého procesu *psychologické akulturace* (Berry et al., 2006; Castro, 2003; Ward et al., 2003).

Kultura – kultura hostitelské země – původní kultura

V rámci interkulturní psychologie je pojem *kultura* vztahován především k projevům chování lidí, tedy *kultura* určitého společenství je označením pro jeho zvyklosti, symboly, komunikační normy a jazykové rituály, sdílené hodnotové systémy, předávané zkušenosti, zachovávaná tabu ad. (Průcha, 2003). Berry a kol. nahlízejí na *kultury* především jako na produkty minulého chování a usměrňovatele budoucího chování lidí. Tudíž lidé jsou tvůrci *kultury* a zároveň jsou

kulturou ovlivňování (Berry et al., 2002). Pojem kultura užívaný interkulturními psychology se tak nejčastěji týká sdíleného způsobu života skupiny lidí.

V dalším textu uplatňujeme pojem *kultura hostitelské země* (také majoritní, dominantní či nová kultura), kterým označujeme kulturu země (nebo dominantní etnické či kulturní skupiny), v níž se imigrant a dočasně příchozí ocitá. Označením *původní kultura* (někdy také minoritní) pak míníme kulturu jedincovy etnické či kulturní skupiny anebo země jeho původu.

Etnická identita – kulturní identita

Etnická a kulturní identita mají společnou podstatu, identita zde představuje pocit prožívání příslušnosti jedince k určitému společenství, s jehož hodnotami, normami či jinými rysy se ztotožňuje (Průcha, 2003). Berry et al. (2002) vymezují *kulturní identitu* jako souhrn přesvědčení a postojů, které lidé sdílejí o sobě samých jako členech určité kulturní skupiny. Tato identita je utlumená a projevuje se pouze v situacích, kdy lidé přicházejí do kontaktu s jinou kulturou. Obdobně *etnická identita* je chápána jako pocit sounáležitosti s určitým etnikem, který může být zdůrazněn společným jazykem, historií, hodnotami či ideály. Sam (2006) spatřuje etnickou identitu jako jednu z podob kulturní identity, která pojednává o tom, jak se jedinci a skupiny nahlízejí a rozumějí sami sobě ve vztahu k etnické skupině, k níž původně patřili, a k nové kulturní skupině. Různými autory je více používáno označení etnická či kulturní identita.

Etnická – kulturní – etnokulturní skupina

Etnická skupina¹ je vymezována jako jakákoliv větší sociální skupina vyznačující se společnou etnickou identitou, která je založena na historii, kultuře, jazyku a často náboženství. Ačkoliv členové etnické skupiny mají obvykle společný rasový původ, etnická skupina není ekvivalentní k rase² (VandenBos, 2006). Podobně je některými autory používán pojem kulturní skupina, který se týká skupiny jedinců se společnou kulturní identitou. Etnokulturní skupina je označením pro skupinu jedinců žijících v pluralitní společnosti, která pochází z dřívější generace skupiny imigrantů, ale změnila se následkem dlouhodobé akulturace ve větší

---

1 Termín etnikum je téměř synonymní s termínem etnická skupina, který je častěji používán v anglosaské literatuře. Průcha (2003) však upozorňuje na to, že v české a evropské terminologii je jemné významové rozlišení. Etnikum je výraz označující obvykle společenství rozvinuté na úroveň národa (např. Češi), zatímco etnická skupina označuje spíše společenství, která do úrovně národa nedospěla (např. Romové).

2 Rasa se vymezuje především na základě anatomických a genetických rozdílů. Rasy jsou popisovány jako „velké skupiny lidí s podobnými tělesnými znaky, které jsou dědičné, vytvořily se vlivem přírodního prostředí a vznikly původně v určitých geografických teritoriích“ (rozlišujeme rasu europoidní, negroidní a mongoloidní) (Průcha, 2003, s. 62).

společnosti (Berry et al., 2002). Tyto skupiny v textu často označujeme jako minoritní, abychom je vymezili od dominantní společnosti v hostitelské zemi.

2.4 Základní pilíře akulturace

Sam (2006) bere jako východisko definici Redfielda a spol. (kap. 2.1) a vyzdvihuje 3 hlavní body, které pokládá za základní pilíře akulturace. Jsou jimi kontakt, vzájemný vliv a změna.

Kontakt

Nezbytným předpokladem pro uskutečnění akulturace je setkání minimálně dvou jedinců či skupin s odlišným kulturním zázemím, přičemž je kladen důraz na to, aby se jednalo o kontakt kontinuální (a to dlouhodobý či trvalý) a přímý. Akulturace v pravém slova smyslu se odehrává tehdy, je-li mezi jedinci či skupinami vzájemná „interakce“ ve stejném čase a prostoru, nikoliv zprostředkovaná např. jinou osobou či mediálním prostředkem, a odehrává se v určitém časovém horizontu.

Vzájemný vliv

Výše zmiňovaná definice dále naznačuje vzájemné působení skupin (a jedinců) během kontaktu. Nicméně vzhledem k mocenským nerovnostem jako ekonomické moci, vojenských sil či početní převaze zpravidla jedna skupina (dominantní, hostitelská společnost) uplatňuje větší vliv než skupina druhá (imigranti, dočasně příchozí ad.). I přes tuto skutečnost však dochází ke změnám na obou stranách. Je ale důležité konstatovat, že dominance jedné skupiny zde není podmínkou, nýbrž spíše jednou z důležitých proměnných ve výzkumu akulturace (Sam, 2006).

Změna

Podstatným aspektem kontaktu je změna, která zahrnuje jak dynamický proces, tak relativně stabilní výsledek. Při studiu akulturace jsou důležité obě otázky, tzn. *Jak dochází k akulturační změně?* a *Co se během akulturace změnilo?* Sam (2006) uvádí, že při studiu psychologické akulturace, kde změny často zahrnují osobní charakteristiky jako hodnotové orientace, postoje a otázku identity není vždy jednoduché určit příčinu těchto změn, nebo je-li změna skutečně důsledkem akulturace či jen přirozenou změnou v rámci ontogenetického vývoje jedince. Ward (1996) přichází s pojetím „*ABC's of Acculturation*“, kde v rámci psychologické akulturace zahrnuje změny afektivní, behaviorální a kognitivní. Berry (1989,

2006) tyto druhy změn shrnuje pod označení *změny chování a akulturační stres*. K těmto změnám se podrobněji vrátíme v kap. 3 a 4).

Je důležité poznamenat, že vedle těchto psychologických změn se na skupinové úrovni v rámci akulturace můžeme setkat s celou řadou dalších změn jako jsou materiální, biologické, politické, ekonomické, sociální a kulturní a jejich kombinace (Berry, 2006, 1991).

2.5 Dimenzionalita a směrovost

V teoriích a výzkumech týkajících se akulturace jsou dvěma základními otázkami směrovost, resp. *Kterým směrem se změna odehrává?*, a dimenzionalita, resp. *Odehrává se změna v rámci jedné dimenze či dvou nezávislých dimenzí?* (Sam, 2006).

Co se týče *směrovosti (či zaměřenosti)*, setkáváme se především u starších teorií s pojetím akulturace jako jednosměrného procesu (Gordon, 1964; Graves, 1967), zatímco autoři pozdějších teorií jsou spíše toho názoru, že se jedná o obousměrný proces (např. Berry, 1980). Castro (2003) v této souvislosti rozlišuje akulturační modely lineární a bipolární. Rozdíl v těchto dvou pohledech do značné míry odráží synonymní označení celého procesu jako asimilace v případě Gordonova modelu, který předpokládá, že se tento proces uskutečňuje jedním směrem, kdy jedna skupina se pohybuje směrem k druhé skupině, která je relativně stabilní. Jinými slovy jedna skupina se mění tak, aby se co nejvíce podobala té druhé (Gordon, 1964).

Naopak v pojetí akulturace jako obousměrného procesu převažuje reciproční vliv mezi dvěma jedinci či skupinami v kontaktu (Sam, 2006). Ke změně tak může dojít na obou stranách, ale jak jsme již naznačili, na každé straně nabývá jiné kvality i rozsahu. Většina dnešních teorií a výzkumných projektů považuje interkulturní kontakt a akulturaci za obousměrný proces (např. Berry, 1980, 2006; Padilla, 1980; Bochner, 1982; Ward, Bochner & Furnham, 2003), kdy jedna strana má výraznější vliv na tu druhou.

Dimenzionalita je se zaměřeností v akulturačním procesu úzce spojena. Rozlišujeme modely jedno- a dvou-dimenzionální. Jednodimenzionální modely předpokládají, že jedinec ztrácí svou původní kulturní (či etnickou) identitu ve prospěch nové kultury. Odborníci se obecně shodují, že v čím větší míře si jedinec osvojí novou kulturu, tím méně mu zůstane z kultury původní. Tento přístup spatřuje obě kultury v kontaktu jako vzájemně neslučitelné, a proto z

psychologického hlediska považuje za problematické současné uchovávání obou kultur (Sam, 2006).

Dvoudimenzionální modely vychází z tvrzení, že je možné identifikovat se s novou kulturou nezávisle, tedy bez nutné ztráty své původní kultury (Berry, 1980). Například podle Berryho modelu (2.6.2), se akulturační změna může uskutečňovat v rámci dvou nezávislých dimenzí – jedna představuje uchování či ztrátu původní kultury, druhá pak účast a osvojení si prvků nové kultury či její odmítnutí (Berry, 2002). V rozporu s názory některých odborníků tak naznačuje, že je možné, aby jedinec udržovat v různé míře obě kultury.

Castro (2003) uvádí, že konceptualizace akulturace jako multidimenzionálního procesu je užitečná a významná pro porozumění kulturní změně a vztahům mezi etnickými skupinami v pluralitním kontextu. Výzkumy vedené dvou či více dimenzionálními modely poukazují na řadu důležitých faktorů ovlivňujících průběh celé akulturace.

2.6 Modely akulturace

Jak jsme výše naznačili, většina výzkumných studií akulturace v posledních desetiletích byla vedena dvěma různými typy modelů, a to *lineárně-bipolárními* a *dvoudimenzionálními*. První jmenované, reprezentované např. Gordonovým asimilačním modelem akulturace, předpokládají, že akulturace je proces, kdy dochází k pohlcení dominantní kulturou a zároveň ztrátě identifikace s kulturou původní. Naopak základní premise dvoudimenzionálních modelů je, že jedinci si mohou vyvinout pozitivní vazby k oběma kulturám, tedy kultuře své referenční etnické skupiny i nové kultuře hostitelské země (Castro, 2003).

Szapocznik et al. (1980) přišli s **modelem „akulturace-bikulturace“**, kde akulturaci vymezili jako multidimenzionální proces, který funguje rozdílně v závislosti na kulturním kontextu. V případě monokulturního kontextu je akulturace v podstatě jednodimenzionálním a lineárním procesem směřujícím od původní kultury ke kultuře hostitelské země. Imigranti a členové minoritních etnických skupin se však často ocitají v podmínkách, kdy je pro ně potřebné účastnit se obou kultur. V rámci tohoto bikulturního kontextu pak akulturace představuje dvoudimenzionální proces zahrnující přizpůsobení se hostitelské kultuře stejně jako uchování si původní kultury.

Interaktivní akulturační model (IAM) autorů Bourhis et al. (1997; in Catsro, 2003) byl vytvořen na základě tří faktorů: 1. akulturační strategie imigrantů a „etnokulturních skupin“ v závislosti na jejich kulturní identifikaci, 2. postoje majoritní společnosti k akulturaci těchto skupin, a 3. výstupy pramenící z kombinací těchto druhů orientací. Autoři popisují tři různé výsledky v závislosti na souladu či nesouladu mezi orientacemi imigrantů a hostitelské společnosti: konsensuální, problematický a konfliktní. Tyto výsledky zahrnují komunikační vzorce, postoje mezi etniky a psychologický well-being.

V následujících podkapitolách uvedeme podrobněji dva významnější modely akulturace, a to *Gordonův model asimilace* a *Berryho model akulturačních strategií*, z nichž každý představuje jiný přístup k pojetí tohoto fenoménu. Gordonův model je zajímavý spíše „historicky“ a k Berryho modelu se budeme častěji vracet v průběhu dalšího výkladu, proto si zde jeho koncept akulturačních strategií popíšeme podrobněji.

2.6.1 Gordonův asimilační model

Gordonův model z 60. let (Gordon, 1964) se zaměřuje na proces přizpůsobování se imigrantů a členů etnických minorit většinové společnosti, přičemž vychází ze situace v USA. Model předpokládá, že usídlení imigrantů v nové zemi s sebou přináší určité změny v jejich sociálních strukturách, kulturních vzorcích a psychologických jevech, především hodnotových orientacích, postojích a chování, ale také v otázce jejich kulturní identity či náboženského vyznání. Tyto změny se uskutečňují lineárně a jednotně v průběhu generací, kdy se imigranti postupem času a díky vzrůstajícímu kontaktu s majoritní společností stále více začínají podobat jedincům této společnosti. Není tedy překvapující, že obecný fenomén akulturace je v Gordonově pojetí nazýván právě asimilací (Sam, 2006).

Gordon (1964) navrhuje sedm fází procesu, resp. typů asimilace, uskutečňující se v postupném sledu. Jejich přehled uvádíme v tabulce 1. Podle Gordona nejen celý proces asimilace, ale i jednotlivé fáze mohou dosahovat různého stupně. Dále poukazuje na to, že spíše než akulturace (tj. první etapa) je ústřední etapou celého procesu strukturální asimilace: „Jakmile jednou proběhne strukturální asimilace, buď současně s akulturací či následně, všechny další fáze asimilace budou přirozeně následovat“ (Gordon, 1964, s. 81). Ačkoliv akulturace je obvykle první fází asimilačního procesu, která proběhne po příchodu imigrantů do nové země, nemusí tomu tak být vždy. Zdůrazňuje, že „akulturace není podmínkou pro strukturální

asimilaci, na druhou stranu strukturální asimilace nevyhnutelně vyvolává akulturaci“ (Gordon, 1964, s. 81). Autor zvažuje i tu situaci, kdy se uskuteční pouhá akulturace, aniž by došlo souběžně či později k následujícím fázím. Tato výlučná akulturace pak může trvat různě dlouhou dobu (Gordon, 1964).

Hlavní úvahou tohoto modelu je, že strukturální asimilace zahrnuje přímé vztahy (intimní či na rodinu orientované) mezi jedinci s různým etnickým či kulturním zázemím, což vede k podstatnému vzrůstu smíšených manželství. Jakmile jednou proběhne manželská asimilace, upevňují se vazby s většinovou společností a minoritní skupina postupně ztrácí svou etnickou identitu. Potomci smíšených manželství postupem času splývají s většinovou populací, čímž výrazně ubývá předsudků a diskriminačních postojů ve společnosti. Model asimilace tedy předpokládá, že styk jedinců z minoritních etnických skupin (Gordon zpravidla hovoří o imigrantech) s majoritní společností tak, jak postupně prochází jednotlivými fázemi, vede ke ztrátě jejich původních kulturních vzorců a etnické identity. Výsledkem asimilačního procesu je pak podle Gordona situace, kdy minoritní etnická skupina přestane existovat jako samostatná entita a stane se neoddělitelnou součástí většinové společnosti (Gordon, 1964, 1978, Castro, 2003). Toto pojetí je svým způsobem ideálním příkladem, vedle toho skutečnost, jak sám autor připouští, může být v mnoha aspektech odlišná.

Tab. 2 - Gordonův model asimilace. Jednotlivé fáze a dílčí procesy. (Zdroj: Gordon, 1964, s. 71)

<i>Fáze či typ asimilace:</i>	<i>Změna (dílčí proces):</i>
1. Kulturní či behaviorální asimilace (akulturace)	Přebírání kulturních vzorců od většinové společnosti
2. Strukturální asimilace	Rozsáhlý vstup do institucí většinové společnosti
3. Manželská asimilace (amalgamace)	Rozsáhlé uzavírání smíšených manželství
4. Identifikační asimilace	Přijetí smyslu lidského bytí založeného výhradně na pohledu majoritní společnosti
5. Asimilace v přijatých postojích	Absence předsudků
6. Asimilace v přijatém chování	Absence diskriminace
7. Občanská asimilace	Absence konfliktů týkajících se hodnotových orientací a moci

2.6.2 Berryho model akulturačních strategií

Zatímco asimilační teorie možná odpovídala prvním vlnám imigrace do USA, není tomu tak pro dnešní skupiny migrantů, a to nejen na americkém kontinentě, ale i v jiných částech světa (Sam, 2006). V rámci psychologické akulturace získal nejvíce pozornosti Berryho dvoudimenzionální model akulturačních strategií, který má své počátky v 80. letech a od této doby prošel jistým vývojem (Berry, 1980, 1989, 2002).

Podle Berryho (2002) proces akulturace postupuje v závislosti na tom, do jaké míry se jedinec účastní kulturního života v nové společnosti a zároveň si uchovává svou původní kulturní identitu. Je přirozené, že jedinci i skupiny prochází procesem akulturace rozdílným způsobem, resp. uplatňují různé strategie¹. To záleží na řadě faktorů (psychologických i kulturních), z nichž některé celému procesu předcházející, jiné se vyskytují v jeho průběhu.

Akulturační strategie sestávají ze dvou komponent, a to *postojů* a *způsobů chování* (resp. preferencí a aktuálního chování), které se projevují v každodenním kontaktu jedinců z rozdílných kultur (Berry, 2002, 2006). Samozřejmě zřídka je takto jednoznačný vztah mezi tím, co jedinec preferuje, o co se snaží (postoji), a tím, jak se skutečně chová, resp. je schopen jednat. Tento nesoulad je široce studován v oblasti sociální psychologie a je obvykle vysvětlován jako výsledek společenských restrikcí ve vztahu k lidskému chování (např. sociální normy, možnosti ad.). Nicméně se setkáváme s významnou pozitivní korelací mezi akulturačními postoji a způsoby chování (Berry, 2006).

S názorem, že asimilace není jedinou možnou formou akulturace jsme se setkali již v prvotním pojetí tohoto fenoménu u Redfielda a kol. (kap. 2.1). Ale až v 70. letech Berry (1970)² rozlišil mezi strategiemi asimilace a integrace, a později mezi separací a marginalizací (1980)³ jako různých způsobů toho, jak se mohou jedinci či skupiny vypořádat s akulturací. Jak již bylo dříve naznačeno, Berryho model sestává ze **dvou dimenzí**, jejichž základem je rozlišení mezi preferovanou orientací jedince na vlastní etnickou či kulturní skupinu anebo

---

1 Dříve byly tyto strategie označovány jako „způsoby“ či „typy“ akulturace (Berry, 1970, 1980).

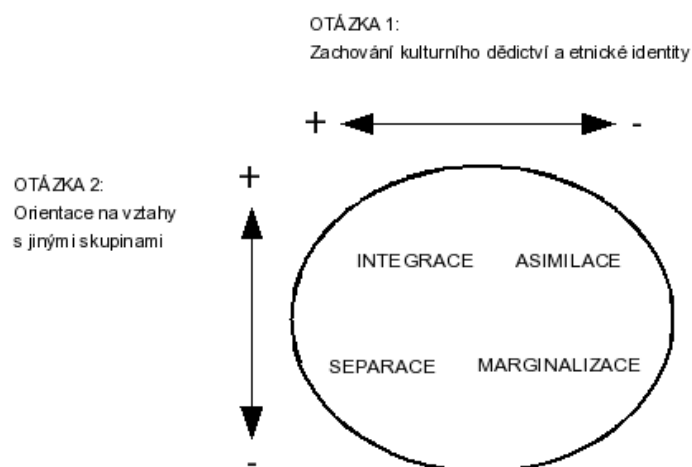
2 V rámci studie na původních obyvatelích Austrálie (komunity australského domorodého obyvatelstva) podstupujících akulturaci zjišťoval mj. postoje těchto obyvatel ve vztahu k dominantní společnosti jako jednu z přítomných proměnných v procesu akulturace; rozlišil mezi postoji asimilace (vede ke ztrátě odlišné identity), integrace (jako skupina směřují k dominantní společnosti, ale zároveň si udržují vlastní odlišnou identitu) a odmítnutí (odmítají oba z těchto dvou pozitivních vztahů) (Berry, 1970).

3 Tyto Berry dříve označoval jako odmítnutí (rejection) a dekulturnace (deculturation), jejich význam je však shodný s definováním separace a marginalizace v pozdějším pojetí.

jeho orientací k ostatním skupinám hostitelské země (Berry, 1980, 2006). V předloženém modelu jsou tyto odlišné preference popsány dvěma otázkami: 1. *Zachování kulturního dědictví a vlastní etnické identity* (tedy pokračování původní kultury) a 2. *Orientace na vztahy s jinými skupinami* (tedy preference navazování vztahů a účast v majoritní společnosti společně s jinými etnickými skupinami) (Berry, 1980, 2006). Na tyto dvě dimenze můžeme pohlížet jako na kontinuum, kde mohou být umístěny akulturační postoje a chování jedince.

Jak naznačuje následující obrázek, na základě pozitivního či negativního pohledu na tyto dvě otázky a protnutí obou dimenzí dostáváme čtyři strategie interkulturních vztahů.

Schéma 2 - Berryho model akulturačních strategií (Zdroj: Berry, 2006, s. 35)

Strategie *asimilace* se uplatňuje tehdy, kdy si jedinci nepřejí uchovávat svou kulturní identitu a vyhledávají každodenní kontakt s jinými kulturami. Naopak, pokud je pro jedince významné setrávat se svou původní kulturou a zároveň se snaží co nejvíce se vyhýbat vzájemným kontaktům a působení jiných kultur, hovoříme o strategii *separace*. Setkáme-li se se zájmem v obou směrech, jak s udržováním své původní kultury, tak i s každodenními styky s ostatními etnickými skupinami, jedná se o *integraci*. V tomto případě je zachován určitý stupeň kulturní integrity a zároveň snaha participovat jako nedílná součást širší sociální sítě. *Marginalizace* je používána těmi jedinci, kteří nemají možnost či zájem o uchování vlastní kultury a zároveň necítí ani potřebu kontaktu s dominantní kulturou (Berry, 2002, 2006). Ačkoliv marginalizace může být strategií, kterou si jedinci volí jako způsob vyrovnání se s akulturační situací, může být zároveň výsledkem neúspěšných snah o asimilaci (často z důvodu nucené kulturní ztráty) v kombinaci s neúspěšnými pokusy o zapojení se do majoritní společnosti (často z důvodu

vyloučení či diskriminace).

Je důležité podotknout, že tyto strategie nejsou samy o sobě konečným výsledkem akulturace. Vzhledem k tomu, že se jedná o kontinuální proces, jedinec může čas od času a k vyrovnání se s různými životními otázkami uplatňovat odlišné strategie (Berry, 2003). I přesto ale řada výzkumů orientovaných na akulturační strategie přináší důkazy o tom, že ve většině případů se pro jedince jeví z různých aspektů jako nejvýhodnější či nejvíce preferovaná **integrace**¹.

Berry upozorňuje, že zmíněné strategie jsou pozorovány jak u jednotlivců, tak u jejich referenčních etnických či etnokulturních skupin, tzn. že v rámci skupiny procházející akulturací mohou někteří jedinci preferovat jinou strategii, než jakou uplatňuje většina této skupiny.

Až doposud jsme předpokládali, že jedinci minoritních skupin si mohou svobodně zvolit, jak se chtějí angažovat v mezikulturních vztazích. Nicméně Berry (1991)² upozorňuje i na významnost postoje k akulturačním strategiím ze strany dominantní společnosti, která může prosazovat jen určitý typ vztahů anebo omezovat výběr strategií minoritních skupin a jedinců. Určitá rozporuplnost v těchto postojích na obou stranách pak může být jedním z mnoha zdrojů obtíží pro akulturuující se jedince.

Také původní definice naznačuje, že akulturace probíhá u obou skupin v dlouhodobém kontaktu. Berry tak doplňuje svůj model ještě o *třetí dimenzi*, a to vliv dominantní skupiny na to, jak bude vzájemná akulturace probíhat. Zároveň navrhuje označení pro akulturační strategie na straně dominantní společnosti. Asimilace je nazývána *tavicím kotlem* (melting pot), zatímco separace je paralelně označována jako *segregace*. Pro marginalizaci, je-li upřednostňována dominantní společností, je zaveden název *vyloučení* a konečně strategii integrace, pokud společnost zaujímá postoj otevřenosti a přijetí ke kulturní diversitě, označujeme jako *multikulturalismus* (Berry, 1991, 2002, 2006).

---

1 Castro (2003) uvádí přehled výzkumů zahrnujících dospělé jedince i adolescenty, členy dominantní společnosti i etnických minorit v západní i východní Evropě a imigranty ze společností zastávajících multikulturalismus (Kanada), ale i společností s asimilační politikou (Izrael). Relativně vysoká podpora integrace byla následována separací, Marginalizace se potvrdila jako nejméně preferovaná.

2 V článku „Understanding and Managing Multiculturalism: Some Possible Implications of Research in Canada“ Berry uvádí řadu výzkumných studií zřetelně prokazujících, že etnické postoje k různým skupinám se velmi liší, a naznačuje, že obecná etnická tolerance se různí podle etnicity a stejně tak diskriminace (i přes celkový pokles) zůstává problémem pro některé skupiny za určitých podmínek (Berry, 1991).

Berry & Kalin (1995)¹ v průzkumu multikulturních a etnických postojů na populaci kanadských obyvatel potvrzují předpoklady o vztahu mezi akulturací, resp. akulturačními strategiemi, a převažujícími postoji dominantní společnosti vůči jiným etnickým skupinám (resp. výskytem tolerance, předsudků, názorem na multikulturní ideologii). Z výsledků průzkumu zjevně vyplývá, že integrační strategie může být uplatňována pouze v multikulturních společnostech, kde jsou zároveň splněny základní psychologické předpoklady jako všeobecná akceptace kulturní diverzity ve společnosti, relativně nízký výskyt předsudků, pozitivní vzájemné postoje mezi etnickými skupinami a určitá vazba či identifikace s dominantní společností všemi skupinami a jedinci. Studie vedená Piontkowskym et al. (2000) v evropských zemích rovněž potvrdila převažující preferenci pro integrační strategii, ačkoliv postoje mezi majoritní společností a minoritními etnickými skupinami byly v určitých případech odlišné².

Podle Berryho (2006) je pro úspěšné uplatňování strategie integrace nezbytný vzájemný kompromis mezi dominantní společností a minoritními skupinami, který představuje přijetí práva pro všechny etnické či kulturní skupiny na život ve stejné společnosti. Pro menšinové skupiny vyžaduje tato strategie osvojení si základních hodnot majoritní společnosti a zároveň ta musí být připravena přizpůsobit svou institucionální síť (vzdělávací, zdravotnickou a pracovní) tak, aby lépe vyhovovala potřebám všech skupin žijících v pluralitní společnosti.

---

1 V článku „Multicultural and Ethnic Attitudes in Canada“ shrnují, že obecně Kanadáné přiměřeně podporují myšlenku kulturně diverzní společnosti, jsou přiměřeně tolerantní k etnickým a kulturním odlišnostem a akceptují mnohé z etnických skupin žijících v Kanadě (Berry & Kalin, 1995). Kanada je tak zemí, která má základní předpoklady pro multikulturalismus.

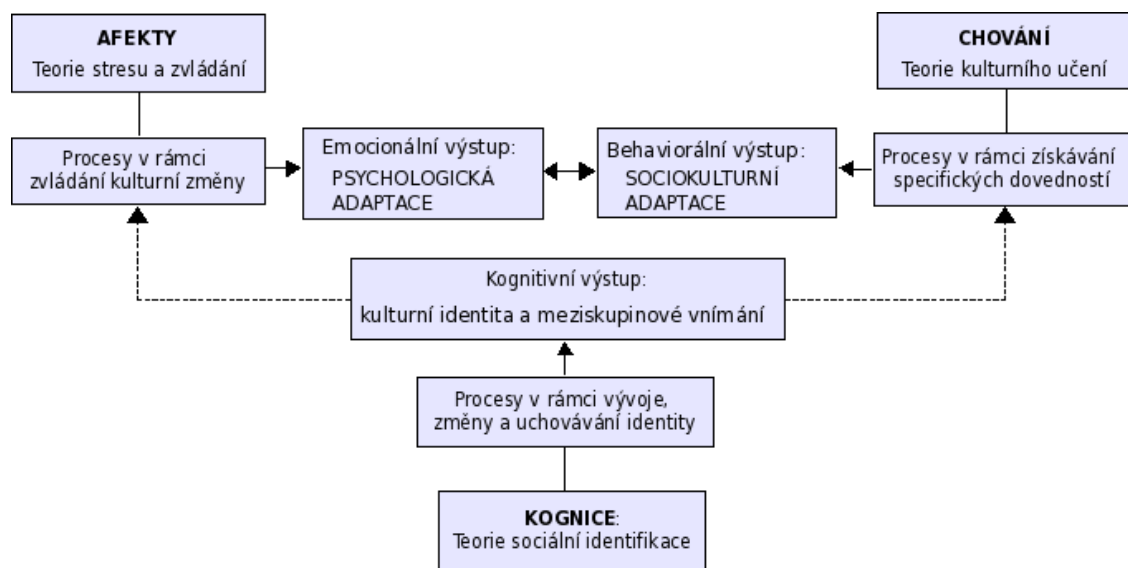
2 Studie probíhala v Německu, Švýcarsku a na Slovensku a zahrnovala také minoritní skupiny Turků, bývalých Jugoslávců a Maďarů žijících v těchto zemích. Majoritní společnost v prvních dvou zemích preferovala integraci (následovanou asimilací), zatímco obyvatelé na Slovensku zhruba stejně podporovali integraci, asimilaci a marginalizaci v případě Maďarů. Členové zmíněných etnických skupin pak preferovali strategii integrace s výjimkou separace u německých Turků (Piontkowski et al., 2000).

3 Přístupy ke studiu psychologické akulturace

Soudobé teoreticko-empirické přístupy ke studiu akulturace se v porovnání se svými předchůdci na tomto poli liší v následujících charakteristikách (Ward et al., 2003; Berry, 2006).

1. Jsou komplexnější, tzn. zvažují afektivní, behaviorální a kognitivní komponenty procesu akulturace, a zdůrazňují odklon od negativních a reakčních rysů kulturního kontaktu směrem k adaptivnímu, aktivnímu zvládnání. Význam těchto tří komponent v přístupu k akulturaci vyzdvihla především Ward (1996) a dnes jsou v odborném povědomí známy jako „*ABC akulturace*“ (Affects, Behaviors and Cognition).
2. Akulturaci uvažují především jako dynamický proces probíhající v čase, nežli statický jev.
3. Obecně je zastáván názor, že tento proces sdílí mnoho koncepčních rysů, které nacházíme v rámci teorie životních událostí autorů Holmes a Rahe (1967), především pak myšlenku, že jakákoliv změna je v podstatě stresující, a to dokonce i tehdy, je-li změna pozitivní či žádoucí.

Schéma 3 – ABC model akulturace (Ward, Bochner, Furnham, 2003, s. 274)

Na základě vyzdvižení tří významných komponent v rámci procesu akulturace (ABC) dnes můžeme rozlišit odpovídající teoreticko-empirické přístupy, které ačkoliv v různé míře zvažují všechny zmíněné složky, každý z nich vychází z jiného teoretického rámce. V jednotlivých případech je tak více zdůrazňována afektivní, behaviorální nebo kognitivní složka. Ward, Furnham a Bochner (2003) v této souvislosti názorně uvádějí (Schéma 3), jak jsou tři zmiňované komponenty v rámci akulturačního procesu propojeny, resp. z jakých teoretických rámců vycházejí. Tato teoretická východiska daných přístupů si následně přiblížíme.

Přístup vycházející z **teorie stresu a zvládání** pohlíží na interkulturní kontakt a proces akulturace jako na řadu životních změn způsobujících stres, které vyžadují od jedince využití jeho osobních zdrojů a uplatnění odpovědi ve smyslu zvládání. Tento přístup byl velmi ovlivněn prací Lazaruse a Folkmanové „Stress, appraisal and coping“ (1984) stejně jako teorií životních událostí autorů Holmes & Rahe (1967). Analytický rámec zahrnuje charakteristiky jedince a situace, které mohou přizpůsobování se novému kulturnímu prostředí buď usnadňovat, či naopak ztěžovat. Výzkumníci vycházející z tohoto pojetí (především J. W. Berry) se zaměřují na predikci psychologické adaptace jako dlouhodobého výsledku akulturačního procesu, která je hodnocena zejména v souvislosti s psychologickým well-being a životní spokojeností. Ve snaze odhalit faktory ovlivňující psychologickou adaptaci v odlišném kulturním prostředí byla shledána řada stejných proměnných jaké působí v rámci výzkumů týkajících stresu a zvládání v jiných doménách. Ty zahrnují např. životní změny, osobnostní faktory (místo kontroly, extraverte ad.), kognitivní hodnocení změny, copingové styly a sociální oporu, a stejně tak další související koncepty jako osamělost, stesk po domově či manželská spokojenost (Ward, 2001; Ward et al., 2003). Teorií a výzkumem v rámci tohoto přístupu ke studiu akulturace se budeme podrobněji zabývat v kap. 5.

Přístup v rámci **teorie kulturního učení** má své kořeny v sociální a experimentální psychologii a byl významně ovlivněn Argyleho prací (1969; in Ward, 2001) v oblasti sociálních dovedností a interpersonálního chování. Východiskem je zde předpoklad, že hlavní příčinou problémů jedinců procházejících akulturací jsou obtíže při zvládání každodenního sociálního kontaktu. Adaptace se pak odvíjí od učení se kulturně-specifickým dovednostem, které jsou nezbytné pro život v novém sociokulturním prostředí (Bochner, 1982). Zdůrazňovány jsou kulturně-specifické proměnné v adaptačním procesu, které zahrnují obecnou znalost o nové kultuře, délka pobytu v hostitelské zemi, jazykové a komunikační

schopnosti, kvantita a kvalita kontaktu s příslušníky hostitelské země, síť přátel, předchozí interkulturní zkušenost, kulturní distance či kulturní identita, akulturační styly ad. Nejvýraznějšími zastánci tohoto přístupu jsou Furnham a Bochner. (Ward, 1996, 2001).

Přístup vycházející z **teorie sociální identity** je ovlivněn soudobým výzkumem v oblasti sociální kognice. Nabízí dva hlavní koncepční rámce studia mezikulturního kontaktu a změny. První, který představuje analýzu na individuální úrovni a je v souladu s teorií a výzkumem osobnosti, vyzdvihuje aspekty etnické a kulturní identity. Obecně vnímá akulturaci jako stav spíše než proces. Ve výzkumu měří konstrukt akulturace v daném časovém bodě a zaměřuje se na identifikaci odpovídajících prediktorů, korelátů a jejich významu v průřezových studiích. Druhý pohled je více ovlivněn sociální psychologií a zdůrazňuje význam vnímání a vztahů mezi skupinami. V tomto směru se výzkum nejčastěji zabývá sociálními interakcemi mezi příslušníky hostitelské společnosti a různých skupin dočasně přichozích či imigrantů, které interpretuje ve vztahu k Tajfelově teorii sociální identity (1978; in Ward, 2001). Výzkumníci na tomto poli zaměřují pozornost na hodnoty, očekávání a atribuci v rámci interkulturního přechodu. Zvažována je také role specifitějších kognitivních proměnných jako znalost hostitelské kultury, vzájemné postoje mezi přichozími a příslušníky hostitelské země, kulturní identita, jazyková kompetence, podobnost mezi kulturami ve vztahu k redukci nejistoty a predikování interkulturní adaptace (Ward, 2001; Ward et al., 2003).

Jak je patrné, výše popsané přístupy ke studiu akulturace mají mnoho společného, a působí tak jako komplementární pohledy na danou problematiku. Také současná literatura v oblasti akulturace se soustřeďuje především na popisování dovedností a strategií, které přichozí jedinci uplatňují během adaptace na změny v novém sociokulturním prostředí. To, co bylo dříve běžně nazýváno kulturním šokem, a to skutečně šokem v negativním slova smyslu, je dnes spojováno převážně s akulturačním stresem (např. Berry) a s deficitem dovedností (např. Bochner, Furnham). K pojmu kulturní šok se ještě vrátíme později (4.4).

4 Interkulturní kontakt: proces a výstup

Akulturační proces je sociokulturní a psychologické změny, k nimž dochází při dlouhodobém kontaktu jedinců a skupin přicházejících z odlišných kultur. Mezi jakými skupinami obyvatel k takovému kontaktu dochází si přiblížíme v podkapitole, nyní se zaměříme především na obecné charakteristiky interkulturního kontaktu.

Ward et al. (2003) i další autoři rozlišují dvě široké kategorie, resp. typy interkulturního kontaktu, především podle toho, kde je situován. Kontakt v rámci jedné společnosti, tj. mezi rezidenty kulturně různorodého národa či společnosti, resp. mezi etnokulturními skupinami, jak je označuje Berry (2002), a kontakt, ke kterému dochází, když jedinec či skupiny z jedné společnosti cestují do jiné země za specifickým cílem. Berry (2006) v této souvislosti hovoří o faktoru mobility. Lze však rozlišit i jiné dimenze kontaktu mezi kulturami jako např. délka kontaktu (trvalý – dočasný či dlouhodobý – krátkodobý), účel (život v lepších podmínkách, studium, zisk, rekreace), typ účasti (spoluúčast, využívání, přispívání, pozorování ad.) a další jako četnost kontaktu, míra důvěrnosti či relativní status a moc (Ward et al., 2003). Berry (2006) zde rozlišuje ještě jeden významný faktor, a to dobrovolnost kontaktu.

Vrátíme-li se ke dvěma hlavním typům interkulturního kontaktu, lze konstatovat, že nejvíce výzkumů se dnes soustředí na migrující skupiny a jedince, tedy kontakt mezi kulturami v rámci hostitelské země. Společnosti, kde k takovému kontaktu dochází nejčastěji a akulturační proces se odehrává v největší míře, jsou pluralitní či multikulturní společnosti. Setkáváme se v nich s koexistencí více kultur, různých variant náboženského vyznání či jazyků (Berry, 2002)¹. Můžeme říci, že za země, které se vyznačují nejvýraznější kulturní diverzitou, jsou v současné době obecně považovány Kanada, Austrálie či USA. Naopak jako relativně kulturně homogenní země jsou nejčastěji uváděny Japonsko či Korea (Ward et al., 2003).

Mezi odborníky na tomto poli se setkáváme se shodným názorem, že sociální kontakt mezi jedinci, kteří pocházejí z odlišného kulturního zázemí, je problematický a zpravidla stresující. Proč je tomu tak je vysvětlováno nejčastěji dvěma následujícími hypotézami. Byrnova hypotéza o atraktivitě podobnosti (*The Similarity – Attraction Hypothesis*) vysvětluje, že člověk obecně preferuje a pravděpodobněji vyhledává kontakt s takovými jedinci, s nimiž sdílí

---

¹ Berry v této souvislosti uvádí, že v současné době se již nelze setkat se společností, ve které by pouze jedna kultura, jeden jazyk, jedno náboženství a jednotná identita charakterizovaly celou populaci. Navzdory tomu ale mnoho lidí si stále myslí a chová se jako by společnost, ve které žijí, byla kulturně uniformní (Berry, 2002).

důležité charakteristiky jako zájmy, hodnoty, víra, dovednosti, fyzické atributy, věk, jazyk, skupinová afiliace ad. (Bochner, 2003). Naopak lze předpokládat, že interkulturní kontakt se odehrává zpravidla mezi jedinci, kteří jsou rozdílní alespoň v některých významných charakteristikách. Z podobné úvahy vychází i druhá hypotéza zvažující kulturní distanci (*The Culture – Distance Hypothesis*), resp. blízkost či vzdálenost v sociokulturních rysech jako např. jazyk, víra, postavení žen, individualismus-kolektivismus, postoj k autoritám ad. Předpokládá se, že čím větší je rozdíl mezi kulturami účastníků, tím obtížnější bude jejich interkulturní zkušenost (Bochner, 2003).

4.1 Skupiny v rámci interkulturního kontaktu

V souvislosti se zvažováním různých dimenzí interkulturního kontaktu se u jednotlivých autorů setkáváme se zdůrazňováním různých skupin. Berry (2006) vymezuje šest skupin obyvatel (tab. 2), které vytváří pluralitní společnosti, a mohou se tak v různé míře nacházet v kontaktu s jinými kulturami a následně procházet akulturací. Proč lidé z odlišných kultur žijí společně na stejném místě autor vysvětluje pomocí tří již zmíněných faktorů, a to *dobrovolnost kontaktu, délka kontaktu a mobilita*. Jednotlivé skupiny si zde popíšeme podrobněji.

Tab. 4 – Skupiny obyvatel v pluralitní společnosti (Zdroj: Berry, 2006)

Mobilita	Dobrovolnost kontaktu	
	Dobrovolný	Nedobrovolný
Usedlí	ETNOKULTURNÍ SKUPINY	PŮVODNÍ OBYVATELÉ
Migrující		
- trvale	IMIGRANTI	UPRCHLÍCI
- dočasně	DOČASNĚ PŘÍCHOZÍ	ASYLANTI

Původní obyvatelé (někdy také domorodí obyvatelé či v kontextu evropských zemí národní menšiny) žijí v pluralitních společnostech nedobrovolně. Jejich území bylo kdysi připojeno k většímu státnímu celku. Nyní žijí jen na malé části z původního rozsahu svého území a většinou za ztížených životních podmínek a jsou spatřováni jen jako jedna z minoritních skupin společnosti.

Etnokulturní skupiny jsou tvořeny potomky dřívějších vln imigrantů, kteří se usadili v rozpoznatelných skupinách ve snaze uchovat svou původní kulturu. Tyto skupiny nacházíme po celém světě, např. francouzské a španělské komunity v Novém světě, čínské a indické komunity v karibské oblasti, Afroameričané, skupiny holandských a britských imigrantů v Jižní Africe, Austrálii a na Novém Zélandu ad. V závislosti na historickém kontextu, etnokulturní skupiny mohou být velké i malé, mocné i bez většího vlivu, dnes se však zpravidla dobrovolně podílí na životě v jejich současné společnosti.

Vedle těchto dvou skupin „usedlíků“ existuje velká kategorie migrující populace. Statistiky Organizace spojených národů (2006) uvádí, že 191 milionů obyvatel, tj. 3% světové populace, žije v jiné zemi, než kde se narodili¹. Pravděpodobně největší část migrující populace tvoří imigranti přicházející dobrovolně do jiné země, aby v ní našli lepší podmínky pro život. Lze říci, že u *imigrantů* převažují „přitahující“ motivační faktory (*pull factors*), resp. ty, které je vedou k odchodu do jiné země, nad tzv. „vytlačujícími“ faktory (*push factors*) neboli těmi, které je nutí opustit svou původní zemi.

Dočasní rezidenti jsou lidé dobrovolně přicházející do nové země za účelem pouze víceméně krátkodobějšího pobytu, označováni také jako „**dočasně příchozí**“². Jejich role a cíle pobytu jsou různé, nejčastěji jde o mezinárodní studenty, diplomaty, obchodníky či pomáhající pracovníky. V jejich případě je proces zapojení do nové společnosti poněkud komplikovaný vzhledem k vědomí, že jejich pobyt je pouze na omezenou dobu. Můžeme se setkat s váháním, zda se plně angažovat v nové společnosti, navázat blízké vztahy, identifikovat se s novou kulturou apod. Navzdory ke svému nejistému postavení, tvoří v některých zemích podstatnou část populace, např. v Německu či Belgii.

K nedobrovolným migrantům patří **uprchlíci a asylanti**³. Ti musí čelit největším potížím. Na jedné straně jsou často nuceni opustit své domovy a na druhé straně pro ně není vždy snadné získat povolení k pobytu v nové zemi. Nicméně země, které podepsaly Ženevskou úmluvu (1951) a Protokol (1967) o postavení uprchlíků, jsou povinny poskytnout těmto lidem azyl (dotyční získávají statut azylanta) minimálně do doby, než je zvažena jejich žádost, tj. min. na

---

1 V roce 1960 to bylo 75 milionů osob (2.5% světové populace), za posledních 45 let se tak velikost migrující populace zvýšila 2.5krát. V současné době téměř každý desátý člověk ve vyspělejších regionech je migrant, v oblastech méně rozvinutých je to každý sedmdesátý člověk. Největší část populace migrantů žije v Evropě (34%), dále v Asii (28%) a Severní Americe (24%) (Zdroj: UN, 2006).

2 Anglicky nazývání „sojourners“ (Berry, 2006, Ward, Bochner, Furnham, 2003).

3 Celkový počet uprchlíků je současně odhadován na 13.5 milionu osob (UN, 2006), tedy 26% migrující populace.

dobu tři měsíce (UNCHR, 1996). Pokud jim daná země umožní trvalý pobyt a dotyční získají statut uprchlíka, velká část jejich nejistoty spojené s útekem je eliminována. Na druhou stranu většina uprchlíků žije i nadále s vědomím, že k útěku z jejich rodné země a usídlení se v nové společnosti je vedly především okolnosti nátlaku (*push factors*), řada z nich navíc zažila traumatické události a přišla o veškerý svůj majetek (Berry, 2006).

Berry (2006) zdůrazňuje, že všechny výše jmenované skupiny se významně liší jak v charakteristikách skupinových jako velikost, moc, práva a zdroje, tak v psychologických charakteristikách jedinců jako postoje, motivace, hodnotové orientace a schopnosti. A právě tyto okolnosti mají důležitý vliv na to, jak budou procházet procesem akulturace jednak jako skupiny, a jednak jako jednotlivci.

Ward et al. (2003) rozlišují především mezi dočasně příchozími a migranty s převážně dlouhodobou perspektivou pobytu jako jsou imigranti a uprchlíci. V rámci dočasně příchozích vymezují vedle již zmiňovaných skupin také specifickou skupinu **turistů**¹, a to vzhledem k tomu, že turisté jsou náchylní k prožívání stejného psychologického stresu jako jiní příchozí (Bochner, 2003). Podle statistik WTO turisté představují vůbec nejpočetnější skupinu lidí „cestujících mezi kulturami“. Celosvětový počet turistů v roce 2006 dosáhl výše 842 milionů (UNWTO, 2007). Přesto je skupina turistů v kontextu interkulturního setkávání psychology studována poměrně málo. Většina poznatků v soudobé literatuře v oblasti akulturace vychází především z výzkumů na populaci dočasně příchozích a imigrantů. V rámci první skupiny je pak nejčastěji věnována pozornost zahraničním studentům.

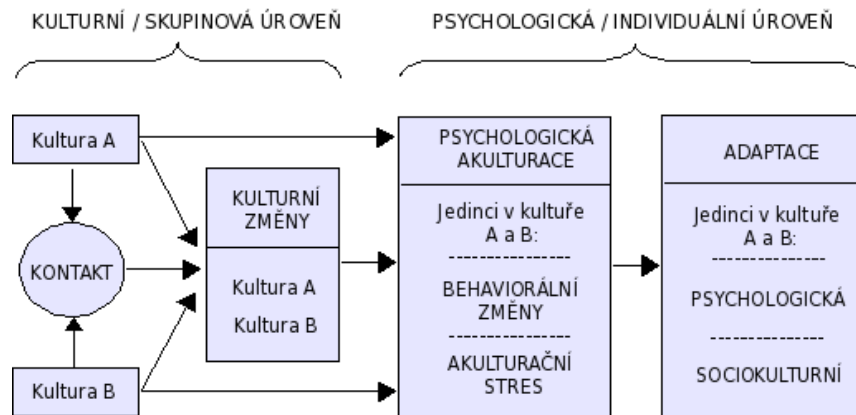
1 Světová turistická organizace (WTO) označuje turisty jako osoby cestující a pobývající na místě mimo jejich obvyklé prostředí po dobu kratší než jeden rok za účelem dovolené, obchodu aj., který však není spojen s finanční odměnou pramenící z místa pobytu (in Ward et al., 2003).

4.2 Proces psychologické akulturace

V literatuře se setkáváme s různými schémata akulturačního procesu přistupující k dané problematice z psychologické perspektivy, tj. zaměřující se především na individuální úroveň proměnných, a zároveň respektující fakt, že celý proces akulturace se odehrává v širším společenském kontextu (Berry, 2006).

Berry (2002) v této souvislosti navrhuje i určitý obecný rámec studia akulturace (schéma 4.1), který spojuje kulturní a psychologickou akulturaci a zahrnuje dvě či více skupin v kontaktu. Vychází z předpokladu, že akulturace představuje kontakt jak na individuální, tak na skupinové úrovni, který u jedince vede k emocionálním, behaviorálním a kognitivním změnám (shrnuty pod označení změny chování a akulturační stres) a následně v dlouhodobém horizontu k psychologické a sociokulturní adaptaci.

Schéma 4.1 - Rámec konceptualizace a studia akulturace (Zdroj: Berry, 2002, 2006)

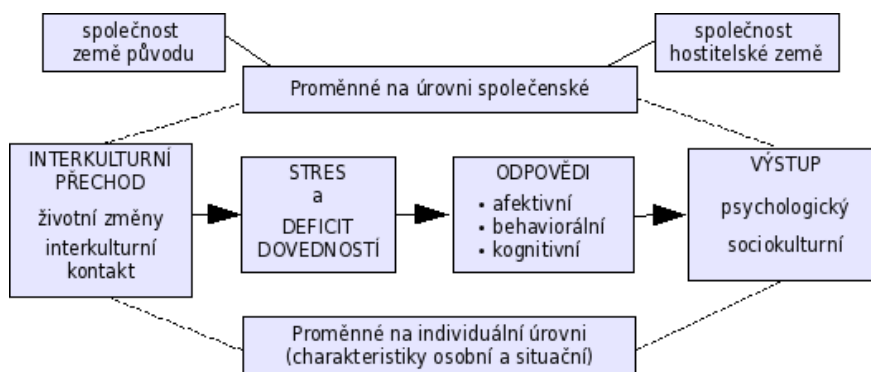

Z obrázku je jednoznačně patrný směr celého procesu akulturace od skupinové k individuální úrovni. Dále je poukázáno na vzájemný vliv a změnu mezi dvěma skupinami v kontaktu (naznačeno zahrnutím obou kultur a jedinců z kultury A a B v hlavičce všech 3 obdélníků). Berry (1997) také popsal a podrobněji znázornil proces psychologické akulturace a akulturační stres v modelu, který vychází především v teorie stresu a jeho zvládnání, a proto si ho uvedeme v rámci kap. 5.1.

Ward, Bochner & Furnham (2003) představují podobný základní model akulturačního procesu, který je však podrobnější a explicitněji zahrnuje tři zmíněné komponenty akulturace (uvádíme zde pouze jeho zjednodušenou verzi – schéma 4.2). Tento model je ovlivněn prací

Lazaruse a Folkmanové (1984), Berryho pojetím akulturačního stresu a teorií kulturního učení rozvíjené především autory Furnham a Bochner. Lze říci, že tento model integruje perspektivu jak teorie stresu a jeho zvládnutí, tak teorie kulturního učení, rozlišuje psychologickou a sociokulturní doménu adaptace a zahrnuje řadu proměnných na mikro a makro úrovni (včetně sociální identity) jako prediktorů výsledku adaptace. Nabízí tak organizovaný rámec pro syntézu obsáhlého a rozmanitého souboru teorie a výzkumu týkající se afektivní, behaviorální a kognitivní komponenty v rámci přechodu mezi kulturami.

Schéma 4.2 - Model akulturačního procesu (Ward et al., 2003)

Na akulturaci se zde v rámci interkulturního přechodu pohlíží jako na významnou životní událost, která zahrnuje neobvyklé změny a nové formy sociálního kontaktu. Tyto zkušenosti mohou být chápány jako stimulující a vyzývající či matoucí a dezorientující a jedinci bývají zřídka připraveni, alespoň ne v počátečním období, na vyrovnání se a efektivní zvládnutí širokého spektra náročných situací a nových vzorců sociálních interakcí. Tato situace pak bývá popisována v jednotlivých teoretických a výzkumných přístupech jako **akulturační stres** (Berry) či **deficit sociálních dovedností** (Bochner). V obou případech však osobní a situační faktory vyžadují hodnocení a akci. To může zahrnovat ABC odpovědi jak pro řízení stresu, tak pro získání kulturně-specifických dovedností (Ward, Furnham & Bochner, 2003).

Autoři obou modelů shodně předpokládají, že domény hodnocení a akce stejně jako jejich dopad v rámci psychologické a sociokulturní adaptace jsou ovlivněny řadou proměnných na individuální i společenské úrovni. Na druhé úrovni tyto proměnné popisovány jako společenské, politické, ekonomické a kulturní, přičemž se zde střetávají faktory jak na straně hostitelské země, tak tak na straně společnosti země původu¹.

¹ Podle Berryho (2006) zohlednění a porozumění těmto charakteristikám je důležité např. pro lepší porozumění motivace migrantů, kulturní distanci či negativních projevů ze strany společnosti jako nepřátelství, předsudky či

4.3 Odpověď na interkulturní kontakt a adaptace

V rámci interkulturních výzkumů v oblasti akulturace se zpravidla setkáváme se snahou určitým způsobem hodnotit reakce či odpovědi jedinců na kontakt s jinou kulturou. Vzhledem k tomu, že akulturace, jak jsme si již uvedli, se týká dlouhodobého kontaktu příslušníků různých kultur, jednou z hlavních snah výzkumníků je hodnotit také dlouhodobý výsledek (či výstup) tohoto procesu ve smyslu adaptace.

Ve vztahu k odpovědím jedinců na interkulturní kontakt jsou nejčastěji studovány a uváděny změny, které mohou proběhnout v jejich kulturní či etnické identitě. Předpokládá se, že jedinci vystaveni heterogenním kulturním vlivům se buď mohou stát multikulturními či zůstat tzv. rezistentní. V této souvislosti byly popsány čtyři typy odpovědí na kontakt mezi kulturami, a to v pojetí Berryho (1980) jako akulturační strategie a podobně Bochnerem (1982) jako styly odpovědí. Berryho koncept akulturačních strategií jsme si již uvedli podrobněji (kap. 2.6.2). Připomeňme si jen, že jako nejvýhodnější z hlediska zdraví a psychické pohody je prokázána strategie či styl integrace (např. Ward, Rana-Deuba, 1999).

Jak uvádí Ward (2001), navzdory poměrné teoretické sofistikovanosti a koherence ve studiu akulturace, nejsou stanovena jednotná kritéria pro hodnocení adaptace. Adaptaci v interkulturním kontextu Berry (2002) popisuje ve smyslu dlouhodobých způsobů, jakými jedinci přizpůsobují svůj život, zabydlují se a vedou více či méně úspěšnou existenci. Toto „více či méně“ znamená, že adaptace, i když se jedná o kontinuální proces, nakonec stejně v určité míře vyústí v adaptační výsledek, který může představovat od velmi pozitivních až po velmi negativní způsoby života v novém kulturním prostředí. Týká se však relativně stabilních individuálních změn jako odpovědí na požadavky okolního prostředí. Jak uvádí Berry (2006), adaptace může či nemusí vést k určité shodě mezi jedincem a okolním prostředím. Je nutno chápat, že pojem adaptace nemusí nutně implikovat to, že se jedinec v důsledku akulturačních změn přiblíží společnosti hostitelské země, ale může stejně tak zahrnovat rezistenci a snahu změnit toto prostředí či z něho odejít. Zde je možné uvést právě způsoby akulturace (strategie) jako převážně krátkodobého výsledku v rámci adaptačního procesu.

V souvislosti s adaptací a jejím hodnocením se nabízí se otázky typu: Jaké jsou rysy úspěšné adaptace? Je to psychologický well-being? Dobré vztahy s příslušníky hostitelské kultury?

---

diskriminace vůči příchozím.

Kompetentní pracovní výkonnost? Identifikace s příslušníky nové země? Odpovědi na tyto a jiné otázky byly zjišťovány studiem adaptace ve vztahu k příslušným psychologickým konstruktům, což mělo za následek vznik mnoha rozmanitých analytických rámců. Ward v této souvislosti již dříve upozornila (Ward, 2001), že napříč těmito studii se setkáváme se shodným tématem, resp. rozeznáním toho, že psychologický well-being a spokojenost na jedné straně, a efektivita interakcí a vztahů s příslušníky nové kultury na straně druhé, jsou důležitými součástmi adaptace u jedinců, kteří prochází mezi odlišnými kulturami.

Následně Ward spolu s dalšími autory (Searle & Ward, 1990; Ward & Kennedy, 1993; Ward, 1996) rozlišili mezi dvěma hlavními formami psychologické odpovědi na interkulturní kontakt v dlouhodobém horizontu. Jedná se o psychologickou a sociokulturní adaptaci. Psychologická adaptace (v autorčině pojetí označována častěji jako *adjustace*), je založena převážně na afektivní odpovědi a týká se pocitů psychické a fyzické pohody (well-being) a spokojenosti během přechodu mezi kulturami. Sociokulturní adaptace je na druhou stranu chápána v rámci behaviorální domény a souvisí s tím, jak dobře je jedinec schopen zvládat každodenní život včetně sociálních interakcí v novém kulturním prostředí, resp. je schopen určité „shody s prostředím“ (*cultural fit*).

V souvisejícím výzkumném programu bylo prokázáno, že psychologická a sociokulturní adaptace jsou sice koncepčně podobné, ale empiricky odlišné, a to z toho důvodu, že jsou odvozeny z odlišných teoretických konceptů, jsou predikovány odlišnými typy proměnných a vykazují odlišné vzorce kolísání v čase. Přesto Berry (2006) upozorňuje na obvyklou korelaci mezi oběma typy adaptace (mezi +.4 - +.5) v řadě výzkumů (např. Ward & Chang, 1997). Ve vztahu k akulturačním strategiím je významná signifikantnost spojena především s asimilací a integrací, naopak u separace byl zjištěný vztah spíše slabý a nevýznamný (Ward & Deuba, 1999).

Psychologická adaptace studována v rámci teorie stresu a zvládání je nejsilněji ovlivňována faktory jako životní změny, osobnost a sociální opora (Searle & Ward, 1990; Ward & Kennedy, 1993). Výzkumy ukazují, že fluktuace psychologické adaptace v čase je variabilní, a to navzdory tendenci výskytu problémů především v časných fázích procesu. Naopak sociokulturní adaptace, interpretována z perspektivy teorie kulturního učení, je významně ovlivňována proměnnými jako kvalita a kvantita vztahu s příslušníky hostitelské společnosti, kulturní distancí a délkou pobytu. Změny v sociokulturní adaptaci jsou rovněž

předpověditelnější – v tomto případě se adaptace výrazně zlepšuje během raného stádia procesu, dosahuje určité úrovně, která se postupně stává konstantní.

V rámci sociokulturní adaptace byly vymezeny i některé další specifické druhy adaptace, z nichž zmíníme následující dva. Aycan & Berry (1996; in Berry, 1997) přichází s konceptem ekonomické adaptace, na rozdíl od výše jmenovaných forem, se její predikce uplatňuje jiná skupinou proměnných zahrnující, které zahrnují motivaci k migraci, vnímání relativní deprivace a role ztráty při prvním vstupu na pracovní trh. Vedle toho manželská adaptace podle autorů (Ataca & Berry, 2002; in Berry, 2006) představuje klíčový aspekt adaptace, je-li výzkum zaměřen na manželské páry jako sociální jednotky v rámci mezikulturního přechodu a aulturace.

Závěrem lze říci, že i přes existenci řady menší konceptů adaptace (např. pracovní, školní, vztahová či interakční ad. – více Ward et al. 2003), obecně jako nejvýznamnější je považováno rozlišení psychologické a sociokulturní adaptace, které poskytuje srozumitelný rámec pro hodnocení výsledků interkulturního kontaktu a následných akulturačních změn.

4.4 „Kulturní šok“ - kontroverzní pojetí

V literatuře interkulturní psychologie se poměrně často setkáváme s pojmem kulturní šok, jeho pojetí na vědeckém poli ale není zcela jednoznačné, proto se mu také v rámci této práce s výjimkou této kapitoly spíše vyhýbáme. Na druhou stranu lze říci, že tento pojem má dnes již dlouhou historii. Poprvé ho použil antropolog Oberg před téměř padesáti lety, a to v souvislosti s reakcemi lidí, kteří byli víceméně náhle vystaveni zcela neznámému prostředí a cítili se jím být přemoženi (Oberg, 1960). V rámci kulturního šoku vymezil fázi nekritického nadšení, odmítání, postupného přivykání a nakonec akceptaci nové kultury a zvyků a přizpůsobení se novým životním podmínkám. Obergovo pojetí bylo základem pro mnohá pojednání o kulturním šoku, a to vědeckých i populárně naučných. Zpočátku byly zdůrazňovány převážně negativní aspekty kulturního šoku jako anxieta, zmatenost či dezorientace ovlivňující běžné chování, nízká sebedůvěra, nedůvěra k ostatním až nepřátelství či psychosomatické potíže.

V této souvislosti byl **kulturní šok** zvažován především v rámci medicínského modelu, který předpokládal nevyhnutelnou patologickou reakci na interkulturní kontakt a jedincům byla přisuzována spíše pasivní účast (alespoň na počátku vystavení nové kultuře), důležitou roli zde představoval především faktor délky kontaktu s novým prostředím při posuzování adaptace.

Dnes ačkoliv se odborníci převážně shodují v tom, že interkulturní kontakt je zkušenost pro jedince v mnoha případech náročná a stresující, je chápán především v rámci teorie stresu a zvládání (Ward, Bochner & Furnham, 2003; Bochner, 2003; Sam & Berry, 2006) a také výzkumy se zaměřují na moderující faktory, které mohou mezikulturní kontakt a adaptační proces usnadnit. Jedná se zejména o získání odpovídajících sociálních dovedností a řízení životních změn způsobujících stres pomocí vhodných copingových strategií. Současné přístupy tak popisují jedince jako aktivně reagující a konstruktivně řešící problémy v rámci interkulturního kontaktu (Ward, Bochner & Furnham, 2003). S touto změnou v orientaci (přístupu) souvisí i změna terminologie a zvyšující se preference pro používání termínu akulturace namísto kulturního šoku.

S pojmem kulturní šok se setkáváme i nadále, je mu ale přisuzován jiný význam než v původním Obergově pojetí a odborníci používající tento pojem na to důrazně upozorňují. Autoři Ward, Bochner a Furnham (2003) přistupují ke kulturnímu šoku jako k aktivnímu

procesu zvládání změn pramenících z interkulturního kontaktu. Označením kulturní šok, který se objevuje i v názvu jejich knihy „*The Psychology of Culture Shock*“, se snaží především upoutat pozornost k faktu, že „interakce během kontaktu mezi různými kulturami mohou být a obvykle jsou obtížné, nepříjemné a stresující“ (Ward, Bochner & Furnham, 2003, s. 270). Vedle toho Bochner (2003) naznačuje, že tomu tak nemusí být nevyhnutelně, resp., že mnoho okolností kontaktu s rozdílnými kulturami může představovat uspokojivou zkušenost.

Také další odborníci postupně věnovali pozornost pozitivním okolnostem kulturního šoku, který může přinášet i *seberozvoj či osobní růst* (Furnham, 1997). Například David (1971, In Furnham, 1997) popisuje kulturní šok jako přechodovou zkušenost, která může vést k osvojení nových hodnot, postojů a vzorců chování.

V soudobé literatuře se vedle kulturního šoku setkáváme i s významným pojmem akulturační stres. Oba pojmy bývají často používány v podobném kontextu, resp. označují problematický aspekt kontaktu s rozdílnou kulturou a následné adaptace (Berry, 1997). Akulturační stres chápe Berry jako „odpověď jedince na životní události pramenící z interkulturního kontaktu, kdy zkušenosti jedince jsou hodnoceny jako problematické, ale kontrolovatelné a zvládnutelné“ (Berry, 2006, s. 43). Vedle toho kulturní šok je v dnešním pojetí označován jako „dočasná stresová reakce, kdy hlavní psychologické a materiální odměny jsou nejisté, a proto obtížně kontrolovatelné a předvídatelné (Furnham, 1997, s. 19).

Autoři tak alternativně označují velmi podobnou psychologickou problematiku, preference označení vychází především z teoretického zázemí jejich přístupu. Konkrétně v rámci teorie stresu je častěji užíván pojem **akulturační stres** (Berry, 2006; Kosic, 2004), naopak zastánci teorie kulturního učení uplatňují převážně označení kulturní šok (např. Ward, Furnham Bochner, 2003; Bochner, 2003, ad.). Mnozí autoři ale upozorňují na významový rozdíl mezi oběma pojmy.

Berry (2006), který je nutno poznamenat zastáncem přístupu vycházejícího z teorie stresu a zvládání, upřednostňuje označení akulturační stres, a to ze dvou důvodů. Výraz „šok“ má především negativní konotaci a naznačuje, že výsledkem interkulturního kontaktu jsou vždy určité obtíže. Ačkoliv pojem stres má teoretický základ ve studiu zvládání negativních zkušeností, zároveň je zdůrazňována potenciální schopnost jedince efektivně zvládat stresové situace a působící stresory, a dosáhnout tak různého adaptačního výsledku od velmi

negativního až po velmi pozitivní. Z pohledu teorie stresu tak může být akulturační zkušenost omezující, kdy bere člověku životní šance např. díky omezeným možnostem, stejně jako příznivá, kdy nabízí atraktivní možnosti a zajímavé zkušenosti. Nicméně zážitek „šoku“ může proběhnout na počátku akulturačního procesu, především je-li provázen náhlými a negativními událostmi jako je válka, etnický konflikt ad. Druhý důvod preference pro pojmenování akulturační stres je ten, že zdroj stresující zkušenosti leží v interakci mezi kulturami (tj. akulturační) pravděpodobněji než pouze na straně jedné či druhé kultury (tj. kulturní). Tato námitka je však spíše lingvistického charakteru než skutečné podstaty významu, v jakém se dnes pojem kulturní šok používá.

Furnham (1997) v této souvislosti nabízí ještě jiný pohled. Akulturační stres může být nahlížen jako důsledek kulturního šoku. Je to především stres, který pramení z uvědomování si, zažívání a osvojování kulturně odlišných norem a restrikcí. Akulturační stres tak popisuje na jedné straně jako funkci velikosti zažitého kulturního šoku, na druhé straně jako funkci dalších individuálně odlišných proměnných.

Je třeba uvést, že Ward, Bochner & Furnham (2003) uplatňují pojem kulturní šok obecněji ve smyslu reakcí jedinců na nové a neobvyklé situace, kdy ve svém komplexním pojetí (viz. ABC model kulturního šoku, resp. akulturace) respektují vedle afektivní komponenty stejně tak behaviorální a kognitivní složku. Kulturní šok, který byl zpočátku zkoumán především jako emocionální reakce na setkání s neznámou kulturou, je tedy v jejich přístupu chápán nejen v rámci teorie stresu a zvládnutí, ale stejně významně i v rámci teorie kulturního učení.

5 Proces akulturace a adaptace z pohledu teorie stresu

V rámci ABC modelu akulturace (kap. 3) se tento přístup zaměřuje především na afektivní komponenty interkulturního kontaktu, a to aplikováním Lazarusova modelu stresu a zvládnání do kontextu akulturačních změn a adaptace. Jen stručně připomeneme, že soudobému přístupu předcházely epidemiologické studie v rámci medicínského modelu, které zdůrazňovaly negativní emocionální reakce na kontakt s jinými kulturami a následné změny a akulturační zkušenost byla označována jako „kulturní šok“ s převážně negativní konotací (Oberg, 1960). Tyto studie se soustředili především na výskyt a závažnost psychopatologických projevů u migrující populace. Jak upozorňují Ward et al. (2003) a Berry (2006) zaměřenost výzkumu ale během posledních dvou dekad prošla podstatným vývojem. V dnešní době jsou výzkumné studie vedeny spíše psychosociálními než medicínskými modely přistupujícími k akulturaci v pojmech zvládnání stresu. Změna této teoretické zaměřenosti byla provázena také významnými metodologickými pokroky. Na ty upozorníme v závěrečné kapitole o výzkumu na poli akulturace. Obecně lze ale říci, že pozornost se přesouvá od pouhého popisování obrazu duševního zdraví a psychologického well-being migrantů k jejich vysvětlování a predikci (Ward et al., 2003).

Jak jsme už zmínili, tento přístup k akulturaci vychází především z Lazarusova psychologického pojetí stresu a jeho zvládnání, kdy vedle vnějšího stresoru je zdůrazňován i jeho kognitivní význam pro daného jedince. Spolu s Folkmanovou (1984, s. 19) formulují definici stresu založenou na studiu interakcí mezi osobou a prostředím a vymezují psychologický **stres** jako „konkrétní vztah mezi jedincem a prostředím, který je dotyčným jedincem hodnocen jako náročný nebo překračující jeho individuální zdroje a zároveň ohrožující jeho subjektivní spokojenost (well-being).“ Zdůrazňují zde především dva procesy, a to kognitivní hodnocení a následné zvládnání. Kognitivní zhodnocení je evaluační proces určující proč a do jaké míry je konkrétní vztah mezi jedincem a prostředím stresující či ohrožující jeho well-being. Dá se říci, že kognitivní hodnocení intervenuje mezi setkáním se stresorem a reakcí na něj.

U Lazaruse (1984) se prvně setkáváme také s vymezením zvládnání – coping. Zvládnání představuje proces, během kterého jedinec řídí jak požadavky vztahu jeho osoby a prostředí vyhodnocené jako stresující, tak emoce, které z něho pramení. Nebo jak shrnuje Křivohlavý

(2003), jedná se o proces řízení vnějších i vnitřních faktorů, které člověk ve stresové situaci hodnotí jako ohrožující jeho zdroje. Jádrem zvládnání je přitom využívání snah (jak intrapsychických, tak určité aktivity) řídit (monitorovat, ovládnout, redukovat či tolerovat) vnitřní či vnější požadavky, které na člověka těžce doléhají (Lazarus, 1984; Křivohlavý, 2003). Jak upozorňuje Křivohlavý (2003), od těchto vědomých snah zvládnout zátěžové situace od tzv. zvládacích reakcí (**coping reactions**), které jsou přirozené (vrozené) a obvykle probíhají bez našeho vědomí.

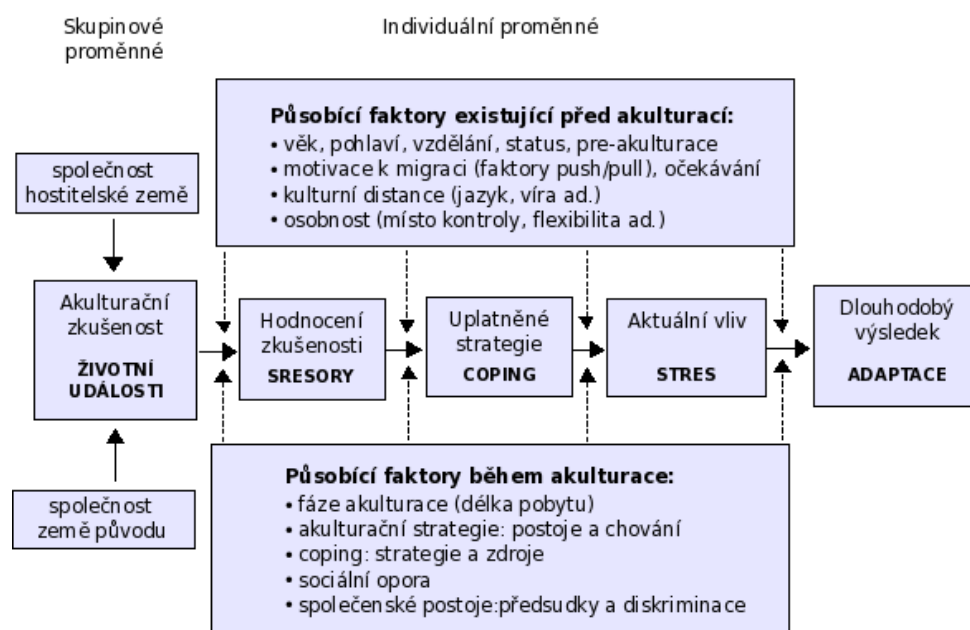
Lazarusův přístup ke zvládnání stresu se vyznačuje respektováním kognitivních, emocionálních a konativních aspektů toho, jak se člověk chová v náročných, ohrožujících situacích. Lazarus & Folkmanová (1984) však ve svém *kognitivně-hodnotícím modelu zvládnání stresu (cognitive-appraisal model)* kladou důraz zejména na kognitivní, tj. specificky lidskou, charakteristiku zvládnání, kdy se soustředí především na to, co se děje v psychice člověka, který se v takové situaci ocitá.

Můžeme shrnout, že v procesu psychologické akulturace, z pohledu zastánců perspektivy teorie stresu a copingu, lze stanovit určité klíčové momenty či charakteristiky. Na základě akulturační zkušenosti a následných změn dochází u jedince nejprve ke kognitivnímu zhodnocení těchto změn a následně k emocionální, behaviorální a kognitivní copingové odpovědi, resp. uplatnění odpovídající copingové strategie. Hodnocení, prožívání a zvládnání těchto změn je v rámci procesu akulturace ovlivněno řadou proměnných. V následujících podkapitolách se zaměříme jednak na akulturační stres v rámci procesu psychologické akulturace, a jednak si uvedeme faktory, které významně ovlivňují průběh tohoto procesu stejně jako jeho výsledek, tj. adaptaci.

5.1 Proces psychologické akulturace a akulturační stres

K fenoménu akulturační stres se vztahuje řada publikací a odborných pojednání. Berry (1997) shrnuje mnohé poznatky v následujícím rámci, na který odkazují i Ward et al. (2003) ad., a lze ho považovat za model procesu psychologické akulturace obecně uznávaný v rámci přístupu vycházejícího z teorie stresu. Pohled na proces psychologické akulturace zde přitom úzce souvisí s Berryho obecným rámcem studia akulturace a modelem akulturačního procesu Ward et al., které jsme představili v kap. 4.2. Je třeba upozornit, že se podstatněji zaměříme na individuální proměnné vstupující do procesu psychologické akulturace, vlivy společenské či skupinové pouze naznačujeme v obrázku (schéma 5). Při hodnocení procesu akulturace připomeňme Berryho rozlišení mezi dvěma spíše krátkodobými výstupy, tj. změnami chování a akulturačním stresem, a dlouhodobým výstupem ve smyslu adaptace.

Schéma 5 - Psychologická akulturace, faktory ovlivňující akulturační stres a adaptaci (Zdroj: Berry, 1997).

Ve střední linii obrázku je šipkami naznačen hlavní průběh celého procesu, tj. od počáteční zkušenosti z interkulturního kontaktu až ke krátko- či dlouhodobému výsledku adaptace, a vertikálními šipkami faktory vstupující do procesu a ovlivňují všechny jeho fáze. Následně si více popíšeme 5 klíčových bodů akulturačního procesu především podle Berryho (1997, 2006).

Životní událost

Následkem interkulturního kontaktu se jedinec potýká s různými typy životních změn. Tyto změny kladou určité požadavky či představují zátěž pro organismus. Během akulturace tyto požadavky pramení především ze zkušenosti, kdy se jedinec musí současně vyrovnávat se dvěma kulturami v kontaktu a zpravidla v obou z nich v různé míře participovat.

Stresory

Následně jedinec posuzuje význam těchto zkušeností a vyhodnocuje je buď jako zdroj potíží, tj. stresory, anebo v pozitivním smyslu jako zdroj příležitostí. Právě na tomto hodnocení záleží v souvislosti s tím, jak bude akulturační proces dále probíhat a nakolik bude jedincem zažíván jako stresující. Pokud dosavadní zkušenost pro jedince nepředstavuje potíže výrazné natolik, aby byl narušen další průběh akulturace, také následné *změny chování* probíhají hladce. Tento proces bývá Ward (2001) označován jako *adjustace*, a to z toho důvodu, že všechny adaptivní změny zde probíhají na úrovni akulturujícího se jedince a jen minimálně na úrovni větší společnosti. Toto přizpůsobení se odehrává zpravidla bez větších obtíží a jedinci je hodnoceno jako bezproblémové. Setkáme-li se přeci jen s určitým stupněm rozporu, ten bývá jedinci velmi pravděpodobně vyřešen s ohledem na sociální konvence hostitelské společnosti. V takovém případě můžeme připomenout, že nejčastěji uplatňovanou strategií je asimilace.

Pokud se u jedince rozvine větší konflikt a zkušenosti jsou hodnoceny jako problematické, ale kontrolovatelné a zvládnutelné, hovoříme o *akulturačním stresu* (Berry, 2006). Tehdy si jedinec uvědomuje, že čelí potížím, které pramení z kontaktu s jinou kulturou a nelze se s nimi snadno či rychle vyrovnat prostou *adjustací* či *asimilací*. V této souvislosti je studován proces zvládnání akulturačních problémů jednak při prvním setkání s nimi, a jednak po čase. Akulturační stres je tu chápán jako „stresová reakce při odpovědi na životní události a změny, které souvisejí se zkušeností akulturace“ (Berry, 2006, s. 47).

Coping

V následující fázi procesu jedinec uplatňuje *copingové strategie*, jimiž se pokouší zvládnout zkušenosti hodnocené jako problematické. Těmto strategiím zvládnání věnujeme větší pozornost v rámci faktorů ovlivňující akulturační proces, kdy si rozlišíme s jakými typy strategií či stylů zvládnání se u jedinců můžeme setkat.

Stres

Dalším aspektem procesu akulturace je stres, resp. celá řada bezprostředních vlivů zahrnujících fyziologické a emocionální reakce, ve smyslu reakcí na aktuální podmínky života. Pokud již zmiňované změny chování probíhají bez výraznějších potíží, jedinec pociťuje stres jen minimálně a také účinky těchto změn hodnotí jako pozitivní. Pokud akulturační potíže vyvstanou, ale jedinec se s nimi úspěšně vyrovná, úroveň vnímaného stresu bude jen nízká a bezprostřední efekt rovněž příznivý. Jsou-li ale stresory nedostatečně zvládnuty, hladina vnímaného stresu se zvyšuje a stejně tak účinky jsou spíše negativní. V případě, že akulturační problémy dosáhnou takových rozměrů, že jedinec není schopen je úspěšně zvládnout, výsledný efekt je značně negativní a vysilující a může vést nejčastěji k osobní krizi, psychosomatickým potížím, úzkosti či depresi.

Adaptace

Poslední etapou procesu psychologické akulturace je dlouhodobá adaptace ve smyslu relativně stabilních změn jako odpovědi na požadavky vnějšího prostředí (Berry, 2006). V této souvislosti odkazujeme na kap. 4.3.

5.2 Faktory ovlivňující akulturační proces a adaptaci

Přístup zastávající východisko stresu a copingu při zkoumání a interpretování akulturační zkušenosti odhalil řadu stejných faktorů jako jsou ty, které se uplatňují při adaptačním procesu v rámci jiné přechodové zkušenosti. Velký význam je přisuzován teoretickému konceptu životních událostí (Holmes & Rahe, 1967) a jejich měření. V souvislosti s tradičním výzkumem stresu a zvládnání byl prokázán podstatný vliv životních změn, dále pre- a post-migračních stresorů, kognitivního hodnocení změny, osobnosti, sociální opory ad. na celý průběh akulturačního procesu i jeho výstup – především na fyzické a duševní zdraví, resp. well-being. Vedle těchto obecných faktorů jsou v mnoha výzkumech zvažovány také další proměnné specifické pro mezikulturní kontext a adaptaci v hostitelské zemi, především kulturní distance.

U Berryho se v rámci jeho modelu (schéma 5) setkáváme s rozlišováním působících faktorů na ty, které existují před akulturací, a ty, které vstupují do procesu akulturace v jejím průběhu. Vedle toho Ward (2001) mezi proměnnými na úrovni individua rozeznává především osobní a situační charakteristiky. Přehled těch nejdůležitějších faktorů si zde uvedeme nezávisle.

5.2.1 Životní změny

Interkulturní přechod je nahlížen jako řada stres provokujících životních změn, které vyžadují adaptivní zdroje a vyvolávají copingové odpovědi. Měření podstatných životních událostí je tak důležitým rysem tohoto přístupu. Odkazováno je v této souvislosti především na autory Holmes a Rahe (1967) a jejich Škálu hodnocení sociální readjustace jako funkčního indexu životních změn zahrnujících výběr těch životních změn, u nichž je pravděpodobný výskyt během migrace.

Při přímém měření těchto změn v rámci několika výzkumů byl prokázán signifikantní vztah mezi životními změnami a psychickými symptomy, např. psychickým a psychosomatickým distresem u vietnamských uprchlíků v době příchodu do USA a o rok později (in Ward et al., 2003); depresí u malajských a singapurských studentů na Novém Zélandu (Searle & Ward, 1990); či poruchami nálad (Ward & Kennedy, 1993). Ward et al. (2003) upozorňují, že i přes tento zjevný a spolehlivý vztah mezi životními změnami a psychickými symptomy, platí tyto změny pouze pro malou část variance (méně než 10%) v rámci psychologického well-being u

dočasně přichozích i uprchlíků.

5.2.2 Kognitivní hodnocení a očekávání

Jedním z důvodů, proč zaujímají životní změny tak malou část variance v rámci výstupů psychologické adaptace je individuální rozdílnost v hodnocení těchto změn, kdy jedinci zpracovávají informace spojené se stresem různými způsoby.

Lazarus a Folkmanová (1984) rozlišili mezi primárním a sekundárním hodnocením stresové situace či události. **Primární zhodnocení** (primary appraisal) se týká toho, jak jsou vnímány a interpretovány situační stresory z hlediska vlastního ohrožení (vlastní existence, zdraví, sebehodnocení apod.). Toto hodnocení se vztahuje nejen na momentální stav ohrožení, ale i na jeho možné důsledky. Zatímco **sekundární zhodnocení** (secondary appraisal) se vztahuje k jedincově přesvědčení o svých vlastních zdrojích zvládnání, resp. copingových strategiích, a efektivitě jejich využití ve stresových situacích. Týká se tedy uvědomovaných možností jedince zvládnout danou situaci, která je pro něho v různé míře ohrožující. Jak uvádí autoři, toto sekundární zhodnocení je rozhodující v každé stresové situaci, protože přímo ovlivňuje reakci daného jedince. Lazarus s Folkmanovou (1984) shrnují, že způsob, jakým jedinec zhodnotí dosavadní stresovou situaci a svou zkušenost, silně ovlivňuje celý proces zvládnání i to, jak bude v reagovat emocionálně. V rámci primárního i sekundární zhodnocení Lazarus bere v úvahu roli jak subjektivních faktorů, tj. vše, co v psychice daného jedince, který se ocitl ve stresové situaci, ovlivňuje usuzování, zvažování a hodnocení dané situace, tak objektivních, resp. situačních, faktorů (Lazarus, Folkmanová, 1984; Křivohlavý, 2003).

V kontextu setkání s jinou kulturou budou tyto situační či spíše sociální faktory zahrnovat různé aspekty akulturační zkušenosti. Ward et al. (2003, 2001) v této souvislosti hovoří o tzv. kulturních faktorech kognitivního hodnocení stresu. Důkazem toho jsou výzkumy zaměřené na hodnocení řady potenciálně stresujících událostí prováděné na různých národnostních skupinách (např. Chataway & Berry, 1989, in Ward et al.).

Ward et al. (2003) poukazují na to, že s kognitivním hodnocením stresorů mohou souviset také odlišná **očekávání** přichozích migrantů, resp. že tato očekávání vytvářejí základ kognitivního hodnocení stresových situací a rovněž mohou poskytovat určité měřítko k hodnocení akulturačních zkušeností a chování. Autoři shrnují převažující názor odborníků, že realistická

očekávání, tj. ta očekávání, která odpovídají aktuálním zkušenostem jedince, usnadňují jeho adaptaci, zatímco větší diskrepance mezi očekáváním a zkušenostmi bývá spojována se zvýšeným výskytem potíží v rámci psychologické adaptace. Na řadu výzkumů v této souvislosti odkazují Ward et al. (2003). Můžeme zmínit např. studii prováděnou Wiessmanem & Furnhamem, (1987; in Ward et al., 2003) na populaci Američanů žijících ve Velké Británii, která potvrdila blízkost mezi očekáváním a následnými zkušenostmi. Skutečně, shoda očekávání vs. zkušenost potvrzuje, že psychická připravenost nezbytná k překonání potenciálně stresujících životních změn a shoda očekávání mohou pozitivně ovlivnit následné hodnocení stresových situací, podpořit sebedůvěru jedince a zmírnit úzkost (Ward et al., 2003). Výsledkem kognitivních procesů primárního a sekundárního zhodnocení stresové situace je uplatnění určité copingové strategie.

5.2.3 Copingové styly a strategie

V odborné literatuře týkající se stresu a zvládání se setkáváme s pojmy copingové strategie a copingové styly. Lze říci, že styly zvládání jsou vedle strategií obecnějšími způsoby přístupu ke zvládání stresu (Křivohlavý, 2003). Taylorem (1995, s. 267) jsou definovány jako „obecné tendence jednat ve stresující situaci zcela určitým způsobem.“ Copingový styl do jisté míry charakterizuje určitého jedince, u něhož tak můžeme očekávat, že dostane-li se do stresové situace, bude se chovat určitým pro něho typickým způsobem. Jak uvádí Taylor (1995), k nejvíce studovaným stylům zvládání stresu patří dvojice „*vyhýbání se stresu*“ a „*stavění se na odpor stresu či konfrontace*“. V prvním případě se jedná o to minimalizovat kontakt se stresem (uniknout mu), ve druhém jde o aktivní postavení se proti stresoru. Přitom každý z těchto stylů má své vhodné použití v jiné situaci.

Vedle toho copingové strategie, jak už naznačuje samotný název, jsou specifitějšími způsoby zvládání stresu. Lazarus a Folkmanová (1984) je popisují jako konstantně se měnící kognitivní a behaviorální snahy, které jsou jedincem využívány k redukci stresu. Ačkoliv způsoby zvládání mohou být klasifikovány různě, nejčastěji se setkáváme s rozlišováním mezi třemi typy strategií. První dva typy byly těmito autory popsány již před čtvrt stoletím. Jedná se o strategie orientované na problém, který vyvstal působením stresu, a strategie zaměřené na emocionální odpověď (Lazarus & Folkmanová, 1984). Při strategiích **orientovaných na problém** jedinec vyvíjí vlastní aktivitu a snahu konstruktivně řešit danou stresovou situaci,

tzn. odstraní to, co působí obavy či strach, eliminuje situační vlivy působící stres, změni podmínky zhoršující celkový stav apod.. Vedle toho strategie **orientované na emoce** jsou zaměřeny na redukci úrovně emocionálního distresu, který je důsledkem působení stresu. Jde např. o vyjádření napětí a frustrace, ventilování pocitů, snížení míry zlosti či sebekontrolování. Endler a Parker (1990; in Kosic 2006; Křivohlavý, 2003) popsali ještě třetí strategii, zaměřenou na **vyhnutí se či únik** představující pasivní přístup.

V rámci interkulturního posuzování navrhuje Aldwin (1994) spíše rozlišování mezi **aktivním** a **pasivním zvládáním** a to především z toho důvodu, že zmíněné rozlišení strategií může a nemusí platit interkulturně. První se zaměřuje spíše na změnu situace a můžeme ho tak přirovnávat ke strategiím na problém orientovaným. Tento typ zvládání ale může mít jen omezený úspěch v případě, že se hlavní problém vyskytuje na straně hostitelské společnosti. Vedle toho pasivní zvládání vyjadřuje určitou trpělivost a přizpůsobování sebe sama, a ve vztahu k akulturačním strategiím připomíná asimilaci (Berry, 1997, 2006). Lze říci, že strategie v rámci pasivního zvládání jsou úspěšné pouze tehdy, jestliže dominantní společnost zastává kladný postoj k akulturujícím jedincům a je ochotna je přijmout.

Ward (2001) v této souvislosti hovoří o primárním a sekundárním typu copingových strategií. **Primární strategie** charakterizuje jako přímé jednání, resp. na problém orientované vzorce chování cílené na změnu těch charakteristik prostředí, které u jedince vyvolávají stres. Naopak **sekundární strategie** jsou orientovány více kognitivně než behaviorálně a nejčastěji zahrnují změny vnímání a hodnocení stresových situací či událostí. Jednoduše řečeno v prvním případě jde o změnu vnějšího prostředí tak, aby vyhovovalo jedinci, ve druhém se pak jedná o individuální změny, resp. přizpůsobení se jedince prostředí.

Dále Cross (1995; in Ward, 2001) v návaznosti na tyto typy strategií předpokládá, že první typ je adaptivnější v individualistických kulturách, zatímco druhý je vhodnější v kulturách kolektivistických. Autorčina studie na asijských studentech v USA, kteří představují vysoce individualistickou kulturu, skutečně prokázala jako úspěšnější první typ strategií. Vedle toho Ward a kol. (1998; in Ward, 2001) provedli studii na mezinárodních studentech v Singapuru, kde je reprezentována spíše kolektivistická kultura, a shledali jako častěji uplatňovaný a úspěšnější druhý typ strategií.

Studie Cross (1995) a Ward et al. (2001) tak naznačují pravděpodobnost modelu zvládnání a adaptace na základě hypotézy o kulturní shodě, která se v té době předpokládala již ve vztahu k jiným osobnostním charakteristikám (zmíníme si ji podrobněji dále). Zároveň tak připouští, že nepřímé taktiky jsou podstatně vhodnější a zdatnější pro zvládnání alespoň některých aspektů interkulturního přechodu. Pro jedince, který se ocitne v novém kulturním prostředí, má omezené zdroje usnadňující překonávání potíží a je bezmocný ve snaze cokoliv měnit na nové kultuře, se mohou sekundární strategie jevit jako výhodnější (Ward, 2001).

Schmitz (1992a) poukázal na to, že proces kognitivního zhodnocení stresové situace a následný výběr copingového stylu mohou představovat hlavní intervenující proměnné v rámci akulturace imigrantů. Ve své další studii pak odhalil signifikantní korelaci akulturačních strategií s hlavními typy copingových strategií dle Lazaruse a Endlera.

Je zřejmé, že copingové strategie a styly představují jednu z klíčových charakteristik ovlivňujících proces přizpůsobování jedince v novém prostředí a jeho výsledek.

5.2.4 Akulturační strategie

Akulturační strategie představují vedle krátkodobého výsledku akulturace, tj. odpovědi na interkulturní kontakt, také významný moderující faktor procesu akulturace a adaptace v dlouhodobého pohledu. Podrobnější výklad jsme si uvedli v rámci Berryho modelu (kap. 2.6.2). Pokud uvedeme koncept akulturačních strategií do souvislosti s procesem psychologické akulturace, empirické poznatky nám umožňují následující generalizace (Berry, 1997; Sam & Berry, 2006). Strategie separace vyžaduje nejméně behaviorálních změn, naopak asimilace nejvíce. Marginalizace je spojována se ztrátou vlastní kultury a s mnoha vzorci dysfunkčního až deviantního chování (např. delikvencí, zneužívání návykových látek a zneužívání v rodině), je tak považována za nejvíce stresující strategii. Integrace zahrnuje selektivní osvojení nových vzorců chování od majoritní společnosti a zároveň uchování hodnotných rysů vlastní kultury. Z hlediska akulturačního stresu je integrační strategie hodnocena jako nejméně stresující. Zbývající dvě strategie jsou pokládány za někdy více, jindy méně stresující. V kap. si podrobněji uvedeme dva výzkumy zkoumající vztah akulturačních strategií se styly zvládnání a jejich vliv na zdraví, resp. adaptaci u populace imigrantů.

5.2.5 Osobnost

Předpokládá se existence individuálních odlišností v psychologických charakteristikách, které si jedinci přináší do procesu akulturace. To znamená, jak naznačuje Berry (1997), že ne každý jedinec se musí účastnit na tomto procesu ve stejné míře. Imigranti a jiní příchozí prochází akulturací každý svou cestou, stejně jako každý nalézá svůj způsob jak tuto zkušenost optimálně zvládnout ve snaze se co nejlépe vyrovnat se životem v novém kulturním prostředí. Osobnost je interkulturními psychology studována především ve snaze odhalit, zda-li existují souvislosti mezi osobnostními rysy a úspěšností adaptace u jedinců procházejících akulturací. Teoretický zájem o vliv osobnostních charakteristik během setkávání se jedinců z různých kultur je zřetelný, přesto ale Ward et al. (2003) upozorňují na relativně malý výskyt empirických studií, které by dokládaly vliv osobnostních rysů na well-being imigrantů, uprchlíků a dočasně příchozích. V rámci uskutečněných studií jsou osobnostní charakteristiky zkoumány především ve vztahu k redukci stresu během adaptačního procesu, méně často i ve vztahu k životní spokojenosti. Z osobnostních rysů jsou v kontextu akulturace nejvíce studovány místo kontroly a extraverze.

Místo kontroly (Locus of control)

Vnější místo kontroly je popisováno jako očekávání toho, že vše, co se člověku děje, je determinováno vnějšími silami a vlivy (např. mocí ostatních, vlivem osudu apod), zatímco vnitřní místo kontroly předpokládá, že výsledky tohoto dění závisí výlučně na konání člověka samotného. Jak uvádí Ward et al. (2001) a Kosic (2006) různé interkulturní studie shodně prokázaly, že interní místo kontroly usnadňuje příchozím jedincům adaptaci v odlišném kulturním prostředí, zatímco externí místo kontroly je spojováno se symptomy psychologického distresu. V této souvislosti je třeba zmínit, že někteří jedinci přicházejí z kultur, které zastávají spíše fatalistický výklad světa. Tímto mohou být příchozí jedinci v jiném kulturním kontextu hostitelské země do značné míry znevýhodněni (Kosic, 2006).

Ward & Kennedy (1993b) potvrdili vztah mezi externím místem kontroly a poruchami nálad u studentů z jihovýchodní Asie na Novém Zélandu. Dále Seipel (1988; in Ward, 2001) prokázal souvislost mezi externím místem kontroly a nižší mírou životní spokojenosti u korejských

imigrantů žijících ve Spojených Státech. Závěry z těchto studií jsou obecně ve shodě s teorií a výzkumem osobnosti a duševního zdraví, přesto někdy interkulturní psychologové spekulují o tom, že externí místo kontroly může být pro dočasně příchozí za jistých podmínek adaptivní. Jedná se především o takové situace, kdy má jedinec jen malou přímou kontrolu (Ward et al., 2003).

Extraverze

Osobnostní rys extraverze se týká toho především toho, jak jedinci vyjadřují sami sebe, resp. projevují se ve vztahu k druhým. Je nepochybné, že jeden z nejdůležitějších úkolů pro jedince, který se ocitá v novém kulturním prostředí, je navázat a rozvíjet nové sociální kontakty. Ačkoliv jedinci s výraznějším rysem extraverze se spíše těší z interakcí s ostatními, výzkumné studie v této souvislosti zdaleka nepřinášejí jednoznačné závěry. Jak shrnuje Ward (2001), byl shledán pozitivní, negativní, ale i zcela nevýznamný vztah mezi extraverzí a adaptací u populace migrantů. Např. Searle a Ward (1990) ve studii malajských a singapurských studentů na Novém Zélandu odhalili, že extraverze byla prediktivní vůči psychologickému well-being. Naopak u anglicky mluvících emigrantů v Singapuru byl osobnostní rys extraverze asociován s častějšími pocity nudy, frustrací, depresí a horším zdravotním stavem (Armes & Ward, 1989; in Ward et al., 2003).

Hypotéza o „kulturní shodě“

Ve snaze sjednotit dosavadní rozporné závěry přicházejí Ward & Searle (1990) s hypotézou o určité „*shodě jedince s prostředím - cultural fit*“. Navrhují, že extraverze sama o sobě není prediktorem psychologické adaptace během interkulturního přechodu, ale je to spíše shoda mezi osobnostním profilem příchozího jedince a kulturními normami hostitelské společnosti, která usnadňuje psychologický well-being. Zdůrazňují tak důležitost interakce osobnosti s prostředím a významnost kulturního kontextu při predikování adaptace. Tuto hypotézu posléze empiricky podpořili Ward & Chang (1997) na souboru Američanů žijících v Singapuru, kdy byly srovnány skóry extraverze zjištěné Eysenckovým osobnostním dotazníkem (EPQ) s normativními daty singapurských obyvatel. Ačkoliv extraverze sama o sobě neměla vztah k psychologickému well-being, ti Američané, jejichž skóry vykazovaly větší diskrepanci od singapurských norem, vykazovali významně vyšší úroveň psychologického distresu (deprese).

Big Five

Zkoumány byly také další osobnostní dimenze v rámci Big Five (vedle extraverteze je to neuroticismus, otevřenost, přívětivost a svědomitost) ve vztahu k psychologické adaptaci. Leong, Ward & Low (2000; in Ward et al., 2003) ve výzkumu na Australanech žijících v Singapuru zjistili silný vztah mezi neuroticismem a adaptačními potížemi jako je deprese, úzkost a psychosomatické stížnosti. Vedle toho extraverteze, přívětivost a svědomitost slabě, ale signifikantně, korelovala s psychologickou a emocionální adaptací. Mezi dalšími osobnostními faktory uváděnými v souvislosti s adaptací, psychologickým well-being či životní spokojeností jsou např. osobní flexibilita, tolerance k nejednoznačnosti, osobní zdatnost či self-monitoring (Kosic, 2006; Ward et al., 2003). Naopak s psychologickými adaptačními problémy jsou asociovány autoritářské rysy či dogmatismus (Ward et al., 2003).

5.2.6 Sociální opora

Sociální opora je chápána jako jeden z nejdůležitějších pozitivních faktorů modifikujících a moderujících nepříznivý vliv různých negativních či zátěžových životních situací na psychický a fyzický zdravotní stav jedince, na jeho pohodu a kvalitu jeho života (Křivohlavý, 2003). Naopak nedostatek sociální opory může být sám o sobě stresující (Taylor, 1995). Je zároveň významným prediktivním faktorem psychologické adaptace a fyzického zdraví během mezikulturního přechodu (Ward et al., 2001; Searle & Ward, 1990). Adelman (1988) dává sociální oporu do souvislosti s vnímanou nejistotou a potřebou určité kontroly nad situací, které jsou rozhodující v rámci adaptačního procesu, kdy nové kulturní prostředí klade značné požadavky na zvládání neznámých podnětů. Právě sociální opora zde může fungovat ve smyslu podpoření jedincovy znalosti a kontroly nad novými podněty.

Přítomnost sociální opory negativně koreluje s výskytem psychiatrických symptomů u imigrantů a uprchlíků. Naopak její absence je obecně spojována se zvýšenou prevalencí duševních i fyzických onemocnění během akulturačního období, jak dokládá řada výzkumů (např. Liz, Masuda, Tasuda, 1979; in Ward, 2001 - přehled).

Sociální oporou se obecně rozumí pomoc poskytovanou druhými lidmi člověku, který se nachází v zátěžové situaci. Představuje pomoc přímou či nepřímou, např. tím, že ovlivní způsob zvládání náročné situace. Může nabývat formy materiální pomoci, poskytování rad či

informací, podpory emocionální či hodnotící (pocit lásky, přátelství, empatie, ale také povzbuzení, posilování sebedůvěry apod.) (Křivohlavý, 2003; Kebza, 2001). Zásadní je rozlišování anticipované a získané sociální opory, kdy jednoznačný pozitivní efekt na zdraví má především sociální opora anticipovaná, která reprezentuje především percepci sociálního začlenění člověka, tj. vyjadřuje přesvědčení, že v případě potřeby jsou pro člověka blízké významné osoby připraveny mu pomoci (Kebza, 2001). Sociální opora může přicházet z mnoha různých zdrojů, nejčastěji se jedná o rodinu, přátele a známé.

V souvislosti s rodinou, resp. manželským vztahem, jako možným primárním zdrojem sociální opory je situace poněkud složitější. Ward (2001) shrnuje závěry několika výzkumných studií následovně. Ačkoliv dobrý vztah může být nepochybně zdrojem sociální opory a tlumit vliv akulturačního stresu, na druhou stranu manželské či partnerské potíže mohou psychický distress zvýšit. Odborníci zde nalézají i další souvislost, totiž jedinci zažívající stres v novém kulturním prostředí budou s velkou pravděpodobností klást větší nátlak na existující partnerský vztah. To může zpětně negativně podpořit problémy mezi partnery (Ward et al., 2003).

Vezmeme-li v úvahu přátele a známé jako zdroj sociální opory, jak je v literatuře uváděno, není zcela jednoznačné, zda-li by sociální opora měla pramenit především z podpory jedinců stejné anebo hostitelské národnosti. Některé studie pokládají vztahy s jedinci stejné národnosti za silný a stěžejní zdroj opory pro dočasně příchozí i imigranty - tyto vztahy korelovaly s významně nižší úrovní akulturačního stresu a spokojenost s těmito vztahy představovala silný prediktivní faktor psychologické adaptace (např. Ward & Kennedy, 1993). Adelman (1988) v této souvislosti uvádí, že významnou roli zde hraje především možnost „srovnání s druhými“ procházejícími podobnou situací, což může být důležitým zdrojem založeným na znalostech či sdílení informací při vyrovnávání se s novým prostředím. Tyto vztahy mohou zároveň poskytovat emocionální oporu, přijetí, povzbuzení či dokonce katarzi a uvolnění frustrace týkající se života v nové zemi. Na druhé straně upozorňuje i na riziko vzniku určité kulturní enklávy, která může bránit v kontaktu s hostitelskou společností. V takovém případě může dojít k tzv. efektu nákazy, kdy je vzájemně vysoce závislým, stresovaným a ohroženým jedincům, kteří zůstávají do značné míry izolovaní od hostitelské společnosti, znemožňováno osvojovat si praktické dovednosti v řešení problémů. Jak je patrné, vztahy s jedinci stejné národnosti mohou být nápomocné, na druhou stranu je upozorňováno i na možné negativní

důsledky, vždy závisí na povaze aktérů a jejich skupinové dynamice (Ward et al., 2003).

Vztahy s jedinci dominantní, resp. hostitelské kultury (či jiných etnických skupin) neméně významně ovlivňují adaptaci jedince. Přátelské vztahy s příslušníky dané země usnadňují osvojování si kulturně specifických dovedností pro život v nové kultuře a jsou asociovány s významně menším výskytem psychologických problémů u příchozích jedinců. Spokojenost s těmito vztahy zpravidla pozitivně koreluje především s psychologickou adaptací ve smyslu well-being (např. Searle & Ward, 1990; Ward & Kennedy, 1993b).

Lze tedy konstatovat, že pro psychickou pohodu migrantů má významný vliv sociální opora přicházející jak ze strany příslušníků stejné národnosti, tak navazováním vztahů s jedinci hostitelské země. Zajímavou studii ve vztahu k sociální opoře provedli např. Ong & Ward (2005)¹. Naopak v rámci nedostatku sociálně opěrné sítě je osamělost uváděná ve spojitosti s různými formami psychického distresu (mj. poruchami nálad), nízké míry životní spokojenosti, stejně jako s poklesem spokojenosti s vlastní schopností zvládnání (přehled výzkumů; in Ward, 2001).

5.2.7 Další moderující faktory

Délka pobytu – U křivka

Ve vztahu k délce pobytu v hostitelské zemi, resp. vystavení působení jiné kultury, byla naznačena určitá stádia vyznačující se mírou adaptace v rámci interkulturního přechodu. Nejen Oberg (1960) ve svém konceptu kulturního šoku předpokládal, že počáteční fáze kontaktu s novým kulturním prostředím se odehrává spíše v „pozitivním duchu“ (až euforickém a sám autor ji nazval „honeymoon“). V 50. letech byla Lysgaardem (1995; in Ward et al., 2003) navržena U-křivka adaptace v rámci interkulturního přechodu, která ačkoliv získala na popularitě, mnohými výzkumníky byla popsána jako neprůkazná a příliš zobecňující. Přesto však zůstávala po dlouhou dobu hlavním teoreticko-empirickým východiskem pro řadu výzkumů. Je třeba upozornit, že tato hypotéza U-křivky je v určitém rozporu s předpokladem v rámci teorie stresu a copingu, která tvrdí, že na rozdíl od počáteční euforie zažívají dočasně

---

¹ Zkoumaný soubor představoval dočasně příchozí v Singapuru. Jedinci ve stejné míře spoléhali na sociální oporu od příslušníků hostitelské společnosti a od jiných příchozích, rozdíl byl ale ve vnímané kvalitě a funkci těchto vztahů. Od první skupiny představovala především instrumentální a informační pomoc. Naopak emocionální pomoc byla častěji poskytována rodinou a přáteli respondentů, ale i jinými příchozími. Vztahy s těmito jsou vnímány jako hlubší a významnější. Přesto byl prokázán jako signifikantnější vztah mezi sociální oporou poskytovanou první skupinou (tj. hostitelskou) a psychologickou adaptací u dočasně příchozích.

příchozí a imigranti ty nejvážnější adaptační problémy právě v počátečním období po příchodu do nové země, kdy je množství životních změn největší a copingové zdroje jsou v tomto období pravděpodobně nejmenší (Ward et al., 2003).

Ward s kolegy vedli několik longitudinálních výzkumů týkajících se adaptace u skupin dočasně příchozích (zpravidla zahraničních studentů na Novém Zélandu či v Singapuru; např. Searle & Ward, 1990). Byla sice prokázána psychologická adaptace ve smyslu U-křivky, ale v opačném směru než popsal Lysgaard, tedy celkový stupeň deprese byl signifikantně vyšší první měsíc a po jednom roce pobytu než v přechodném období šesti měsíců. V kvalitativní analýze také sami respondenti zpětně popisovali počáteční období výhradně v negativních pojmech (Ward, Kennedy, 1996; in Ward et al., 2003). Ward, Furnham a Bochner (2003) odkazují i na další výzkumy s podobnými závěry a shrnují, že psychologické adaptační potíže se zdají být nejvýraznější v počátečních fázích procesu akulturace, ustupují během 4-6 měsíců a dále kolísají v průběhu času. Je nutno konstatovat, že i přes konceptuální kritiku a empirické argumenty původní model U-křivky stále přitahuje pozornost současných výzkumníků. Vedle toho Berry (2006) upozorňuje na jiný přístup konceptualizace této problematiky, a to zvažování specifické povahy zkušeností a problémů a jejich změně v průběhu akulturace (např. počáteční osvojování si jazyka, získání zaměstnání ad.). Zkoumán je i vztah těchto problémů k osobním zdrojům a možnostem, jaké poskytuje hostitelské společenství.

Demografické charakteristiky

Ve vztahu k akulturačnímu stresu a zvládnání byly studovány demografické faktory jako pohlaví, věk, generační status, vzdělání či příjem. V souvislosti s *pohlavím* řada výzkumů prokázala, že ženy jsou během akulturace vystaveny většímu riziku rozvoje psychologických symptomů než muži (např. Beiser, 1988). Nicméně v porovnání s jinými výzkumy byly výsledky nesourodé. Berry (2006) namítá, že tento fakt pravděpodobně souvisí s relativním statutem a rozdílným jednáním se ženami v různých kulturách. Pokud je tento rozdíl mezi kulturami významný a na ženu jsou kladeny požadavky přijetí nových sociálních rolí v hostitelské společnosti, může se snadněji dostat do konfliktu se svou původní kulturou (Naidoo, 1992; in Berry, 2006). Podle Ward et al. (2003) je pravděpodobné, že vliv faktoru pohlaví na psychologickou adaptaci je ovlivňován také řadou osobních a situačních proměnných.

Věk hraje při akulturaci poměrně významnou roli, neboť předurčuje její průběh a výsledek adaptace. Odborníci se převážně shodují v tom, že adolescence a starší věk jsou zde vysoce riziková období (Beiser et al., 1988). V prvním případě je stres spojený s migrací umocněn stresem souvisejícím s psychologickým vývojem a hledáním identity u mladistvého. U starších jedinců se předpokládá, že vzhledem k méně psychologických zdrojů pro úspěšné zvládnutí akulturačního přechodu je pro ně kulturní učení obtížnější. Na druhou stranu pokus akulturace začne již v raném věku, tj. do zahájení školní docházky, obvykle má hladký průběh (Beiser, 1988). V tomto případě se odborníci přiklání k názoru, že enkulturace v rámci jedincovy primární kultury nestihne zcela proběhnout, a tak ani proces akulturace nevyžaduje mnoho kulturního stínování a nevznikají kulturní konflikty. Dalším důvodem je nepochybně i vyšší flexibilita a adaptabilita jedince během raného věku (Berry, 2006).

Edukace obecně predikuje lepší adaptaci a nižší úroveň stresu. Jednak představuje osobní zdroj sama o sobě (rozvíjí schopnost analýzy a řešení problémů), a jednak pozitivně koreluje i s dalšími zdroji jako získání kulturně specifických znalostí a dovedností, socioekonomické prostředky (vyšší zaměstnanecký statut a vyšší příjem) či opěrná síť, které působí jako protektivní faktory v rámci adaptace. Ačkoliv jak práce, tak příjem mohou působit jako faktory tlumící stres, více pozornosti je v této souvislosti věnováno ztrátě postavení či limitované statusové mobilitě (Berry, 2006; Ward et al., 2003). Ve výzkumech týkajících migrantů je především blokována vzestupná sociální mobilita asociována se zvýšeným rizikem psychických (psychologických) dysfunkcí, převážně depresí (Aycan & Berry, 1996; in Berry, 2006).

Předsudky a diskriminace

Předsudky a diskriminace se týkají především meziskupinových interakcí a vztahů a postojů dominantní společnosti vůči příchozím, u jedince má pak vnímaná diskriminace významný vliv na výběr akulturační strategie a psychologickou a sociální adaptaci v rámci akulturačního procesu. Fernando (1993; In Ward et al., 2003, Berry, 2006) ve své studii uvádí rasismus za vůbec nejzávažnější problém a rizikový faktor pro imigranty. Ward et al. (2003) shrnují závěry mnoha výzkumných poznatků, kdy se prokázal signifikantně negativní vliv vnímané diskriminace na well-being u imigrantů, uprchlíků i dočasně příchozích. Ačkoliv se předpokládá, že v kulturně pluralitních společnostech je celkově nižší prevalence takových postojů, jen velmi málo studií se zabývá tímto sociálním jevem na obou úrovních, tzn. i

skutečnou mírou předsudků a projevované diskriminace na straně hostitelské, resp. dominantní společnosti (Berry, 2006).

5.2.8 Kulturně-specifické faktory

Kulturní distance je definována jako vnímaná podobnost a odlišnost mezi původní kulturou a kulturou v kontaktu (Berry, 2006). Může se týkat otázky jazyka, náboženství, postavení žen, orientace společnosti ve smyslu individualismu či kolektivismu a řady dalších charakteristik. Obecné a konzistentní závěry výzkumů vypovídají o tom, že čím výraznější odlišnosti jsou mezi kulturami v kontaktu, tím obtížnější je akulturace a následná adaptace jedince v novém prostředí. Berry upozorňuje, že výraznější kulturní distance implikuje větší potřebu pro kulturní stínování a také výraznější kulturní konflikt vede k horší adaptaci (Berry, 2006).

Soudobé výzkumy převážně na populaci dočasně příchozích potvrzují souvislost mezi kulturní distancí a psychickými poruchami. Ward et al. (2003) interpretují tyto závěry v rámci teorie stresu a zvládání následovně. Ti jedinci, kteří zažívají větší kulturní distancí, pravděpodobně zažívají i větší intenzitu životních změn během interkulturního přechodu a následně i výraznější míru akulturačního stresu. Searle & Ward (1990) v této souvislosti již dříve upozornily na vztah mezi kulturní distancí a sociokulturní adaptací. Ward ad. výzkumníci prokázali, že imigranti a dočasně příchozí, kteří vnímají větší podobnost mezi oběma kulturami, dosahují vyšší úrovně sociokulturní adaptace (např. Ward & Kennedy, 1993).

Ward stejně jako Bochner (1982) upozorňují na význam osvojování si kulturně specifických dovedností pro úspěšnou sociokulturní adaptaci. Ty se týkají především kulturní znalosti, komunikačních verbálních a neverbálních schopností a dovedností, interkulturní senzitivity (vnímání kulturní identity, tolerance k odlišnosti, kulturní citlivost) ad. (Ward et al., 2003; Morgensternová & Šulová, 2007). Právě výzkumy týkající se kulturní distance vedly postupně k rozlišení prediktorů interkulturní adaptace na kulturně-obecné a kulturně-specifické.

6 Výzkum na poli akulturace

Soudobé výzkumy v oblasti akulturace zahrnují zpravidla více prediktivních proměnných (akulturační preference, osobnostní faktory, copingové styly ad.), a stejně tak i ukazatelů adaptace (např. míra akulturačního stresu, míra deprese a poruchy nálad, somatické symptomy, well-being, životní spokojenost ad.). Zároveň jsou orientovány také na čím dál větší výběr migrujících skupin. Vedle imigrantů a uprchlíků se tak během posledních patnácti let častěji setkáváme také s výzkumy zaměřenými na populaci dočasně přichozích, především mezinárodní studenty, obchodníky, v posledních letech i turisty a diplomaty. Své prominentní místo si získaly průzkumné studie využívající dotazníkových metod, ale objevují se také čím dál komplexnější výzkumné projekty zahrnující longitudinální studie a průkaznější výzkumné metody oproti dřívějším.

V následující závěrečné části si přiblížíme dvě výzkumné studie porovnávající stejné charakteristiky akulturačního procesu, na které jsme se zaměřili v rámci našeho výzkumu v druhé části práce. V této souvislosti Ward (2001) upozorňuje, že i přes velký zájem o oblast stresu a jeho zvládnání v rámci výzkumu akulturace, existuje relativně málo publikovaných studií zkoumajících copingové strategie a styly ve vztahu k výsledku adaptace u populace migrantů. Jednou z výjimek je první výzkum, který si uvedeme.

Výzkum I.

Schmitz (1992) ve své studii na Východních Němcích emigrujících do Západního Německa navázal na Berryho koncept akulturačních strategií (1980), z něhož rovněž vycházíme v rámci našeho výzkumu. Sledoval jednak vztah mezi akulturačními strategiemi a psychosomatickými stížnostmi ve smyslu adaptace, a jednak tento vztah při kontrolování proměnné kognitivního hodnocení a uplatňování příslušných copingových stylů (dle Endlera), tzn. orientace na problém, emoce a vyhnutí se. Prokázal, že procesy kognitivního hodnocení situace, tj. primární a sekundární zhodnocení, a uplatňování copingových stylů mohou představovat hlavní intervenující proměnné v rámci akulturace imigrantů. V této studii odhalil následující signifikantní vztahy: pozitivní vztah mezi integrací a copingovým stylem orientovaným na úkol; kladný vztah asimilace s orientací na úkol a na emoce, zároveň negativní souvislost s orientací na vyhnutí se; pozitivní korelaci separace se zvládnáním orientovaným na emoce a

vyhnutí se. Dále odhalil, že strategie integrace je asociována s nízkými úrovněmi neuroticismu a psychoticismu, zatímco separace souvisí s vyššími stupni obou a navíc i s vysokou úzkostí u výzkumného souboru. Zároveň se ukázala určitá spojitost asimilace se snížením imunitního systému a separace s kardiovaskulárními problémy a drogovou a alkoholovou závislostí. Schmitz (1992) shrnuje následující. Za efektivní mohou být považovány copingové styly orientované na problém, které pomáhají jedinci řešit akulturační problémy, a lépe se tak vyrovnávat s procesem akulturace. Tento styl zvládnání má zároveň pozitivní účinek na zdraví jedince. Dále namítá, že ačkoliv se ukázalo, že každá akulturační strategie je spojena s určitou mírou zažívaného stresu (především v počátečním období), z dlouhodobého hlediska s integrací souvisí nejnižší úroveň zažívaného stresu. Tento výzkum tak prokazuje, že strategie integrace je nejvýhodnějším způsobem akulturace.

Výzkum II.

Kosic (2004) ve své výzkumné studii rovněž potvrdila vztah mezi zvládnáním a akulturačními strategiemi, resp. dvěma dimenzemi v rámci Berryho modelu akulturace (1980). Zkoumaný soubor imigrantů tvořily skupiny Poláků a Chorvatů žijících v Itálii. Cílem studie bylo ověřit hypotetický model vztahů mezi motivačními faktory (potřeba kognitivního uzavření a rozhodnost), socio-kognitivními faktory (copingové styly a akulturační strategie) a úrovní akulturačního stresu. Kosic zároveň vychází z Berryho modelu akulturačního stresu (1997).

Podařilo se prokázat význam motivačních faktorů a copingových stylů v predikci akulturačního stresu. Přesněji sledované motivační faktory primárně ovlivňují copingové strategie (pozitivně souvisí s orientací na problém a negativně s dalšími dvěma styly), které mají dále vliv na volbu akulturačních strategií a úroveň akulturačního stresu. Výsledky dále ukázaly, že copingové styly mohou mít podstatný vliv na dvě dimenze v rámci akulturačních strategií. Lze říci, že vztah k dominantní společnosti (resp. orientace na novou kulturu) pozitivně souvisel se zvládnáním orientovaným na problém a zároveň byl negativně spojen se zvládnáním zaměřeným na emoce (pouze u Poláků) a vyhnutí se. Na druhé straně preference vztahů s etnickou skupinou jedince (resp. zachování původní kultury) pozitivně korelovalo se zvládnáním orientovaným na emoce (i skupiny Chorvatů však i se zvládnáním orientovaným na problém). Odlišné výsledky u skupiny Chorvatů autorka vysvětluje především nedávnými událostmi v bývalé Jugoslávii, resp. umocněním vnímané etnické identity a vědomí

sounáležitosti s etnickou skupinou krajanů. Vzhledem k dalším výsledkům týkajícím se vztahu dvou dimenzí k míře akulturačního stresu u obou skupin autorka mj. upozorňuje, že tato míra asociace může být u obou dimenzí odlišná. Kosic shrnuje, že obě dimenze souvisí spíše s nízkou úrovní akulturačního stresu.

Závěrem lze říci, že výzkumné poznatky v oblasti zvládání interkulturního přechodu jsou z velké části paralelní s obecnými poznatky z oblasti stresu a zvládání. Na uvedené výzkumy a jejich závěry budeme odkazovat ve výzkumné části této práce.

II. Výzkumná část

1 Výzkumné problémy a cíle

Při projektování výzkumu vycházíme z předpokladu, že interkulturní zkušenost přináší mnohé životní změny, které mohou být jedincem do značné míry interpretovány jako stresující a vyžadují uplatňování copingových strategií. Zároveň zkušenost kontaktu s jinými kulturami a příslušníky jiných národností může v jedinci vyvolat určitý konflikt mezi jeho původní kulturou a tou, se kterou se setkává během svého pobytu v nové zemi. Navazujeme zde na Berryho (2002) koncepci čtyř akulturačních strategií charakterizujících postoj jedince k oběma kulturám a jeho preferovanou orientaci na vztahy s příslušníky stejné národnosti, kteří zpravidla prochází podobnou zkušeností, anebo s příslušníky hostitelské země jako představiteli nové kultury. Některé z těchto strategií jsou přitom považovány za výhodnější pro adaptaci jedince na život v nové zemi. V procesu akulturace pak uplatňování převážně jedné akulturační strategie představuje spíše krátkodobý výsledek adaptace. Nakonec uvažujeme, že máme-li hodnotit pobyt jedince v novém sociokulturním prostředí ve smyslu adaptace z dlouhodobější perspektivy, významné bude mj. také to, jak se cítí být spokojen se životem v hostitelské zemi.

V rámci tohoto výzkumu se tedy zaměřujeme na některé specifické charakteristiky procesu psychologické akulturace a adaptace v novém sociokulturním prostředí a zjišťujeme, je-li mezi nimi předpokládaný vztah. Jsou to jednak copingové strategie, akulturační strategie a životní spokojenost. Hlavní cíle našeho výzkumu lze shrnout následovně:

- I. testování stanovených hypotéz
- II. vyhodnocení jednotlivých testových metod a porovnání skupin v rámci výzkumného souboru rozdělených podle faktorů pohlaví a národnost
- III. položková analýza – přiblížení určitých charakteristik souboru respondentů

2 Formulace hypotéz

Při formulování hypotéz předpokládáme vztah mezi třemi charakteristikami akulturačního procesu. Uvažujeme, že jedinci, kteří uplatňují výhodnější akulturační strategii - především integraci (v menší míře i asimilaci) - budou celkově spokojenější se životem v hostitelské zemi. Tato strategie se nám jeví jako nejvýhodnější z toho důvodu, že jedinec si uchovává kontakt se svou původní kulturou a příslušníky stejné národnosti či etnika a zároveň přijímá kulturu novou a navazuje kontakt s příslušníky hostitelské země. V tomto případě jedincova etnická či kulturní identita není potlačena ale spíše obohacena o nový rozměr. Zároveň dotyčný může využívat sociálně opěrné zdroje pramenící z obou skupin, tj. jednak kamarádů a přátel, kteří prochází či prošli stejnou zkušeností, a mohou tak lépe porozumět dotyčnému a poskytnout mu určité zázemí a jistotu především v náročnějších chvílích, a jednak z kontaktu s příslušníky dané země, kteří dotyčnému přímo i nepřímo zprostředkovávají důležité informace o své kultuře, komunikačních vzorcích a dalších aspektech sociálního života v této zemi, což následně usnadňuje adaptaci jedince v novém prostředí.

Dále se domníváme, že využívání převážně pozitivních strategií při zvládnání zátěžových situací v novém prostředí může přispívat k uplatňování výhodnějších akulturačních strategií z hlediska adaptace a zároveň také k vyšší míře životní spokojenosti. Preference pro uplatňování jedné ze čtyř akulturačních strategií se může měnit během pobytu v nové zemi. Zatímco u těch jedinců, kteří v novém prostředí pobývají kratší dobu, bychom mohli očekávat častější volbu strategie separace, tj. mimo jiné častějšího kontaktu s příslušníky stejné národnosti, u jedinců žijících v hostitelské zemi delší dobu bychom se mohli setkávat s větší mírou uplatňování strategie integrace a asimilace. Na základě těchto úvah stanovujeme následující hypotézy:

Hypotéza č. 1:

„Předpokládáme signifikantní souvislost mezi typem akulturační strategie a mírou životní spokojenosti.“ Dále předpokládáme, že strategie integrace a asimilace v rámci akulturačního procesu budou signifikantně kladně korelovat s mírou životní spokojenosti.

Hypotéza č. 2:

„Předpokládáme, že pozitivní copingové strategie budou signifikantně kladně korelovat se strategiemi integrace a asimilace v rámci akulturačního procesu.“

Hypotéza č. 3:

„Předpokládáme signifikantní souvislost mezi strategiemi zvládnání stresu a mírou životní spokojenosti.“ Stanovujeme zde dvě dílčí hypotézy:

- a) Pozitivní copingové strategie budou signifikantně kladně korelovat s vyšší mírou životní spokojenosti.
- b) Negativní copingové strategie budou signifikantně negativně korelovat s vyšší mírou životní spokojenosti.

Hypotéza č. 4:

„Délka pobytu v hostitelské zemi bude signifikantně korelovat se strategiemi integrace a asimilace.“

3 Soubor respondentů

Zkoumaný soubor tvoří celkem 124 osob národností české, slovenské a polské v době sběru dat žijící v Anglii, převážně v Londýně či blízkém okolí. Následující tabulka uvádí konkrétní počty osob rozdělených podle pohlaví a národnosti.

Tab. 3 – Přehled souboru respondentů.

	Ženy	Muži	<i>Celkem</i>
Češi	27	19	46
Slováci	16	13	29
Poláci	28	21	49
<i>Celkem</i>	71	53	124

Kritéria pro zahrnutí osob do výzkumu jsme kromě národnosti zvolili také věkovou kategorií v rozmezí 20-35 let a minimální délku pobytu v Anglii 1 rok.

Respondenti byli oslovováni převážně osobně, a to náhodně na pracovištích či místech, kde se dal předpokládat výskyt příslušníků dané národnosti. V krátkém rozhovoru byli seznámeni se záměrem výzkumu, obsahem dotazníku a požádáni o jeho anonymní vyplnění. Zároveň bylo požádáno, aby vyplnění dotazníku bylo samostatné. K dispozici byla papírová verze dotazníku či v případě zájmu byl dotazník zaslán v elektronické podobě. Dotazník byl kompletně přeložen do slovenštiny a polštiny, každému probandovi tak byla podána verze v jeho rodném jazyce. Dotazníky byly od respondentů vybírány osobně v dohodnutém termínu, výjimečně byly zaslány poštou. Návratnost dotazníků byla přibližně 60%. Do výzkumu nebyli zahrnuti tři respondenti z důvodu neúplného vyplnění některého z dotazníků či nadměrného počtu chybějících dat. Další dvě osoby nebyly zařazeny z důvodu nevyhovění věkovému kritériu či minimální délce pobytu v zemi.

Průměrný věk respondentů je 26 let (muži jsou v průměru starší než ženy o 8 měsíců), nejvíce respondentů (45%) pobývá v zemi 1-2 roky, přibližně stejný počet respondentů (kolem 20%) v průměru o rok a o dva déle. Déle než 4 roky zde žije jen 10% všech respondentů. Při porovnání jednotlivých národností zde nejdéle žijí Slováci (79% Slováků déle než 2 roky, zatímco Čechů 50% a Poláků 45%) (podrobněji přílohy 1 – s. 22)

Ze zjišťovaných sociodemografických charakteristik lze o souboru našich respondentů říci, že většina z nich má středoškolské vzdělání (50%), je svobodná (86%), žije s přáteli (45%) a je zaměstnána v některém z odvětví služeb (35%). Procentuální zhodnocení sociodemografických charakteristik vzdělání, rodinný stav, domácnost a zaměstnání je uvedeno v *příloze 1 (s. 2-3)*.

4 Metody získávání dat

Sběr dat v rámci výzkumu probíhal od listopadu 2006 do konce července 2007, tedy celkem devět měsíců. Zvolili jsme kvantitativně orientovaný výzkum. Data jsme získávali prostřednictvím třech dotazníkových metod, a to Strategie zvládání stresu SVF 78, Dotazník životní spokojenosti a vlastní Dotazník psychosociálních aspektů akulturace zjišťující psychologické a sociální souvislosti akulturace a adaptace jedince v rozdílném sociokulturním prostředí. Kompletní sadu výzkumných metod v české verzi uvádíme v příloze 2.

Dotazník SVF 78 byl jedinou možnou volbou pro zjišťování copingových strategií vzhledem k tomu, že jiná metoda dosud není u nás k dispozici. (*Přílohy 2 – s. 88*)

Co se týče nástroje na měření životní spokojenosti, vybírali jsme z několika možností. Nakonec jsme zvolili DŽS - Dotazník životní spokojenosti (český překlad a úpravu od Kateřiny a Tomáše Rodných), a to z toho důvodu, že dotazník přehledně uvádí spokojenost jedince ve všech významných životních oblastech. Nad rámec našeho výzkumného plánu by tak bylo možné z výsledků zjistit míru spokojenosti v jednotlivých životních oblastech u populace našich respondentů. (*Přílohy 2 – s. 84*)

Dotazník psychosociálních aspektů akulturace slouží především k vyhodnocení převažující akulturační strategie u souboru respondentů, a dodatečně pak v rámci tohoto dotazníku provádíme položkovou analýzu vybraných psychologických a sociálních aspektů života migrantů. (*Přílohy 2 – s. 80*)

4.1 Dotazník strategie zvládání stresu SVF 78

Autorem originální německé verze dotazníku je Wilhelm Janke a Gisela Erdmannová. První české vydání přeložil a upravil Josef Švancara roku 2003. Dotazník SVF umožňuje zachytit variabilitu způsobů, které jedinec rozvíjí a uplatňuje při zpracování a zvládání zátěžových situací. První české vydání obsahuje celkem 13 strategií zvládání stresu (tab. 2).

V rámci pozitivních strategií autoři vymezují tři skupiny: *Strategie přehodnocení a strategie devalvace* jako POZ 1 (strategie 1 a 2), *Strategie odklonu* jako POZ 2 (strategie 3 a 4) a *Strategie kontroly* jako POZ 3 (strategie 5, 6 a 7).

Zpracování dotazníku umožňuje analýzu strategií směřujících k redukci stresu (pozitivní

strategie) nebo vedoucí k zesílení stresu (negativní strategie). Tato metoda má využití při srovnávání skupin vystavených různým formám zátěže (ve všech náročných situacích, v oblasti psychologie zdraví a nemoci, pracovní psychologie ad.), je indikován také v individuální psychologické diagnostice u intrapsychických konfliktů, adaptačních nesnází ad. Důležité je podotknout, že konceptualizace tohoto dotazníku navazuje na Lazarusovu teorii psychologického stresu.

Respondenti potřebují pro zpracování dotazníku obvykle 10-15 minut, vyplňování by nemělo být přerušeno. Předpokládá se samostatná práce respondentů (Švancara, 2003).

Tab. 2 – Přehled strategií zvládnání stresu a jejich stručná charakteristika

Pozitivní strategie (1-7):	
1. Podhodnocení	Ve srovnání s ostatními si přisuzovat menší míru stresující
2. Odmítání viny	Zdůraznit, že nejde o vlastní zodpovědnost
3. Odklon	Odklon od zátěžových aktivit / situací, případně příklon k situacím inkompatibilním se stresem
4. Náhradní uspokojení	Obrátit se k pozitivním aktivitám / situacím
5. Kontrola situace	Analyzovat situaci, plánovat a uskutečnit jednání za účelem kontroly a řešení problému
6. Kontrola reakcí	Zajistit nebo udržet kontrolu vlastních reakcí
7. Pozitivní sebeinstrukce	Přisuzovat sobě kompetenci a schopnost kontroly
8. Potřeba sociální opory	Přání zajistit si pohovor, sociální oporu a pomoc
9. Vyhýbání se	Předsevzetí zamezit zátěžím nebo se jim vyhnout
Negativní strategie (10-13):	
10. Úniková tendence	Tendence (rezignační) vyváznout ze zátěžové situace
11. Perseverace	Nedokázat se myšlenkově odpoutat, dlouho přemítat
12. Rezignace	Vzdávat se s pocitem bezmoci, beznaděje
13. Sebeobviňování	Připisovat zátěže vlastnímu chybnému jednání

4.1.1 Konceptualizace stresu a způsoby zpracování stresu

Vzhledem k četné a mnohdy nepřehledné terminologii v oblasti stresu a jeho zpracování (zvládání, coping) pokládáme za důležité v krátkosti přiblížit konceptualizaci stresu podle autorů výzkumné metody. Janke chápe stres jako “psychický a somatický stav, který znamená v určitém okamžiku déletrvající a/nebo silnější odchylku od obvyklé úrovně excitace” (Švancara, 2003, s. 7). Stres tak odvozuje ze somatických (zvýšená aktivita sympatiku, aktivace nadledvinek, produkce příslušných hormonů) a psychických změn (úroveň emočního prožívání, vnitřní vzrušení či napětí, cílené i bezcílné činnosti a jednání).

Pod pojmem “způsoby zpracování stresu” autoři rozumí “takové psychické pochody, které nastupují plánovitě a/nebo neplánovitě, vědomě a/nebo nevědomě při vzniku stresu tak, aby se dosáhlo jeho zmírnění nebo ukončení” (Švancara, 2003, s. 7). Jednotlivé způsoby zpracování stresu lze rozlišit podle druhu, zaměření, funkce a jejich účinnosti.

Podle druhu autoři rozlišují *akční strategie*, ke kterým patří útok, útek, nečinnost, navázání sociálního kontaktu, sociální uzavřenost a jiné způsoby jednání směřující ke změně nebo odstranění zátěžové situace, a *intrapsychické strategie* zpracování stresu, které zahrnují kognitivní procesy jako vnímání, představy, myšlení a motivačně emoční vztahy. Důležitými intrapsychickými způsoby zpracování jsou odklon, podceňování, popírání a přehodnocení stresoru a stresové reakce, stejně jako zdůraznění a nadhodnocení vlastních zdrojů vzhledem k možnosti překonat stresor a/nebo stres.

Z hlediska cílenosti jednání a funkce lze diferencovat na podkladě zjištění, zda se způsoby zpracování stresu vztahují spíše na reakci při zátěži nebo na zátěžovou situaci, tedy stresor. Všechny výše uvedené akční a intrapsychické způsoby zpracování by se tak mohly dělit na *situačně orientované* (zaměřené na stresor) a na *reakci orientované* (zaměřené na stres).

Významné je také posuzování účinnosti různých způsobů zvládání stresu. Z tohoto hlediska autoři rozlišují *způsoby stres snižující* nebo *zvyšující*, přičemž směr a intenzita působení jednotlivých strategií zvládání jsou časově podmíněné (určité způsoby mohou stres krátkodobě redukovat, ale dlouhodobě zvyšovat), dále do určité míry závisí na situačních faktorech, na druhu a intenzitě stresorů a charakteristikách osob. Přesto lze říci, že určité strategie zvládání stresu obvykle buď snižují nebo zvyšují (Švancara, 2003).

Dovednosti zvládání (neboli copingové dovednosti) si každý jedinec do značné míry osvojuje

učením, které probíhá na základě efektu a modelu zátěžových situací a vzhledem. Předpokládá se, že jedinec si v průběhu svého života osvojuje “repertoár” způsobů zvládnání stresu, který má určitou časovou a situační stabilitu, zároveň ale dochází i k modifikacím vlivem zkušeností.

4.1.2 Teoretické předpoklady při vývoji dotazníku SVF

Pro konstrukci dotazníku byla vytyčena tato specifická vodítka (Švancara, 2003, s. 8):

1. Psychické a somatické změny se nepojímají pasivně, nýbrž jako odpovědi směřující k tomu, aby byla dosažena výchozí psychosomatická úroveň. Tyto procesy zahrnují jednak biologicko-fyziologické adaptační mechanismy, a jednak psychické procesy (strategie zvládnání stresu), které lze dělit na akční a intrapsychické strategie.
2. Způsoby zpracování stresu jsou chápány jako rysy osobnosti relativně stabilní v čase.
3. Tyto strategie jsou relativně nezávislé na druhu zátěžové situace (*situační konstantě*), tzn. že určité způsoby zvládnání stresu nejsou specificky užívány pouze v určitých zátěžových situacích.

Sami autoři uvádějí, že tento předpoklad se může jevit jako neoprávněný, a to vzhledem k nejednoznačnému postoji na výzkumném poli. Na otázku, nakolik je třeba brát v úvahu situačně specifické, individuálně konstantní reakce lze odpovědět jen se zřetelem k vymezení výzkumného problému. Jako podstatná determinanta situační specifčnosti se přitom jeví stupeň rozdílnosti situací. Předpokládá se, že situační konstanta je různě vysoká pro zátěže pouze představované či plynoucí ze vzpomínek, na rozdíl od reálných zátěžových situací. Situační konstanta se tak uplatňuje spíše u paměťových představ o způsobech zpracování verbálně referovaných, než u skutečných zátěžových situací. Z tohoto důvodu autoři při konstrukci dotazníku vycházeli z toho, že je odůvodněné věnovat pozornost vymezení situačního hlediska.

4. Strategie zvládnání stresu jsou relativně nezávislé na druhu reakce na zátěž (*reakční konstantě*), což znamená, že jedinec neužívá určité strategie specificky k redukci konkrétní zátěžové reakce (např. zátěžového zvýšení srdeční frekvence).
5. Pomocí korelací je možné rozlišit více relativně nezávislých strategií zpracování stresu (*multidimenzionalita*).

6. Strategie zvládání stresu jsou relativně nezávislé na jiných osobnostních charakteristikách.
7. Předpoklad, že strategie užívané při zpracování stresu jsou natolik vědomé, že se na ně lze prostřednictvím verbálních technik dotázat.

Důležité je zmínit poznámku autorů o tom, že předpoklady naznačené v bodech 2-7 nejsou dosud ve všech svých významech dostatečně objasněny (Švancara, 2003).

4.2 Dotazník životní spokojenosti

Další metodou použitou ve výzkumu je *Dotazník životní spokojenosti*, který do češtiny přeložili Kateřina Rodná a Tomáš Rodný v roce 2001. J. Fahrenberg a kol. je autorem první německé verze dotazníku z roku 1986, která obsahovala osm životních oblastí. Později Brähler a Schumacher provedli standardizaci dotazníku, vytvořili normy a v roce 1995 připojili škály *Přátelé, známí a příbuzní* (označována také jako “sociální integrace”) a *Bydlení* (Rodná, Rodný, 2001). Položky ostatních osmi škál zůstaly téměř identické. Nynější forma dotazníku tak obsahuje deset škál (tab. 4.2) vždy se sedmi položkami a celkovou hodnotou DŽS jako indexem celkové životní spokojenosti.

Tab. 4.2 – Přehled škál DŽS.

ZDR – Zdraví	DET – Vztah k vlastním dětem
PAZ – Práce a zaměstnání	VLO – Vlastní osoba
FIN – Finanční situace	SEX – Sexualita
VLC – Volný čas	PZP – Přátelé, známí a příbuzní
MAN – Manželství a partnerství	BYD – Bydlení
	DŽS – SUM – Celková spokojenost

Tato metoda může sloužit jak pro výzkumné účely, tak i v řadě aplikačních oblastí (např. v rámci léčby chronicky nemocných osob či v průběhu psychoterapie apod.). Administrace dotazníku trvá přibližně 5-10 minut, ale časové omezení není stanoveno. V DŽS by neměla chybět více než jedna odpověď na škálu, v opačném případě se příslušná škála nevyhodnocuje a bývá nahrazena chybějícími daty (missing data).

4.2.1 Koncept životní spokojenosti

Koncept životní spokojenosti není dostatečně definován. V literatuře často dochází k zaměňování pojmů životní spokojenost, kvalita života a subjektivní dobré zdraví.

Pojem *kvalita života* (quality of life) je obvykle užíván bez bližší definice a ve velmi rozdílných souvislostech. Uplatňuje se v mnoha oborech, nejen v sociálních vědách, lékařství a zdravotní výchově, ale i v politice, reklamě, hospodářství ad. Kvalita života má mnoho společného s definicí zdraví Světové zdravotnické organizace: *“Stav úplné tělesné, duševní a sociální pohody, a nejen nepřítomnost nemoci nebo vady.”* Kvalitu života definuje Světová zdravotnická organizace jako *“vnímání pozice jedince v životě v souvislosti s danou kulturou a hodnotovým systémem a ve vztahu k individuálním cílům, očekáváním, standardům a obavám”*. Kvalita života se při tom vztahuje na oblast tělesnou, psychickou, sociální, finanční, sexuální, funkcionální a spirituální.

Termín subjektivní dobré zdraví (subjective well-being) se vyskytuje v anglosaské jazykové oblasti a uplatňuje se ve stejném významu jako životní spokojenost. Přitom jsou často rozlišovány čtyři dimenze (Rodná, Rodný, 2001):

“Životní spokojenost (kongruence)” je chápána jako spokojenost v životě, která je daná plněním vytoužených životních cílů. Představuje kognitivní komponentu subjektivního dobrého zdraví.

“Štěstí” se vztahuje k dlouhodobému pozitivnímu afektivnímu stavu. Představuje časově rozšířenou afektivní komponentu.

“Pozitivní afekt”. Přechodný pocit radosti. Představuje pozitivní afektivní komponentu.

“Negativní afekt”. Přechodný pocit strachu, deprese, starostí apod. Představuje negativní afektivní komponentu.

I přes pojmovou nesourodost v této oblasti se setkáváme s jednotným názorem, že kognitivní a afektivní komponenty všech oblastí života (např. zdraví, psychická stabilita, sociální vztahy atd.) mohou přispívat k životní spokojenosti (Rodná, Rodný, 2001).

4.2.2 Popis škál DŽS zařazených do výzkumu

V administrované verzi Dotazníku životní spokojenosti byla po uvážení vyřazena škála *DET – Vztah k vlastním dětem*, a to vzhledem k věku (20-35) a aktuální životní situaci většiny respondentů (převážně dočasný pobyt v zahraničí).

Při vyhodnocování dotazníků jsme přistoupili k vyřazení škály *MAN – Manželství a partnerství* vzhledem k velkému množství chybějících dat u mnoha respondentů.

Pro získání celkové hodnoty DŽS autoři této metody využívají součet výsledků sedmi škál (*ZDR, FIN, VLC, VLO, SEX, PZP a BYD*), nezahrnují výsledky škál *PAZ, MAN a DET* vzhledem k častému chybění dat v těchto škálách. V rámci našeho výzkumu si dovolíme zahrnout do výpočtu celkové hodnoty životní spokojenosti také výsledky škály *PAZ – Práce a zaměstnání*, a to jednak z důvodu nulové absence dat v této škále u všech respondentů a jednak proto, že tuto životní oblast považujeme za velice významnou, zvláště v kontextu aktuální životní situace našich respondentů. V rámci tohoto výzkumu pracujeme pouze s hrubými skóry. Při testování hypotéz tak nezohledňujeme při práci s výsledky DŽS rozdíly mezi pohlavími ani věkové rozdíly respondentů. Rozhodli jsme se tak ze dvou důvodů. Skupina respondentů je téměř vyvážená podle pohlaví (ženy lehce převažují), navíc z přehledu literatury vyplývá, že vliv pohlaví na celkovou životní spokojenost je malý (Rodná, Rodný, 2001). Podle normových tabulek by respondenti odpovídali dvěma věkovým skupinám (14-25 a 26-35). Vzhledem k zadaným věkovým kritériím (20-35 let) a průměrnému věku 26 let můžeme říci, že skupina respondentů je z hlediska těchto dvou věkových skupin vyvážená. Dále z literatury vyplývá, že při srovnání různých věkových skupin se ukazuje tendence k větší celkové životní spokojenosti s přibývajícím věkem. Je tedy pravděpodobné, že v rámci naší poměrně úzce vymezené věkové kategorie nelze očekávat významné rozdíly při zohlednění věku.

V rámci našeho výzkumu pracujeme s osmi škálami. V následujících odstavcích se věnujeme jejich stručnému popisu, vycházíme přitom z české verze manuálu Dotazníku životní spokojenosti (Rodná, Rodný, 2001).

ZDR – Zdraví. Osoby s vysokou škálovou hodnotou jsou spokojeny se svým celkovým zdravotním stavem, se svou duševní i tělesnou kondicí, fyzickou výkonností a odolností proti

nemocem. Zahrnuje to i příp. bolesti a nemoci.

PAZ – Práce a zaměstnání. Osoby s vysokou hodnotou v této škále jsou spokojeny se svou pozicí v zaměstnání, svými úspěchy a možnostmi vzestupu. Pozitivně hodnotí jistotu své profesionální budoucnosti, klima na pracovišti, jsou spokojeny s mírou požadavků a zátěže v zaměstnání i s určitou pestrostí práce.

FIN – Finanční situace. Jedinci s vysokou testovou hodnotou považují svůj příjem, výši svého majetku a svůj životní standard za uspokojující. To platí i pro zajištění existence, možnosti výdělků v budoucnu a zajištění ve stáří. Odpovídá tomu i spokojenost s finančními možnostmi jaké mohou nabídnout své rodině.

VLC – Volný čas. Jedinci s vysokou hodnotou na této škále jsou spokojeni jak s délkou, tak s kvalitou svého volného času a své dovolené. Dobu, kterou mají k dispozici pro své zájmy a blízké osoby, hodnotí pozitivně, stejně tak celkovou pestrost volného času.

VLO – Vlastní osoba. Jedinci s vysokou škálovou hodnotou jsou spokojeni s mnoha aspekty své osoby: se svým vzhledem, schopnostmi, charakterem, vitalitou a sebevědomím. Zahrnuje to i hodnocení dosavadního způsobu života a vycházení s ostatními lidmi.

SEX – Sexualita. Osoby s vysokou hodnotou této škály hodnotí pozitivně svou fyzickou atraktivitu, jsou spokojeni se svou sexuální výkonností, sexuálními kontakty a reakcemi. Patří sem i obecně sexuální harmonie s partnerem a možnost otevřeně hovořit o oblasti sexuality.

PZP – Přátelé, známí a příbuzní. Osoby s vysokou testovou hodnotou jsou spokojeni se svými sociálními vztahy, tzn. s okruhem svých přátel a známých, se svými příbuznými a s kontakty se sousedy. Pozitivně hodnotí také sociální podporu, sociální aktivity a společenskou angažovanost a obecně četnost styků s ostatními.

BYD – Bydlení. Jedinci s vysokou škálovou hodnotou jsou spokojeni s podmínkami svého bydlení, tj. s velikostí, stavem a polohou bytu, s dostupností dopravních prostředků, případnou hlukovou zátěží, s náklady na bydlení a obecně se standardem bydlení.

DŽS – SUM – Celková životní spokojenost. Osoby s vysokou testovou hodnotou jsou v mnoha oblastech života nadprůměrně spokojeny. Mají-li v jednotlivých oblastech či určitých aspektech důvod k nespokojenosti, je to kompenzováno spokojeností v oblastech jiných.

4.3 Dotazník psychosociálních aspektů akulturace

Jedná se o samostatně sestavený dotazník. Původně měl tento dotazník sloužit pouze k vyhodnocení převažující akulturační strategie u jednotlivých respondentů, posléze jsme se rozhodli také pro položkovou analýzu vybraných otázek, a to vzhledem k poměrně velkému množství dat a informací, které jsme v rámci tohoto dotazníku získali. Proto navrhuje dva vyhodnocovací postupy, přičemž každý vychází z analýzy vybraných položek dotazníku a zároveň sleduje specifický cíl. V následujících podkapitolách si podrobněji popíšeme tyto dvě vyhodnocovací metody a cíle.

4.3.1 Akulturační strategie

Při sestavování dotazníku jsme za teoretické východisko pojali Berryho (1980) rozlišení čtyř akulturačních strategií uplatňovaných při procesu dlouhodobého setkávání jedinců a skupin z různých zemí, resp. z různých kultur. V dotazníku jsme zahrnuli následující proměnné, které mohou mít vliv na průběh akulturace a z kterých lze zároveň usuzovat na převažující strategii: postoj ke kultuře, zvládnutí jazyka, postoj k jiným národnostem, společenské kontakty, zájem o společensko-politické dění a vnímaná kulturní distance. Stěžejním aspektem vyhodnocování je rozlišení dvou dimenzí akulturačních strategií (dle Berryho, 1980), a to 1. Orientace na novou kulturu v hostitelské zemi a vztahy s jinými skupinami (*orientace A*) a 2. Zachování své původní kultury, orientace na vztahy s jedinci stejné národnosti (stejného etnika) (*orientace B*), které vyhodnotíme nezávisle. Střetnutím výsledných hodnot těchto dvou dimenzí získáme jednu ze čtyř akulturačních strategií, tj. asimilace, integrace, separace či marginalizace. Z Dotazníku psychosociálních aspektů akulturace jsme vybrali celkem 21 položek, které nejlépe vystihují orientaci A a B (*Přílohy 2 – s. 93*).

4.3.2 Položková analýza dotazníku

Následující analýza se uskutečňuje na pomezí kvantitativního a kvalitativního vyhodnocování, pracovně ji tedy nazýváme položkovou analýzou dotazníku. V rámci této analýzy jsme vybrali celkem 31 položek (*Přílohy 2 – s. 91*) a vymezili sedm následujících kategorií: pobyt, práce a zaměstnání, rodina a partnerství, primární kultura, kultura hostitelské země, postoj k jiným národnostem a sociální kontakt. Rozborem těchto kategorií se pokusíme přiblížit a ve vybraných oblastech více charakterizovat skupinu respondentů v našem výzkumu.

Pobyt

V souvislosti s pobytem nás bude zajímat délka dosavadního pobytu a plánovaná délka pobytu v hostitelské zemi, dále motivace k odchodu do Velké Británie, potenciální motivace k trvalému pobytu v této zemi a v čem spatřují respondenti největší obtíže při pobytu v hostitelské zemi.

Zaměstnání¹

V souvislosti s kategorií práce a zaměstnání zjišťujeme nejčastější typy zaměstnání vykonávaných našimi respondenty, případné zajímavosti ve vztahu ke vzdělání. Ptáme se také, jak často respondenti mění svá zaměstnání. Nakonec porovnáváme spokojenost se současným zaměstnáním včetně spokojenosti s výší příjmu.

Rodina a partnerství

V rámci tématu rodiny a partnerství se zaměříme na to, z jakého rodinného zázemí dotyční respondenti pochází, resp. na kvalitu vztahu s matkou a otcem, a jak vnímají odloučení od rodiny, resp. stesk po domově. Zajímá nás rovněž v jakém časovém horizontu dotyční plánují založit vlastní rodinu a za jakých okolností by byli ochotni vychovávat své dítě ve Velké Británii. Dále jakého trvání mají partnerské vztahy v současné zemi a jaké potíže respondenti nejčastěji pociťují při navazování partnerských vztahů.

Primární kultura

Zjišťujeme zájem respondentů o svou původní kulturu, udržování tradic a zvyklostí své rodné země a také určitou míru hrdosti na svou národnost, kulturu, tradice i typické způsoby chování svého národa.

Kultura hostitelské země

Zajímáme se o to, jak respondenti vnímají kulturu v hostitelské zemi (přičemž hovoříme především o vnímané kultuře v oblasti Londýna, která je zřetelně odlišná od jiných lokalit Velké Británie), tj. vnímají-li dominanci jedné kultury, kulturní pluralitu apod. Jakou vnímají dotyční rozdílnost mezi svou původní kulturou a touto novou kulturou hostitelské země a jaký postoj zaujímají k této rozdílnosti. Jaký mají dotyční vztah k této nové kultuře a do jaké míry se zajímají o kulturní zvyklosti dané země. Nakonec se ptáme i na to, jak vnímají svou

---

1 Do této kategorie jsou zahrnuty hodnoty ze dvou škál DŽS – konkrétně PAZ a FIN, a to vzhledem k relevantnosti těchto údajů ve vztahu k naší kategorii *Práce a zaměstnání*, dále také proto, že spokojenost s prací (především s finančním ohodnocením) pokládáme za důležitý motivační faktor pro nově příchozí.

dovednost v jazyce místní kultury.

Postoj k jiným národnostem

V rámci této kategorie zjišťujeme postoj (akceptaci) k jiným slovanským národnostem (převážně těm zahrnutým v našem výzkumném souboru), tj. zajímá nás, je-li nějaký rozdíl v postoji Čechů, Slováků a Poláků vůči zbylým dvěma národnostním skupinám. Jaký je postoj ke zcela jiným (neslovanským) národnostem, resp. do jaké míry naši respondenti vědomě přijímají příslušníky těchto odlišných národností a jak se oni cítí být přijímáni jinými národnostmi?

Sociální kontakt

Jaká je frekvence kontaktu respondentů s příslušníky jiných národností (slovanských a neslovanských)? S jakými lidmi jsou dotyční nejčastěji v kontaktu z hlediska národnosti, socioekonomického postavení a typu vztahu (přátelé, spolubydlíci, spolupracovníci)? Jaká je frekvence sociálních kontaktů při pobytu v hostitelské zemi v porovnání s obdobím před odchodem do této země a jaké jsou hlavní důvody této zvýšené či snížené frekvence sociálních kontaktů? Zajímá nás i jaký typ obtíží respondenti vnímají nejčastěji při navazování kontaktu s lidmi jiných národností (slovanských a neslovanských). Nakonec zjišťujeme, jaké národnosti je člověk, který je respondentům během pobytu v hostitelské zemi nejbližší.

5 Metody zpracování a analýzy dat

5.1 Postup vyhodnocení copingových strategií

V rámci testování hypotéz i samostatného vyhodnocení SVF-78 budeme pracovat pouze se skupinami pozitivních a negativních copingových strategií, tj. strategií podhodnocení a devalvace viny (POZ 1), strategií odklonu (POZ 2), strategií kontroly (POZ 3) a negativní strategií (NEG).

Jednotlivé skupiny strategií vyhodnocujeme na stupnici 0 až 3 udávající míru jejich uplatňování u souboru respondentů. U každé skupiny strategií přitom vycházíme z relativních hodnot, resp. minimální a maximální hodnoty naměřené u celého souboru respondentů v dané skupině strategií. Získaný interval hodnot dělíme třemi. Vyhodnocení provádíme pomocí testu nezávislosti pro kontingenční tabulku větší než 2x2, uvádíme vždy hodnotu testového kritéria

χ^2 a korelačního koeficientu C. Postup vyhodnocení s konkrétními daty je k nahlédnutí v příloze 1 (s. 11).

5.2 Postup vyhodnocení životní spokojenosti

Při vyhodnocování životní spokojenosti a jejím porovnávání u jednotlivých zkoumaných skupin a zároveň při testování hypotéz pracujeme pouze s celkovou hodnotou životní spokojenosti DŽS-SUM, která zahrnuje osm životních oblastí (kap. 4.2.2). Při vyhodnocování míry životní spokojenosti u souboru respondentů vždy převádíme výsledné metrické hodnoty na nominální (kategorické) hodnoty, a to především z důvodu porovnávání s výsledky v ostatních testových metodách při ověřování hypotéz. Při zachování původní dotazníkové stupnice 1 (velmi nespokojen) – 7 (velmi spokojen) výsledky ukázaly, že naprostá většina respondentů se pohybuje mezi stupni 4 – 6. Pro možnost použití testu nezávislosti pro kontingenční tabulku jsme se rozhodli pro upravení této stupnice a volíme pouze 3-bodovou stupnici s následujícími stupni:

0 = ani spokojen ani nespokojen

1 = spíše spokojen

2 = spokojen

Vycházíme přitom z relativních hodnot, resp. minimální a maximální hodnoty, které je možné v dotazníku získat. Vyhodnocení provádíme opět pomocí testu nezávislosti pro kontingenční tabulku větší než 2x2, v rámci výsledků uvádíme vždy hodnotu testového kritéria χ^2 a korelačního koeficientu C. Postup vyhodnocení s konkrétními daty je k nahlédnutí v příloze 1 s. 15).

5.3 Postup vyhodnocení akulturačních strategií

Pracujeme se dvěma škálami – orientace A a B. Některé vybrané položky, u nichž je patrná orientace na obě kultury, jsou součástí obou škál (např. Jak Vám vadí / nevadí, je Vám příjemná / nepříjemná, vnímaná rozdílnost mezi kulturou Vašeho etnika a kulturou v dané zemi?).

V rámci výpočtu průměrných hodnot na obou škálách přistupujeme nejprve k normalizování dotazníkových skóru, kdy jednotlivé položky vyhodnotíme tak, že jim přiřadíme odpovídající hodnotu z intervalu 0 až 1, čímž vyřešíme otázku různé délky stupnic u řady odpovědí i

problém kategorických odpovědí. U každého respondenta tedy získáme hodnoty dvou škál představujících orientace A a B, resp. dimenze akulturačních strategií. Následně vypočteme rozdíl těchto dvou hodnot, a to hodnota orientace A minus hodnota orientace B. Výsledný rozdíl pak může nabývat hodnoty z intervalu $<-1;1>$, přičemž kladná hodnota naznačuje převažující orientaci A (na novou kulturu hostitelské země), záporná hodnota převažující orientaci B (na původní kulturu).

Vzhledem k naměřeným hodnotám na obou škálách u zkoumaného souboru, lze zcela vyloučit výskyt strategie marginalizace - u žádného jedince nebyly naměřeny signifikantně nízké hodnoty na obou škálách zároveň tak, abychom mohli usuzovat na tuto strategii (nejnižší hodnoty v jedné škále zpravidla doprovázejí výrazně vyšší hodnoty ve škále druhé). Navíc, jak naznačuje Berry (2006), uplatňování strategie marginalizace u jedince či skupin příchodích bývá velmi často podmíněno převažujícím odmítavým postojem vůči příslušnému etniku či národnosti ze strany společnosti hostitelské země. Ve vztahu k národnostním skupinám v rámci našeho výzkumu lze říci, že s takovýmto postojem se u hostitelské společnosti nesetkáváme a je tudíž i malá pravděpodobnost, že by respondenti dobrovolně volili právě tuto strategii, která je celkově znevýhodňuje.

Přistoupili jsme tak k rozhodnutí, že při vyhodnocení jednotlivých akulturačních strategií z naměřených hodnot našich respondentů budeme pracovat pouze se třemi akulturačními strategiemi, tj. asimilace, integrace či separace.

Dále pracujeme s relativními hodnotami, resp. maximální a minimální naměřenou hodnotou v rámci zkoumaného souboru. Závěrečné výsledky tak budeme vztahovat vždy pouze k dané zkoumané skupině. Interval, ve kterém se nacházejí všechny naměřené hodnoty, rozdělíme na tři stejně velké části, resp. dílčí intervaly, z nichž každý odpovídá jedné ze strategií. Střední interval odpovídá strategii integrace, protože představuje přibližně stejný příklon k oběma kulturám (orientace A i B), převažující kladná část pak reprezentuje asimilaci a negativní část separaci.

Porovnání akulturačních strategií u jednotlivých zkoumaných skupin provádíme na dvou úrovních – jednak se skutečnými četnostmi odpovědí spadajících do intervalů jednotlivých strategií, a jednak za použití vážených hodnot.

K vážení původních (naměřených) hodnot přistupujeme především z toho důvodu, abychom

při srovnání skupin potlačili jedince v přechodových částech intervalu mezi jednotlivými strategiemi a zohlednili více ty jedince, u nichž jsou naměřené hodnoty významnější, a jsou tak považováni za typické zástupce dané strategie. Použili jsme kvadratický typ vážení hodnot, a to takovou měrou, o níž se domníváme, že citlivě zachází s naměřenými hodnotami.

Vážené hodnoty vypočítáváme podle následujícího vzorce kvadratického vážení: $v=s^{2/3}$, kde

s je vzdálenost od středové hodnoty dílčího intervalu a vypočítáme ji takto: $s=1-\frac{|S-X|}{S-A}$ (S

je středová hodnota dílčího intervalu, A je menší ze dvou krajních hodnot dílčího intervalu a X představuje naměřenou hodnotu). Vzdálenost od středu je vyjádřena hodnotami v intervalu $< 0; 1 >$. Vzhledem k tomu, že nás zajímá pouze vzdálenost od středové hodnoty (tedy typičnost příslušnosti k dané strategii), nikoliv k jakému pólu intervalu jedincova hodnota směřuje, pracujeme s absolutní hodnotou. Platí, že jedinec s hodnotou okolo jedné je považován za typického zástupce dané strategie. Tato druhá úroveň vyhodnocení, tj. s váženými hodnotami, bude pro nás spíše orientační.

Pro zjištění, zda-li je mezi zkoumanými skupinami statisticky významný rozdíl, používáme Test nezávislosti pro kontingenční tabulku větší než 2×2 a koeficient kontingence C . Při použití vážených hodnot pak s tím rozdílem, že nepracujeme s četnostmi jednotlivých odpovědí, nýbrž se součty vážených hodnot těchto odpovědí odpovídajících daným kategoriím, resp. jednotlivým strategiím. V rámci vyhodnocení uvádíme v obou případech hodnotu testového kritéria χ^2 a korelačního koeficientu C . Postup vyhodnocení s konkrétními daty je k nahlédnutí v příloze 1 (s. 17-18).

5.4 Postup vyhodnocení položkové analýzy

V rámci položkové analýzy porovnááme výsledky vybraných otázek ve zkoumaných skupinách rozdělených podle faktoru pohlaví a národnost a zjišťujeme, existuje-li statisticky významná souvislost v odpovědích mezi: a) muži a ženami, b) Čechy, Slováky a Poláky.

Pracujeme s četnostmi odpovědí. Položky v rámci vymezených kategorií jsou vyhodnocovány každá zvlášť pomocí Testu nezávislosti pro kontingenční tabulku větší než 2×2 . Výpočty jsou prováděny s různými stupni volnosti. Z důvodu nízkých četností přistupujeme ke sloučení některých kategorií tam, kde je to možné. Vedle hodnoty testového kritéria χ^2 uvádíme rovněž výpočet korelačního koeficientu.

5.5 Statistické metody použité při hodnocení dat

V rámci našeho výzkumu pracujeme s daty nominálními. Původní data metrická (výsledné hodnoty v DŽS) převádíme na nominální data pro možnost využití testu χ^2 .

5.5.1 Test nezávislosti pro kontingenční tabulku větší než 2x2 a kontingenční koeficient C

Test nezávislosti pro kontingenční tabulku větší než 2x2, jehož autorem je Pearson, je znám také jako Pearsonův χ^2 či test dobré shody. Jedná se o testovou metodu, kterou lze aplikovat pro měření s kategoričnými daty. Používá se v případě, kdy zjišťujeme, zda existuje významná souvislost mezi dvěma proměnnými X a Y, z nichž každá se ještě dále dělí do tříd. Četnosti uvedené v kontingenční tabulce jsou experimentální neboli pozorované (O_{ij}). Očekávané četnosti (E_{ij}) jsou hodnoty, které budeme očekávat, potvrdí-li se nulová hypotéza, a vypočítáme je z řádkových a sloupcových součtů (tj. marginálních) součtů podle následujícího

vzorce:
$$E_{ij} = \frac{\sum \text{řádek} \times \sum \text{sloupec}}{n}$$
 * . Oprávněnost hypotézy ověřujeme testovým kritériem, které „měří vzdálenost“ mezi empiricky pozorovaným rozdělením četností a teoretickým rozdělením pravděpodobností chí kvadrát, a vypočítáme ho podle následujícího vzorce:

$$\chi^2 = \sum_{j=1}^r \sum_{i=1}^k \frac{(O_{ij} - E_{ij})^2}{E_{ij}}$$
 ** . Výslednou hodnotu porovnáme s kritickými hodnotami v tabulkách,

a to podle příslušného stupně volnosti, tj. počet řádků minus jedna krát počet sloupců minus jedna. Pokud hodnota χ^2 bude větší než odpovídající kritická hodnota v tabulkách, pak přijímáme nulovou hypotézu.

Míru těsnosti vztahu mezi oběma proměnnými X a Y lze určit kontingenčním koeficientem C,

který se vypočítá podle vzorce:
$$C = \sqrt{\frac{\chi^2}{\chi^2 + n}}$$
 a může nabývat hodnot 0 až 1. Koeficient C lze použít u libovolných čtvercových či obdélníkových tabulek (Reiterová, 2003; Miles & Banyard, 2007).

Je třeba upozornit na jistý problém při používání tohoto testu. Test χ^2 totiž předpokládá, že

* n je počet naměřených hodnot

* O_{ij} značí experimentální četnosti, E_{ij} četnosti očekávané

všechny očekávané hodnoty v tabulce 2x2 musí být větší než 5. V případě tabulky větší než 2x2 je třeba, aby minimálně 80% očekávaných četností bylo větší než 5 (Miles & Banyard, 2007). O možnosti uplatnění tohoto testu i v případě nižších četností se zmiňuje i Howell (1997). V této souvislosti upozorňuje především na jisté riziko u velmi malých souborů, kdy vedle možné chyby I. řádu (tj. nepřijetí nulové hypotézy) je pravděpodobnějším problémem mocnina u nízkých četností.

6 Výsledky výzkumu

Výsledková část obsahuje jednak ověření stanovených hypotéz, a jednak samostatné vyhodnocení jednotlivých výzkumných metod. Podrobnější popis a výpočty jsou uvedeny v příloze 1.

6.1 Testování hypotéz

Hypotéza č. 1

„Předpokládáme signifikantní souvislost mezi typem akulturační strategie a mírou životní spokojenosti.“ *Dále předpokládáme, že strategie integrace a asimilace v rámci akulturačního procesu budou signifikantně kladně korelovat s mírou životní spokojenosti.*

Tato hypotéza se potvrdila částečně. Byla sice prokázána signifikantní souvislost ($p < 0.05$) mezi typem uplatňované akulturační strategie (separace, integrace, asimilace) a mírou životní spokojenosti a zároveň se prokázal statisticky významnější pozitivní vztah ($p < 0.05$) mezi strategií asimilace a vyšší mírou životní spokojenosti. Neprokázal se však tento vztah u strategie integrace, naopak byl shledán statisticky významný rozdíl ($p < 0.05$) mezi uplatňováním strategie asimilace nebo integrace (či separace) a mírou spokojenosti.

Tab 6.1 – Porovnání míry životní spokojenosti a typu akulturační strategie

	0 – Separace	1 – Integrace	2 – Asimilace
0 – Ani spokojen ani nespokojen	8	22	5
%	32.0	34.9	14.7
1 – Spíše spokojen	14	29	15
%	56.0	46.0	44.1
2 – Spokojen	3	12	14
%	12.0	19.0	41.2
Celkem	25	63	34
%	100	100	100
			$\chi^2 = 10.14$ $C = 0.28^*$

Na druhou stranu je třeba upozornit, že vzhledem ke zvolené stupnici spokojenosti (přibližně odpovídající kladné části stupnice dotazníkové) u většiny respondentů se strategií integrace, a stejně tak separace rovněž převažuje spíše spokojenost. Jak vyplývá z tabulky, u všech typů akulturačních strategií převažuje střední stupeň, tzn. spíše spokojen, přičemž u asimilace se setkáváme s téměř stejným procentuálním zastoupením u hodnocení životní spokojenosti jako spíše spokojen a spokojen. (Přílohy 1 – s. 4-5)

Hypotéza č. 2

„Předpokládáme, že pozitivní copingové strategie budou signifikantně kladně korelovat se strategiemi integrace a asimilace v rámci akulturačního procesu.“

Tato hypotéza se nepotvrdila. Nebyl shledán statisticky významný vztah mezi uplatňováním určitého typu akulturační strategie a žádnou ze skupin copingových strategií.

(Přílohy 1 – s. 6-7)

Tab. 6.2 – Porovnání typu akulturační strategie a míry uplatňování copingových strategií přehodnocení a devalvace (POZ 1)

	Separace – 0	Integrace – 1	Asimilace – 2
POZ 1 - 0	5	14	13
%	20.0	21.5	38.2
POZ 1 - 1	16	45	18
%	64.0	69.2	52.9
POZ 1 - 2	4	6	3
%	16.0	9.2	8.8
Celkem	25	65	34
%	100	100	100
			$\chi^2 = 4.66$
			C = 0.19

Tab. 6.3 – Porovnání typu akulturační strategie a míry uplatňování copingových strategií odklonu (POZ 2)

	Separace – 0	Integrace – 1	Asimilace – 2
POZ 2 - 0	1	8	5
%	4.0	12.3	14.7
POZ 2 - 1	15	34	18
%	60.0	52.3	52.9
POZ 2 - 2	9	23	11
%	36.0	35.4	32.4
Celkem	25	65	34
%	100	100	100
			$\chi^2 = 1.87$ C = 0.12

Tab. 6.4 – Porovnání typu akulturační strategie a míry uplatňování copingových strategií kontroly (POZ 3)

	Separace – 0	Integrace – 1	Asimilace – 2
POZ 3 - 0	9	28	18
%	36.0	43.1	52.9
POZ 3 - 1	16	37	16
%	64.0	56.9	47.1
Celkem	25	65	34
%	100	100	100
			$\chi^2 = 1.77$ C = 0.12

Tab. 6.5 – Porovnání typu akulturační strategie a míry uplatňování negativních copingových strategií (NEG)

	Separace – 0	Integrace – 1	Asimilace – 2
NEG - 0	7	20	14
%	28.0	30.8	41.2
NEG - 1	16	37	17
%	64.0	56.9	50.0
NEG - 2	2	8	3
%	8.0	12.3	8.8
Celkem	25	65	34
%	100	100	100
			$\chi^2 = 1.92$
			C = 0.12

Hypotéza č. 3

„Předpokládáme signifikantní souvislost mezi strategiemi zvládnání stresu a mírou životní spokojenosti.“ V rámci této hypotézy dále předpokládáme následující vztahy. *Pozitivní copingové strategie budou signifikantně kladně korelovat s vyšší mírou životní spokojenosti. Negativní copingové strategie budou signifikantně negativně korelovat s vyšší mírou životní spokojenosti.*

Hypotéza byla opět potvrzena částečně. Mezi mírou uplatňování copingových strategií a mírou životní spokojenosti jsme shledali signifikantní vztah ($p < 0.05$), avšak pouze u jedné skupiny strategií, a to strategií odklonu (POZ 2). Další interpretace ale ukazuje, že tento vztah mezi mírou životní spokojenosti a stupněm uplatňování tohoto typu pozitivních strategií (POZ 2) není lineární, jak by se dalo očekávat. Naopak vyšší stupeň používání strategií POZ 2 je shledán u jedinců s nižší mírou spokojenosti na naší škále.

V ostatních případech nebyl odhalen signifikantní rozdíl. Můžeme ale konstatovat, že u skupiny negativních strategií se výsledná hodnota přibližovala hladině významnosti. Ačkoliv s využíváním negativních strategií při zvládnání stresu se setkáváme u jedinců odpovídajících na všech třech stupních spokojenosti, u jedinců spokojenějších shledáváme menší mírou uplatňování těchto negativních strategií. (*Přílohy 1 – s. 8-9*)

Tab. 6.6 – Porovnání copingových strategií POZ 1 a míry životní spokojenosti u souboru respondentů

	Ani spokojen ani nespokojen	Spíše spokojen	Spokojen
POZ 1 - 0	11	10	11
%	31.4	17.2	37.9
POZ 1 - 1	20	43	14
%	57.1	74.1	48.3
POZ 1 - 2	4	5	4
%	11.4	8.6	13.8
Celkem	35	58	29
%	100	100	100
			$\chi^2 = 6.5$ C = 0.22

Tab. 6.7 – Porovnání copingových strategií odklonu (POZ 2) a míry životní spokojenosti u souboru respondentů

	Ani spokojen ani nespokojen	Spíše spokojen	Spokojen
POZ 2 - 0	2	4	7
%	5.7	6.9	24.1
POZ 2 - 1	23	28	16
%	65.7	48.3	55.2
POZ 2 - 2	10	26	6
%	28.6	44.8	20.7
Celkem	35	58	29
%	100	100	100
			$\chi^2 = 11.49$ C = 0.29*

Tab. 6.8 – Porovnání copingových strategií *kontroly* (POZ 3) a míry životní spokojenosti u souboru respondentů

	Ani spokojen ani nespokojen	Spíše spokojen	Spokojen
POZ 3 - 1	16	24	14
%	45.7	41.3	48.3
POZ 3 - 2	19	34	15
%	54.3	58.6	51.7
Celkem	35	58	29
%	100	100	100
			$\chi^2 = 0.41$ C = 0.06

Tab. 6.9 – Porovnání negativních copingových strategií a míry životní spokojenosti u souboru respondentů

	Ani spokojen ani nespokojen	Spíše spokojen	Spokojen
NEG - 0	10	15	16
%	28.57	25.86	55.17
NEG - 1	20	38	11
%	57.14	65.52	37.93
NEG - 2	5	5	2
%	14.29	8.62	6.9
Celkem	35	58	29
%	100	100	100
			$\chi^2 = 8.97$ C = 0.26

Hypotéza č. 4

„Délka pobytu v hostitelské zemi bude signifikantně kladně korelovat se strategiemi integrace a asimilace.“

Tab. 6.10 – Porovnání délky pobytu v hostitelské zemi a typu uplatňované akulturační strategie

	1-2 roky	2-3 roky	3-4 roky	> 4 roky
Separace – 0	11	6	7	1
%	19.6	23.1	24.1	7.7
Integrace – 1	32	14	13	6
%	57.1	53.8	44.8	46.2
Asimilace – 2	13	6	9	6
%	23.2	23.1	31.0	46.2
Celkem	56	26	29	13
%	100	100	100	100
				$\chi^2 = 4.35$
				C = 0.18

Tato hypotéza se nepotvrdila. Nebyla zjištěna signifikantní souvislost mezi typem uplatňované akulturační strategie (integrace, asimilace či separace) a délkou pobytu v hostitelské zemi. Z výsledků je ale patrné, že s prodlužující se délkou pobytu souvisí častější výskyt strategie asimilace. (Přílohy I – s. 10)

6.2 Výsledky dotazníku SVF 78 – Strategie zvládání stresu

V následujících tabulkách uvádíme zhodnocení jednotlivých skupin copingových strategií, tj. míru uplatňování strategií POZ 1, POZ 2, POZ 3 a NEG u zkoumaných skupin respondentů.

Byl prokázán signifikantní rozdíl ($p < 0.05$) mezi muži a ženami v míře uplatňování copingových strategií přehodnocení a devalvace. Naopak mezi jednotlivými národnostními skupinami nebyl zjištěn statisticky významný rozdíl v uplatňování těchto strategií. Přesto lze z výsledků říci, že příslušníci slovenské národnosti používají strategie POZ 1 ve větší míře než Češi a Poláci.

Tab. 6.11 – Vyhodnocení pozitivních copingových strategií přehodnocení a devalvace (POZ 1):

POZ 1	Celý soubor	Ženy	Muži	Češi	Slováci	Poláci
Stupeň I.	32	23	9	16	4	12
%	26	32	17	35	14	24
Stupeň II.	79	45	34	28	19	32
%	64	63	64	61	66	65
Stupeň III.	13	3	10	2	6	5
%	10	4	19	4	21	10
Celkem	124	71	53	46	29	49
%	100	100	100	100	100	100
			$\chi^2 = 9$ C = 0.26*		$\chi^2 = 7.72$ C = 0.24	

Při porovnání mužů a žen byl zjištěn statisticky vysoce významný rozdíl ($p < 0.01$) v míře používání pozitivních copingových strategií odklonu. V rámci porovnání národnostních skupin nebyl prokázán signifikantní rozdíl a lze říci, že Češi, Slováci i Poláci uplatňují copingové strategie POZ 2 přibližně ve stejné míře.

Tab. 6.12 – Vyhodnocení pozitivních copingových strategií odklonu (POZ 2):

POZ 2	Celý soubor	Ženy	Muži	Češi	Slováci	Poláci
Stupeň I.	14	3	11	6	3	5
%	11	4	21	13	10	10
Stupeň II.	67	38	29	21	18	28
%	54	54	55	46	62	57
Stupeň III.	43	30	13	19	8	16
%	35	42	25	41	28	33
Celkem	124	71	53	46	29	49
%	100	100	100	100	100	100
			$\chi^2 = 10.1$ C = 0.27**		$\chi^2 = 0.29$ C = 0.13	

Mezi žádnými ze zkoumaných skupin se neprokázal signifikantní rozdíl v míře uplatňování pozitivních strategií kontroly (POZ 3). Lze říci, že používání těchto strategií je u všech zkoumaných skupin poměrně vyrovnané.

Tab. Vyhodnocení pozitivních copingových strategií kontroly (POZ 3):

POZ 3	Celý soubor	Ženy	Muži	Češi	Slováci	Poláci
Stupeň I.	55	32	23	19	10	26
%	44	45	43	41	34	53
Stupeň II.	69	39	30	27	19	23
%	56	55	57	59	66	47
Celkem	124	71	53	46	29	49
%	100	100	100	100	100	100
			$\chi^2 = 0.03$			$\chi^2 = 2.82$
			C = 0.02			C = 0.15

V uplatňování negativních copingových strategií rovněž nebyly zjištěny signifikantní rozdíly mezi žádnými ze zkoumaných skupin.

Tab. Vyhodnocení negativních copingových strategií (NEG):

NEG	Celý soubor	Ženy	Muži	Češi	Slováci	Poláci
Stupeň I.	41	20	21	14	10	17
%	33	28	40	30	34	35
Stupeň II.	70	42	28	26	14	30
%	56	59	53	57	48	61
Stupeň III.	13	9	4	6	5	2
%	10	13	8	13	17	4
Celkem	124	71	53	46	29	49
%	100	100	100	100	100	100
			$\chi^2 = 2.18$			$\chi^2 = 4.16$
			C = 0.13			C = 0.18

(Přílohy 1 – s. 11-14).

Na základě výpočtu průměrných a mediánových hodnot hrubých skóre pro jednotlivé typy copingových strategií (*Přílohy 1 – Tab. 3, s. 11*) – můžeme uvést následující pořadí míry uplatňování těchto copingových strategií u celého souboru respondentů: 1. strategie kontroly, 2. strategie odklonu, 3. strategie přehodnocení a devalvace a 4. negativní strategie. Lze tak shrnout, že všechny typy pozitivních strategií jsou používány ve větší míře než ty negativní.

6.3 Výsledky DŽS - dotazníku životní spokojenosti

Při porovnání zkoumaných skupin nebyl odhalen signifikantní rozdíl mezi žádnými z nich v míře životní spokojenosti. Další srovnání však ukázalo statisticky významný rozdíl ($p < 0.05$) mezi Čechy a Poláky. Lze konstatovat, že Češi jsou významně spokojenější oproti skupině Poláků a jeví se také jako nejspokojenější v rámci celého souboru respondentů.

Zároveň můžeme shrnout, že v rámci celého zkoumaného souboru jsme shledali, že převážná většina všech respondentů (72%) vyjadřuje v různé míře životní „spokojenost“. Při genderovém srovnání se pak muži zdají být spokojenější než ženy.

Tab. Celková životní spokojenost u jednotlivých skupin v rámci souboru respondentů

	Celý soubor	Ženy	Muži	Češi	Slováci	Poláci
Ani spokojen ani nespokoj.	35	25	10	9	7	19
%	29	35	20	20	25	40
Spíše spokoj.	58	33	25	22	14	22
%	48	46	49	48	50	46
Spokojen	29	13	16	15	7	7
%	24	18	31	33	25	15
Celkem	122	71	51	46	28	48
%	100	100	100	100	100	100
				$\chi^2 = 4.69$		$\chi^2 = 6.75$
				C = 0.19		C = 0.23

(*Přílohy 1 – s. 15-17*)

6.4 Výsledky akulturačních strategií

V celém zkoumaném souboru je největší zastoupení strategie integrace, a to přibližně u poloviny respondentů (52%), dále asimilace a separace. Se strategií marginalizace se u našeho souboru respondentů neseťkááme, proto ji ani neuvádíme v tabulce.

Tab. Akulturační strategie u jednotlivých skupin v rámci souboru respondentů

	Celý soubor	Ženy	Muži	Češi	Slováci	Poláci
Separace – 0	25	15	10	5	5	15
%	20	21	19	11	17	31
Integrace – 1	65	34	31	26	19	20
%	52	48	58	57	66	41
Asimilace – 2	34	22	12	15	5	14
%	27	31	23	33	17	29
Celkem	124	71	53	46	29	49
%	100	100	100	100	100	100
Standardní měření:			$\chi^2 = 1.5$ C = 0.11			$\chi^2 = 8.67$ C = 0.26
Měření s váženými hodnotami:			$\chi^2 = 0.89$ C = 0.12			$\chi^2 = 5.95$ C = 0.29

Při standardním typu porovnání (tj. s naměřenými hodnotami) nebyly prokázány signifikantní rozdíly mezi žádnými ze zkoumaných skupin. Při druhém (kontrolním) typu vyhodnocování s použitím vážených hodnot rovněž nebyla odhalena statisticky významná souvislosti mezi zkoumanými skupinami a typem akulturační strategie. (*Přílohy 1 – s. 19-21*)

Při standardním porovnání národnostních skupin se ale výsledné hodnoty velmi přibližovaly hranici signifikantnosti, z toho důvodu jsme přistoupili ke vzájemnému srovnání vždy dvou skupin. V tomto případě jsme zjistili téměř signifikantní rozdíl mezi Čechy a Poláky. Na základě těchto výsledků lze říci, že Poláci uplatňují až třikrát častěji strategii separace, naopak Češi využívají ve větší míře strategie asimilace a především integrace. Poměrně velký rozdíl je i mezi Slováky a Poláky. Ačkoliv obě národnosti uplatňují ze strategií nejčastěji integraci a další dvě strategie přibližně ve stejné míře, Slováci volí integraci podstatně častěji než Poláci

(o 25% více), a zároveň tak méně často zbývající dvě strategie. Můžeme shrnout, že u Čechů v rámci celého zkoumaného souboru se setkáváme vůbec s nejmenším zastoupením separace a naopak největším zastoupením asimilace.

Při srovnání mužů a žen se setkáváme s častějším uplatňováním strategie integrace u mužů (o 10% více než žen, resp. 58%) a naopak u žen s častějším uplatňováním asimilace než u jejich protějšků.

6.5 Položková analýza

Pozn. Procentuální zhodnocení v rámci jednotlivých položek uvádíme v tabulkách v příloze 1 (s. 22-42).

Pobyt

Délka dosavadního pobytu – Plánovaná délka pobytu (1., 2.)

V délce dosavadního pobytu ve Velké Británii je signifikantní rozdíl ($p < 0.01$) mezi národnostními skupinami. Zatímco období delší než 2 roky zde pobývá pouze polovina Čechů a 45% Poláků, u Slováků mezi našimi respondenty se setkáváme téměř s 80%. Déle než 3 roky zde žije nejvíce Slováků (41%), dále Poláků (35%) a Čechů téměř třetina. V časovém horizontu delším než 4 roky zde žije průměrně více Slováků a Čechů než Poláků. Lze shrnout, že v rámci našeho souboru zde nejdéle pobývají Slováci.

V souvislosti s plánovanou délkou dalšího pobytu je třeba upozornit, že pro více než polovinu všech respondentů je takový odhad obtížný, dotyční zpravidla neplánují to, jak dlouho ještě zůstanou v hostitelské zemi. Tento neurčitý postoj je přitom častější u skupiny Poláků. Lze říci, že Češi odhadují svůj pobyt v průměru na kratší dobu oproti Slovákům a především Polákům (až 2krát více Čechů plánuje zůstat v zemi po dobu dalších maximálně 2 let, resp. 4 let, oproti Polákům). Mezi muži a ženami v těchto otázkách nebyly shledány významnější rozdíly.

Motivace k dlouhodobému odchodu do cizí země (3.)

Neshledali jsme statisticky významné rozdíly žádnými ze zkoumaných skupin, přesto upozorníme na některé zajímavé rozdíly v odpovědích. Čtyři nejčastěji uváděné důvody odchodu do jiné země u Čechů jsou: 1. zlepšení jazykových dovedností, 2. získání nových

zkušeností, poznání nové kultury, lidí apod., 3. lepší finanční ohodnocení profese a 4. touha po dobrodružství. U Slováků je pořadí v podstatě stejné pouze s tím, že prvním dvěma důvodům je přikládán stejný význam. Vedle toho Poláci uvádí lepší finanční ohodnocení profese na prvním místě. Při celkovém porovnání odpovědí skupiny mužů a žen lze říci, že ženy přikládají větší důležitost zlepšení jazykových dovedností oproti mužům, vedle toho větší procento mužů než žen uvádí touhu po dobrodružství jako jeden z motivačních faktorů.

Motivace k rozhodnutí zůstat natrvalo v cizí zemi (4.)

Nejvýznamnější motivací k trvalému pobytu v hostitelské zemi by pro všechny zkoumané skupiny byly na prvním místě lepší *finanční výdělky* a na druhém *partner (-ka) či snoubenec (-ka)* v dané zemi. Dále jsou přibližně stejně hodnoceny lepší možnost *profesní seberealizace*, *dobří přátelé* a větší *svoboda*.

Z hlediska národností jsou lepší finanční výdělky nejdůležitější pro Slováky (50%), dále Poláky (43%) a Čechy (37%). Partnerovi či partnerce pak přikládají stejnou váhu Češi a Poláci (25%), méně Slováci (17%). Při porovnání mužů a žen můžeme konstatovat, že o 18% více žen uvádí na prvním místě lepší finanční výdělky, naopak muži oproti svým protějškům přikládají větší důležitost tomu, kdyby měli v dané zemi partnerku (snoubenku), stejně jako lepším možnostem realizace v profesní oblasti.

V čem je život v cizí zemi nejobtížnější (5.)

Obtíže při pobytu v hostitelské zemi hodnotí všechny zkoumané skupiny ve shodném pořadí, a to v následujícím počínaje těmi obtížemi či problémy, které jsou respondenty vnímány jako nejvýznamnější: 1. *absence rodinného zázemí* (38%), 2. *jazyková bariéra* (23%), 3. *odlišná kultura, mentalita lidí* (19%), 4. *hledání zaměstnání* (12%) a 5. *nedostatek přátel, sociálních kontaktů, samota* (8%).

Při pohledu na národnostní skupiny odpovídá výše uvedené pořadí nejlépe Čechům. U Poláků se setkáváme s významnějším vnímáním absence rodinného zázemí (u 53%) oproti Čechům a Slovákům (přibližně 30%). Naopak Češi vnímají významněji jistou jazykovou bariéru než ostatní skupiny. Slováci přikládají přibližně stejnou váhu obtížím spojeným s odlišnou kulturou a mentalitou lidí, jazykovou bariérou a hledáním zaměstnání. Pro Poláky představují vůbec nejmenší význam potíže spojené s hledáním zaměstnání (5%), a to i v porovnání s

Čechy (14%) a Slováci (19%). Při genderovém srovnání lze říci, že pro ženy je o něco obtížnější absence rodinného zázemí a naopak méně obtížná jazyková rozdílnost než pro muže.

Zaměstnání

Dosažené vzdělání – typ vykonávaného zaměstnání (6., 7.)

V rámci této kategorie u sledovaných skupin porovnáваме dosažené vzdělání a typ vykonávané práce při pobytu v hostitelské zemi. U mužů a žen sledáváme signifikantní rozdíly ve vykonávané práci ($p < 0.001$) a dosaženém vzdělání ($p < 0.01$). Ženy mají významně častěji vysokoškolské vzdělání (41%) v porovnání se svými protějšky (25%). Vedle toho větší procento mužů je vyučeno. I navzdory těmto skutečnostem z výzkumu vyplývá, že dvě třetiny žen vykonává manuální zaměstnání, a to především jako provozní pracovníce v oblasti služeb. Také u mužů, přestože se setkáváme v průměru s nižším vzděláním, je nepoměrně větší zastoupení těch, kteří vykonávají manuální zaměstnání (tři čtvrtiny), a to především dělnické profese. Jak se dalo očekávat, shledali jsme statisticky významný vztah mezi pohlavím a typem vykonávaného zaměstnání – pro podrobnější přehled odkazujeme na tab. 1.4 v příloze (s. 3).

Při porovnání typu vykonávaného zaměstnání ve vztahu k národnosti můžeme upozornit na určité rozdíly v rámci zkoumaného souboru. Slováci vykonávají nejčastěji dělnické profese, naopak Češi a Poláci jsou nejčastěji zaměstnaní jako provozní pracovníci ve službách a dále jako dělníci (kvalifikovaní či nekvalifikovaní). Naopak pozice kvalifikovaných duševních pracovníků zastávají v průměru nejčastěji Češi, v kategorii rutinních nemanuálních profesí jsou nejvíce zaměstnaní Slováci. Je ale třeba upozornit, že tyto rozdíly mezi národnostmi mohou být značně ovlivněny také způsobem shánění respondentů.

Z těchto výsledků lze shrnout, že i přes poměrně vysokou vzdělanost respondentů, především velké procento vysokoškolsky vzdělaných jedinců mezi Čechy a Poláky, se setkáváme s vykonáváním manuálního typu zaměstnání (tj. dělnické a řemeslnické profese či pozice provozních pracovníků ve službách) u přibližně 60-80% dotázaných.

Frekvence změny zaměstnání (8.)

Lze uvést, že všechny skupiny v našem výběru mění zaměstnání během pobytu v hostitelské zemi výrazně častěji v období delším než jeden rok než v období kratším. Při porovnání národností můžeme říci, že vždy 80% jedinců v rámci dané skupiny mění své zaměstnání nejdříve po roce, ale zpravidla setrvávají déle – v tomto ohledu zůstávají nejdéle Slováci. Mezi skupinou mužů a žen zde neshledáváme významnější rozdíly.

Spokojenost se zaměstnáním (9.)

V rámci celého souboru převažuje (spíše) spokojenost se zaměstnáním (62%). Jako relativně nejspokojenější se zdají Slováci, o něco méně a přibližně ve stejné míře Češi a Poláci. Mezi všemi respondenty je pouhých 12% jedinců nespokojených s vykonávanou prací. Při genderovém srovnání jsou v tomto ohledu muži celkově spokojenější – 70% mužů vyjadřuje spokojenost oproti 55% žen, přičemž tento rozdíl se týká především hodnocení velmi spokojen, kde muži skórují častěji.

Spokojenost s finančním příjmem (10.)

V rámci celého souboru opět převažuje (spíše) spokojenost s finančním příjmem (45%), ve větší míře však shledáváme i nespokojenost (28%). Jako relativně nejspokojenější v této souvislosti se jeví Češi (54%) a o něco méně Slováci. Naopak nespokojenost projevují v různé míře nejčastěji Poláci, a to 2krát častěji (40%). Podobně jako se zaměstnáním jsou muži spokojenější i se svým finančním příjmem oproti ženám.

Rodina, partnerství

Rodinné zázemí, resp. vztah s matkou a otcem (11.)

Většina všech respondentů (81%) má citově velmi blízký vztah s matkou, se kterou si zároveň dobře rozumí, dalších 15% má sice citově blízký vztah, ale vzájemně si příliš nerozumí a pouhé 4% nemá s matkou blízký vztah a nerozumí si. Přitom nejsou výraznější rozdíly mezi jednotlivými skupinami.

Poněkud variabilnější hodnoty jsme naměřili ve vztahu s otcem. Ačkoliv mezi respondenty rovněž převažuje citově blízký vztah s otcem a vzájemné porozumění (62%), poměrně velké procento respondentů chová sice blízký vztah, ale mnoho si s otcem nerozumí (26%) a více je

rovněž těch, kteří s otcem nemají blízký vztah (13%). Přitom muži jsou si se svými otci citově bližší a lépe si rozumějí než ženy. Téměř signifikantní rozdíl byl zjištěn mezi jednotlivými národnostmi. Slováci mají v porovnání s příslušníky ostatních národností výrazně lepší vztah s otcem (78% má citově velmi blízký vztah a dobře si rozumí), naopak u Poláků se setkáváme i s větším procentem těch, kteří si s otcem nerozumí vůbec (20%).

Jak vnímají respondenti odloučení od své primární rodiny (12.)

Odloučení od své rodiny vnímá polovina všech respondentů jako určitý zátěžový faktor, a to alespoň zpočátku pobytu v cizí zemi. Naopak čtvrtině dotázaných toto odloučení nevadí. Byl prokázán vysoce signifikantní rozdíl ($p < 0.01$) mezi národnostními skupinami, kdy je stesk po domově nejsilnější u Poláků, a to přibližně 2krát častěji (36% rodina hodně chybí a odloučení je pro ně těžké). Mezi Čechy a Slováky je výraznější procento těch, kterým odloučení nevadí (kolem 30%, Poláků jen 4%). Také ženy vnímají odloučení od rodiny jako významně obtížnější než muži.

Plánování vlastní rodiny (13.)

Více než čtvrtina respondentů v současné době o založení rodiny vůbec neuvažuje (větší procento mužů), na druhou stranu přibližně polovina plánuje založení rodiny v horizontu do pěti let. Ženy by rády zakládaly rodinu v průměru o něco dříve než muži. Z pohledu jednotlivých národností by nejdříve zakládali rodinu Češi a poté Slováci – v horizontu pěti let jsou však obě skupiny vyrovnané. Naopak většina Poláků plánuje rodinu o něco později (nejčastěji za 5-7 let). Poláci také častěji o založení rodiny v současné době vůbec neuvažují.

Okolnosti za jakých by byla ochota vychovávat dítě v dané zemi (14.)

Téměř 60% respondentů by bylo ochotno za určitých okolností vychovávat dítě v současné zemi (celkově jsou k tomuto rozhodnutí shovívavější ženy), a to nejčastěji při lepším ekonomickém zajištění rodiny (35%). Naopak celých 42% by nebylo ochotno vychovávat dítě v této zemi za žádných okolností. Signifikantní rozdíl ($p < 0.01$) byl prokázán ve stanovisku jednotlivých národnostních skupin. Lze shrnout, že převažující procento Čechů (71%) by za určitých okolností bylo ochotno vychovávat dítě v dané zemi. Naopak více než polovina Slováků (57%) tuto možnost zcela odmítá. U Poláků převažuje ochota jen nepatrně (53%). Zdá se, že pro polské příslušníky je podstatně významnější okolnost lepšího ekonomického zajištění rodiny, a to jak v porovnání s ostatními národnostmi, tak v porovnání s jinými

okolnostmi. Je zajímavé, že oproti Čechům a Slovákům si de facto nepřipouštějí možnost, že ve vlastní zemi už by neměli dostatečné rodinné zázemí (0% oproti 7.5%). Češi v porovnání s ostatními přikládají větší důležitost okolnostem jako je jiná národnost partnera, lepší profesní seberealizace či pocit nedostatečného zázemí v zemi původu.

Délka partnerských vztahů (15.)

Téměř polovina všech respondentů má během pobytu v hostitelské zemi dlouhodobý partnerský vztah trvající déle než jeden rok, resp. několik let. Na druhou stranu čtvrtina z nich nemá žádný partnerský vztah či vyhledává spíše jednorázové sexuální kontakty – a to muži 2krát častěji než ženy. Naopak 2krát více žen než mužů v našem souboru má spíše krátkodobé partnerské vztahy trvající méně než půl roku.

Při porovnání národnostních skupin v dlouhodobém vztahu setrvává největší procento Poláků. Lze říci, že u české a polské skupiny je významnějším „mezníkem“ období půl roku, kdy jsou vztahy buď ukončeny v tomto období anebo pakliže ho překlenou, častěji přechází ve vztahy dlouhodobé. U Slováků tuto souvislost nenacházíme. Bohužel v rámci této analýzy nelze určit, jaké národnosti jsou dlouhodobí partneři našich respondentů či zda-li v případě stejné národnosti partneři odešli do zahraničí společně anebo se seznámili až v hostitelské zemi, eventuálně trvá-li vztah na dálku, kdy na čas odešel jen jeden z partnerů. S jednorázovými sexuálními kontakty se setkáváme stejně často u všech národnostních skupin, Češi pak častěji odpovídají, že nenavazují žádné vztahy v současné zemi. Ani v tomto případě či u krátkodobých vztahů nelze zhodnotit v jaké míře se dotazovaní respondenti orientují spíše na příslušníky stejné či jiných národností.

Obtíže při navazování partnerských vztahů (16.)

Většina respondentů (63%) neshledává žádné potíže, naopak nejčastěji shledávané potíže při navazování partnerského vztahu jsou v odlišné kultuře a mentalitě lidí (25%). Zjištěný rozdíl mezi muži a ženami byl na hranici signifikantnosti. Muži významně častěji neshledávají žádné potíže v tomto ohledu, naopak přibližně 2.5krát více žen spatřuje potíže v odlišné kultuře a mentalitě osob. Při srovnání národností lze uvést, že větší procento Čechů spatřuje nějaké potíže – Češi vnímají výrazněji jazykovou bariéru (a to zejména vedle Slováků, kteří v tomto ohledu nevnímají žádné jazykové obtíže). O Polácích lze říci, že vnímaným odlišnostem v kultuře a mentalitě lidí přikládají o něco menší význam.

Primární kultura

Postoj k udržování tradic kultury země svého původu (17.)

U velké většiny respondentů se setkáváme s převážně pozitivním vztahem k tradicím své původní kultury, přičemž 53% z nich tyto tradice dále udržuje i v hostitelské zemi. Lze zdůraznit, že u Poláků (66%) se setkáváme s významnější pozitivní vazbou na původní kulturu a uchovávání tradic v porovnání s Čechy a Slováky (45%), u nichž je příklon k primární kultuře a tradicím slabší a vzájemně téměř vyrovnaný. Zároveň mezi Poláky nacházíme nejméně těch, kteří tradice nikdy neudržovali (jen 8%, tj. je přibližně třikrát méně než Čechů a Slováků). Ženy jsou v porovnání s muži více nakloněny tradicím kultury země svého původu a častěji uchovávají tyto tradice i v současné zemi, zatímco mezi muži je významně vyšší procento těch, kteří se k tradicím nikdy nepřiklíněli.

Míra určité „hrdosti“ ve vztahu ke své národnosti, kultuře, tradicím, typickým způsobům chování...: (18.)

V otázkách hrdosti národní, kulturní či týkající se typických způsobů chování příslušníků své národnosti 76% všech respondentů se na pětistupňové škále přiklání k pozitivnímu postoji (z toho 50% je dokonce velmi hrdých). Přesto postoj Slováků ke své národnosti, kultuře, tradicím ad. je významně pozitivnější v krajní hodnotě, tj. velmi hrdý. Tento postoj vyjadřuje přibližně o 25% více příslušníků této národnosti oproti dalším dvěma. Naopak se spíše a zcela záporným postojem se setkáváme častěji u Poláků (14%), výjimečně u Slováků a zcela vůbec u Čechů. Ambivalentní postoj se vyskytuje přibližně stejně často u příslušníků všech národností (průměrně kolem 18%). Tyto rozdíly při porovnání národnostních skupin se přibližují hranici statistické významnosti. Při pohledu na skupinu mužů a žen můžeme poznamenat, že muži jsou „hrdější“ ve vztahu ke své národnosti, původní kultuře ad.

Kultura hostitelské země

Jak respondenti vnímají kulturu v místě, kde nyní žijí (19.)

Výsledky ukazují, že respondenti vnímají kulturu v místě současného pobytu (v naprosté většině se jedná o lokalitu Londýna) poněkud odlišně. Podle 60ti % všech dotázaných v tomto místě existuje řada menších kultur vedle sebe, z nichž žádná výrazně nepřevažuje; dalších 30% vnímá jednu dominantní kulturu a zároveň připouští, že zde existují i další menší kultury; a jen 10% vnímá jednu výrazně převažující (dominantní) kulturu. Z hodnocení vyplývá vysoce

signifikantní rozdíl ($p < 0.01$) mezi národnostmi. Obraz zdejší kultury jako koexistence řady menších kultur vedle sebe vnímají Poláci a Slováci přibližně dvakrát častěji než Češi (76% a 69% oproti 37%). Ti naopak v největší míře vnímají místní kulturu jako jednu dominantní a další menší kultury. Dvakrát více Čechů také vnímá zdejší kulturu jako výrazně převažující jednu dominantní kulturu (13%). Mezi skupinou mužů a žen byl rovněž prokázán statisticky významný rozdíl ($p < 0.05$). O 18% více mužů spatřuje v místě současného pobytu koexistenci více menších kultur vedle sebe, zatímco ženy zde významně častěji vnímají jednu dominantní kulturu (ať už s koexistencí dalších menších kultur či nikoliv).

Jakou rozdílnost vnímají respondenti mezi kulturou své národnosti (etnika) a kulturou dané země... a jak jim tato rozdílnost vadí / nevadí, je jim příjemná / nepříjemná (20., 21.)

Téměř polovina všech respondentů zaujímá k rozdílnosti mezi svou primární kulturou a kulturou v hostitelské zemi indiferentní postoj, dalších 24% vnímá spíše malou rozdílnost a 29% dotázaných vnímá spíše velkou rozdílnost mezi oběma kulturami.

Mezi národnostními ani genderovými skupinami nejsou v tomto ohledu významné rozdíly. Můžeme jen říci, že Slováci a Poláci vnímají o něco větší rozdílnost v těchto kulturách než Češi. V souvislosti s vnímanou rozdílností nás zajímá do jaké míry respondentům tato rozdílnost vadí, resp. nevadí. Výsledky ukazují, že více než 50% respondentů tato rozdílnost spíše či vůbec nevadí. Zhruba třetina zaujímá neurčitý postoj a jen 15% tato odlišnost mezi kulturami vadí či je nepříjemná. Ačkoliv se neprojeví významné souvislosti mezi sledovanými skupinami, jisté rozdíly zde zjišťujeme. Z hlediska národností je zajímavý rozdíl v krajní hodnotě představující maximální toleranci vůči rozdílnosti mezi oběma kulturami, kdy Slováci a Poláci se jeví jako významně tolerantnější ve srovnání s Čechy.

Míra přijetí kultury dané země (22.)

Téměř polovina respondentů odpovídá, zda-li přijímají či nepřijímají kulturu v hostitelské zemi – např. zvyky, způsoby chování či názory, neurčitě. Vedle toho 38% všech dotázaných tuto kulturu v různé míře přijímá. Lze říci, že u žen se o něco častěji setkáváme s akceptujícím postojem. Dále Poláci mají v porovnání s dalšími dvěma národnostmi vyhraněnější postoj a vyjadřují větší přijetí nové kultury (50%). Naopak nejméně přijímají kulturu země, kde současně žijí, Slováci.

Míra zájmu o kulturní tradice a zvyklosti v dané zemi (23.)

V tomto ohledu byl prokázán signifikantní rozdíl ($p < 0.01$) jak mezi skupinou mužů a žen, tak mezi národnostními skupinami (ačkoliv zde byl výsledek spíše na hranici signifikantnosti). U Čechů se setkáváme nejčastěji alespoň s určitým povědomím o tradicích v hostitelské zemi, ovšem u Slováci a Poláci až dvakrát častěji alespoň některé tradice i sami udržují (přes 30%). Na druhou stranu u Poláků se zároveň setkáváme i s největším nezájmem o zdejší kulturní tradice a zvyklosti.

Ženy projevují významně větší zájem o místní tradice v hostitelské zemi, ačkoliv celá polovina z nich připouští pouze určitou znalost či povědomí o těchto tradicích, ale samy je neudržují. Vedle toho i poměrně vysoké procento žen (30%) alespoň některé tradice udržuje. Dále polovina mužů připouští nezájem ve vztahu k tradicím, na druhou stranu však téměř čtvrtina mužů alespoň některé ze zvyklostí udržuje.

Hodnocení svých dovedností v anglickém jazyce (24.)

Odhalili jsme statisticky významný rozdíl ($p < 0.05$) mezi jednotlivými národnostmi. Nejlépe hodnotí své dovednosti v daném jazyce Slováci, dále Češi, zatímco Poláci hodnotí své dovednosti v tomto ohledu jako podstatně slabší. Pouze 8% hodnotí svou jazykovou dovednost jako velmi dobrou oproti 35% Slováků. Mezi muži a ženami není významný rozdíl, můžeme ale poznamenat, že ženy hodnotí své dovednosti v anglickém jazyce lépe.

Postoj k jiným národnostem

Míra přijetí osob jiné národnosti, resp. jiných Slovanů a zcela odlišných národností (25., 26.)

Jak jsme zjistili, v postojích k jiným národnostem též slovanského původu (kdy byly zdůrazněny vždy dvě ze tří národností zahrnutých ve výzkumu) a k národnostem neslovanského původu je poměrně významný rozdíl u respondentů v rámci zkoumaného souboru. Zhruba tři čtvrtiny všech respondentů zaujímají pozitivní postoj vůči jiným Slovanům (přičemž 49% odpovídá, že je plně přijímá), zatímco vůči jiným neslovanským národnostem chová pozitivní postoj jen přibližně polovina respondentů (a plně akceptující postoj pak jen 27%).

Při porovnání národnostních skupin byl odhalen téměř signifikantní rozdíl v postoji vůči jiným

Slovanům. Poláci celkově více přijímají ostatní slovanské národnosti (83% zaujímá pozitivní postoj), přičemž výraznější rozdíl je zde v porovnání s Čechy, kdy plně přijímá ostatní Slovany 63% Poláků, ale jen 35% Čechů. Dále neurčitý postoj projevili nejčastěji Češi (30%), nejméně často Poláci (16%). U Slováků se v 10% případech setkáváme s negativním postojem, naopak můžeme říci, že Poláci v rámci našeho souboru nechovají vyhraněný negativní postoj vůči jiným slovanským národnostem. Naopak ve vztahu respondentů k lidem zcela odlišných neslovanských národností byly shledány poměrně vyrovnané postoje v rámci národnostních skupin. Stejně tak mezi postoji mužů a žen v obou případech nejsou významnější rozdíly.

Pocit přijetí lidmi okolo sebe mimo svou národnost (27.)

A jak se naopak naši respondenti sami cítí být přijímáni lidmi okolo sebe mimo vlastní národnost? 71% všech respondentů se cítí být spíše či zcela přijímáni, 23% ani přijímání ani nepřijímání a pouhých 6% spíše nepřijímání.

Statisticky významná souvislost ($p < 0.05$) mezi příslušností k národnostní skupině a pocitem přijetí lidmi okolo sebe, ukazuje, že Poláci mají nejvýraznější pocit přijetí ze strany jiných národností (81%). Přitom zcela přijímána se cítí být polovina polských respondentů v porovnání s 20% českých a pouze 13% slovenských příslušníků. Na druhou stranu v menší míře ale přesto kladně hodnotí své přijetí jinými národnostmi rovněž většina Čechů i Slováků.

Při srovnání skupin podle pohlaví lze říci, že ženy si v průměru častěji připadají být více přijímány. Rozdíl ze statistického hlediska zde ale není významný.

Sociální kontakt

Frekvence sociálních kontaktů během současného pobytu (28.)

V této souvislosti jsme zjišťovali, zda-li jedinci vyhledávají kontakt s druhými méně často, stejně často anebo častěji v porovnání s frekvencí jejich sociálních kontaktů před odchodem do jiné země. Signifikantní rozdíl ($p < 0.01$) byl odhalen mezi muži a ženami, kdy ženy vyhledávají tento kontakt v nové zemi více než 3krát častěji, a to především z toho důvodu, aby se necítily samy, vysoké procento však i proto, že se zde cítí být druhými více přijímána (18%). Naopak muži významně častěji než ženy vyhledávají sociální kontakt méně často, především protože, že raději tráví čas sami. Přesto u obou skupin převažuje přibližně stejná frekvence sociálních kontaktů (ačkoliv u mužů výrazněji).

Při porovnání národnostních skupin můžeme poznamenat, že Češi a Poláci vyhledávají kontakt s druhými častěji (kolem 33%) – přitom u české skupiny je hlavním důvodem vyhnutí se pocitu samoty, zatímco u polské skupiny jde především o pocit většího přijetí druhými v hostitelské zemi. Na druhou stranu vedle Slováků (27%) také poměrně velké procento Poláků (22%) vyhledává kontakt méně často.

Frekvence kontaktu s osobami jiné národnosti, resp. jinými Slovany a zcela odlišnými národnostmi (29., 30)

Ve frekvenci vyhledávání kontaktu s příslušníky jiných národností (slovanského či jiného původu) jsme mezi žádnými ze sledovaných skupin neshledali významné souvislosti, přesto můžeme poukázat na určité rozdíly v odpovědích. Ženy jsou o něco častěji než muži (o 6.5%) v kontaktu s jinými Slovany, naopak s neslovanskými národnostmi je v kontaktu větší procento mužů (o 12%). Při důkladnějším porovnání odpovědí zjišťujeme, že alespoň v občasném kontaktu s oběma skupinami jsou více ženy. S jinými slovanskými národnostmi jsou častěji ve styku Češi a Poláci oproti Slovákům, vedle toho u Čechů se setkáváme i s větší frekvencí kontaktu i s národnostmi jiného než slovanského původu.

Osoby, se kterými se respondenti nejčastěji setkávají mimo zaměstnání, tráví s nimi volný čas, jdou s nimi do společnosti... (31.)

V této souvislosti jsme zjišťovali o jaké sociální kontakty se jedná nejčastěji z hlediska národnosti, socioekonomického postavení a typu vztahu (tzn. jedná-li se především o přátelé, spolubydlící či spolupracovníci). V této souvislosti jsme odhalili vysoce signifikantní vztah ($p < 0.01$) mezi národnostmi. Vyplývá, že Poláci jsou podstatně častěji v kontaktu s jedinci své národnosti (53%), než je tomu u Slováků (29%) a Čechů (20%). Ti jsou naopak ve frekventovanějším kontaktu s jinými slovanskými národnostmi, a to Slováci až 2.5krát častěji než Poláci. Dále hodnotíme-li setkávání se s dominantním etnikem zdejší země, tj. s Angličany či Brity – významně častěji se s těmito stýkají Češi (25%, a to až třikrát častěji než příslušníci polské národnosti). Naopak s jinými přistěhovalci se všechny sledované skupiny stýkají přibližně stejně často. Ačkoliv se při porovnání mužů a žen neprokázala statisticky významná souvislost, jsou mezi oběma pohlavími poměrně velké rozdíly. Muži jsou nejčastěji v kontaktu s jedinci stejné národnosti (41%, a to o 13% více než ženy). Naopak ženy jsou ve srovnání s muži častěji v kontaktu s jinými Slovany, ale i přistěhovalci zcela odlišného původu.

Co se týče socioekonomického statusu osob, se kterými jsou naši respondenti nejvíce v kontaktu, pak ve významné většině (82%) se jedná o osoby přibližně stejného socioekonomického postavení jako respondenti. Všechny zkoumané skupiny jsou v tomto ohledu velmi vyrovnané, lze jen konstatovat, že s osobami jiného (převážně vyššího) statusu se o něco častěji setkávají ženy (o 10%).

Můžeme shrnout, že s kamarády a známými se o něco častěji stýkají ženy (53%, o 10% více), naopak muži se spolupracovníky a spolubydlicími. U celého souboru jsou nejlepšími kamarády zároveň spolubydlicí či spolupracovníci pouze v 16% případů. Při porovnání národnostních skupin jsou v kontaktu s kamarády a známými nejčastěji Slováci (60%). O Polácích lze říci, že jsou častěji v kontaktu se spolupracovníky a spolubydlicími (a to významněji především ve srovnání s Slováky), zároveň však tyto nejsou jejich nejlepšími přáteli.

Nejčastější obtíže při navazování kontaktu s osobami jiné národnosti, resp. jinými Slovany a zcela odlišnými národnostmi (32., 33.)

Jak by se dalo očekávat, jsou podstatné rozdíly v posuzování potíží při navazování kontaktu s jinými Slovany a lidmi zcela odlišných národností, kdy ve druhém případě jsou vnímané potíže výraznější. Při kontaktu s jinými Slovany až 80% respondentů neshledává žádné obtíže. Zajímavé je, že při porovnání vnímaných potíží v rámci navazování vzájemného kontaktu mezi slovanskými národnostmi, každá z nich spatřuje největší potíž v jiné oblasti. Konkrétně Češi v socioekonomických rozdílech (13%), Slováci v odlišné kultuře a mentalitě (13%) a Poláci v jazykové rozdílnosti (14%), menší procento pak i v odlišné kultuře a mentalitě lidí.

Naopak při navazování kontaktu s jedinci jiných neslovanských národností spatřuje jisté potíže kolem 60% respondentů, a to ve všech národnostních skupinách. Lze uvést, že Slováci spatřují nejvýraznější potíže v odlišné kultuře a mentalitě lidí (přibližně 40%), stejně tak Češi, kteří zároveň vnímají i větší jazykové potíže. Poláci přikládají největší význam jazykové bariéry a o něco méně i odlišné kultuře a mentalitě lidí.

Při genderovém porovnání skupin shledáváme určitý rozdíl ve vnímání potíží během navazování sociálních kontaktů s osobami jiného než slovanského původu, kdy ženy spatřují častěji obtíže v jazykové rozdílnosti.

Nejbližší osoba během pobytu v cizí zemi (34.)

U všech sledovaných skupin v rámci souboru je člověkem, na kterého se mohou dotázaní obrátit, pokud je něco trápí či si potřebují popovídat, a mohou se na něho spolehnout, nejčastěji osoba stejné národnosti (76%). Byl prokázán signifikantní ($p < 0.01$) rozdíl mezi národnostními skupinami, kdy podstatně větší procento Poláků má za nejbližší osobu člověka stejné národnosti (92%). Naopak významně vyšší procento Čechů (39%) i Slováků (28%) považuje za svého důvěrníka osobu jiné národnosti, přičemž u obou skupin se jedná ve stejné míře o osobu též slovanského původu a osobu zcela odlišné národnosti. Zajímavé je, že u Poláků se neseťkáváme zcela vůbec, že by mezi nejbližšími osobami byli příslušníci jiné slovanské národnosti. Při genderovém srovnání mají ženy významně častěji za nejbližší osobu člověka jiné národnosti.

7 Diskuse

V rámci stanovených výzkumných hypotéz jsme zjišťovali souvislosti mezi třemi specifickými charakteristikami procesu akulturace - copingové strategie zde představují významnou individuální proměnnou v tomto procesu, druhé dvě pak spíše krátkodobý (akulturační strategie) a dlouhodobý (životní spokojenost) výsledek ve smyslu adaptace.

Při ověřování první hypotézy (1) se ukázal signifikantní vztah mezi typem akulturační strategie a mírou životní spokojenosti ($p < 0.05$). V rámci našeho předpokladu, že s vyšší mírou životní spokojenosti bude významně kladně korelovat strategie integrace a asimilace, se tento vztah prokázal pouze ve druhém případě. Naopak mezi oběma strategiemi byl shledán signifikantně významný rozdíl ve vztahu k životní spokojenosti.

Předně bychom rádi upozornili na jisté problémy při porovnávání výsledku v rámci našeho výzkumu se závěry některých studií zaměřujících se právě na akulturační strategie ve vztahu k adaptaci. Jak jsme uvedli v teoretické části, rozlišujeme psychologickou a sociokulturní adaptaci jako dlouhodobý výsledek akulturačního procesu. Většina dosavadních výzkumů (vedených především Berrym) vycházela především z teoretického zázemí pojetí akulturace z pohledu „stresu a zvládnání“, přičemž akulturační strategie byly zkoumány ve vztahu k míře zažívaného stresu a v dlouhodobější perspektivě také k psychologickému well-being u zkoumaných osob jako ukazateli psychologické adaptace.

Psychologický well-being je přitom většinou chápán jako poměrně široký koncept zahrnující vedle pocitů dobrého zdraví také spokojenost jedinců. Zde můžeme spatřit souvislost s našim výzkumem, kdy jsme přistupovali spíše k určitému odhadu než měření adaptace našich respondentů prostřednictvím životní spokojenosti. Je třeba ale upozornit, že je to poněkud jednostranný pohled. Současné výzkumy zaměřující se na hodnocení psychologické adaptace u jedinců v rámci interkulturního kontaktu měří vedle životní spokojenosti velmi často také míru deprese a poruchy nálad obecně. S tímto přístupem se setkáváme zejména u Ward a spolupracovníků (např. Ward & Kennedy, 1993; Ward & Deuba, 1999).

Vraťme se nyní k naší hypotéze. Proč jsme soudili, že právě integrace by měla souviset s větší spokojeností, resp. s lepší adaptací jedince? Řada výzkumů, které shrnuje Berry et al. (1987) v komparativní studii akulturačního stresu, svědčí o tom, že uplatňování strategie integrace je

asociována s nízkou úrovní akulturačního stresu, a naopak separace a marginalizace je spojována s vysokou úrovní stresu (hodnoceno měřením psychologických a psychosomatických symptomů), a dále asimilace se střední úrovní stresu. Také Ward & Deuba (1999) prokázali, že integrovaní jedinci byli významně méně depresivní než ostatní skupiny. Schmitz (1992) měřením psychosomatických potíží v souvislosti s uplatňovanými akulturačními strategiemi dospěl rovněž k závěru, že ačkoliv v rámci každé uplatňované strategie je alespoň v počátečním období zažívána určitá míra stresu, u strategie integrace je tato úroveň stresu významně nižší. Jak shrnuje Phinney et al. (2001) integrace je odborníky považována za neadaptivnější způsob akulturace a nejvíce přispívá k well-being u imigrantů.

Z tohoto předpokladu jsme rovněž vycházeli v rámci našeho výzkumu. Očekávali jsme, že jedinci, kteří si uchovávají kontakt se svou původní kulturou a osobami stejné národnosti či etnika a zároveň přijímají kulturu novou a navazují kontakty s příslušníky hostitelské země, budou vykazovat vyšší míru životní spokojenosti. Možným vysvětlením by v tomto případě mohlo být to, že jedinec nepotlačuje svou původní kulturní či etnickou identitu – ta je naopak v rámci interkulturního kontaktu spíše obohacena o nový rozměr. Jak uvádí Ward et al. (2003), integrovaní jedinci mají „bikulturní“ zdroje k vyrovnávání se s řadou nesnází a požadavků života v nové společnosti. Jedním z významných zdrojů je sociální opora, kterou mají tito jedinci možnost přijímat nejen od osob pro ně bližších, „čitelnějších“, které často procházející podobnými zkušenostmi, ale také od místních osob, které dobře znají prostředí pro jedince v hostitelské zemi alespoň zpočátku nové a neznámé.

Jak můžeme tedy vysvětlit, že se tento předpokládaný vztah mezi volbou integrace a větší spokojeností neprokázal? Ba navíc, že mezi integrací a asimilací byl signifikantní rozdíl? Můžeme se domnívat, že při volbě integrace alespoň u některých jedinců dochází k určitému vnitřnímu konfliktu mezi jejich etnickou identitou (chápáno ve vztahu k etnické skupině jedinců pocházejících ze stejného kulturního zázemí) a národnostní identitou, kdy se imigranti do určité míry identifikují se společností hostitelské země, což může mít následně vliv na prožívání jejich životní spokojenosti. Významnější setrvávání v kontaktu s etnickou skupinou může jedinci svým způsobem bránit v navazování kontaktů s dominantní společností, a tím i lepšímu poznávání různých aspektů sociálního života v novém prostředí.

Vedle toho asimilace představuje především orientaci na vztahy s dominantní národností, přičemž některé studie svědčí o tom, že je to především zdroj sociální opory pramenící z

kontaktů s hostitelskou společností, který je významný pro well-being jedince a jeho celkovou adaptaci v dané zemi (Searle & Ward, 1990; Ward & Kennedy, 1993). Platí, že kontakt s hostitelskou společností obecně usnadňuje učení se kulturně-specifickým dovednostem důležitým pro život v novém prostředí. Z tohoto pohledu se asimilace zdá být strategicky výhodnější – u jedince může být evokován pocit, že lépe „zapadl“ do nového prostředí, navázal sociální kontakty se „zdejšími“ lidmi apod. Tento pocit umocněn tím, že jedinci se tak podařilo zvládnout interkulturní přechod a usadit se v nové zemi, může následně souviset i s větší mírou životní spokojenosti.

Také Ward & Deuba (1999) prokázali, že čtyři typy akulturačních strategií mohou být spojeny s psychologickou a sociokulturní adaptací rozdílně. Zatímco integrace souvisí především s nižší úrovní zažívaného stresu a predikuje spíše psychologickou adaptaci, asimilace může vést k významnému poklesu problémů v rámci sociokulturní adaptace. Je tedy zřejmé, že i asimilace může zahrnovat určitý adaptivní aspekt.

Je tak možné, že použitý dotazník životní spokojenosti může být i ve větší míře ukazatelem právě sociokulturní adaptace, a to vzhledem k tomu, že se týká prakticky všech podstatných oblastí sociálního života. Vedle toho spokojenosti se svým zdravým a vlastní osobou se týkají pouze dvě škály. Naopak v rámci psychologické adaptace, jak jsme již uvedli, jsou výzkumné metody častěji zaměřeny na duševní a fyzické zdraví.

V souvislosti se separací, kdy se u souboru respondentů setkáváme spíše s nižší mírou životní spokojenosti, můžeme konstatovat, že tento výsledek koresponduje s výzkumnými poznatky, kdy je tato strategie považována za méně úspěšnou z hlediska adaptace (např. Berry et al., 1987; Ward & Deuba, 1999; Schmitz, 1992). Domníváme se, že v tomto případě má velký význam především absence sociálně opěrných zdrojů ze strany hostitelské společnosti usnadňujících adaptaci v novém prostředí, resp. jejich odmítání. Imigranti si v takovém případě mohou připadat jako „cizinci“ i po letech života v nové zemi.

V rámci druhé hypotézy (2) se očekávaná korelace mezi pozitivními copingovými strategiemi a uplatňováním integrace a asimilace v rámci akulturačního procesu nepotvrdila. Vycházeli jsme zde z předpokladu, že využívání převážně pozitivních strategií při zvládnání zátěžových situací v novém prostředí bude podporovat preferenci výhodnějších akulturačních strategií.

Bohužel jsme ale neshledali žádné výzkumné poznatky či studie porovnávající copingové

strategie ve smyslu pozitivních a negativních, jak jsme k nim koncepčně přistupovali my za použití dotazníku SVF-78. Výzkumy v oblasti akulturace týkající se copingových strategií vychází především z Lazarusova základního členění těchto strategií na orientované na problém a na emoce (příp. vyhnutí se).

Vychází se především z poznatků, že imigranti a jiní příchozí mohou během přizpůsobování se životu v nové zemi zažívat určité obtíže, a tak i různou míru distresu. Tuto situaci jsme si již popisovali jako akulturační stres. Výzkumníci v této souvislosti usilují o to, identifikovat prediktivní faktory, které mohou vysvětlit úroveň akulturačního stresu. Mezi řadou faktorů, jak jsme si uvedli v teoretické části, mají významnou roli i styly zvládání – ty jsou chápány především jako specifické strategie v rámci interkulturního adaptačního procesu. Připomeneme si zde stručně dva zajímavé výzkumy potvrzující, že Berryho akulturační strategie (1980) jsou v určitém vztahu s copingovými styly u jedince. Schmitz (1992) prokázal, že strategie integrace pozitivně koreluje s orientací na problém, dále asimilace s orientací jak na problém, tak na emoce, ale negativně s vyhnutím se. Naopak separace kladně souvisí s orientací na emoce a vyhnutím se. Navázáním na závěry z tohoto výzkumu dále Kosic (2004) ukázala, že copingové strategie mohou mít podstatný vliv na dvě dimenze v rámci akulturačních strategií, tj. orientace na vztahy s hostitelskou společností a orientace na původní kulturu a kontakt s etnickou skupinou jedince. Zvládání vyhnutím se negativně korelovalo s orientací na hostitelskou společnost. U jedné ze dvou zkoumaných skupin (Poláků) se rovněž ukázalo, že zvládání prostřednictvím emocí bylo kladně asociováno s vazbou na původní kulturu a negativně s orientací na vztahy s hostitelskou společností, zatímco zvládání orientované na problém pozitivně souvisí s orientací na hostitelskou společnost.

V rámci dalšího zpracování dat získaných v dotazníku SVF-78, by bylo možné zvlášť ověřit vztah jednotlivých copingových strategií (13) ke způsobům akulturace, tj. akulturačním strategiím, a provést podrobnější analýzu a určité porovnání s výše uvedenými copingovými styly.

U následující hypotézy (3) jsme předpokládali, že využívání pozitivních copingových strategií (na rozdíl od negativních) bude signifikantně kladně souviset s vyšší mírou životní spokojenosti. Jinými slovy pozitivní strategie zvládání zátěžových situací v rámci akulturace budou přispívat k lepší adaptaci, jejímž ukazatelem je mj. i životní spokojenost. Tento

předpoklad se potvrdil pouze u jednoho typu pozitivních strategií – strategií odklonu. Navíc se prokázala spíše negativní souvislost, kdy vyšší stupeň používání těchto strategií byl shledán u jedinců s nižší mírou spokojenosti na naší škále. Proč je tomu tak, nám není zcela jasné. Naopak u negativních strategií se prokázal téměř signifikantní vztah s mírou spokojenosti v tom směru, jaký jsme očekávali. Vzhledem k charakteru těchto negativních strategií, tj. úniková tendence a rezignace, perseverace či sebeobviňování, lze tuto souvislost považovat za očekávanou.

Předpoklad této hypotézy vycházel z modelu psychologické akulturace a adaptace z pohledu teorie stresu, kde kognitivní hodnocení a copingové strategie jako významné faktory vstupující do tohoto procesu ovlivňují jednak akulturační strategie a zprostředkovaně i adaptaci jedince. Schmitz (1992) ve své již zmiňované studii naznačuje, že kognitivní procesy a následné uplatnění příslušných copingových strategií má vedle dalších proměnných významný vliv na jedincovo zdraví a pohodu. V rámci kognitivních procesů zde u jedinců zjišťoval mj. způsoby hodnocení 1. vlastní adaptace jako snadné či obtížné zvážením situačního hlediska, a 2. vlastní schopnosti řešit své problémy. V této souvislosti Schmitz prokázal, že jedinci, kteří s větší pravděpodobností dokážou sami svým úsilím řešit adaptační problémy, tzn. uplatňují ve větší míře strategie orientované na problém, a dokážou se tím efektivněji vyrovnávat s akulturačním stresem, se cítí se lépe a zdrávi (tj. bez somatických stížností). Lze tak shrnout, že strategie zaměřené za řešení problému mají pozitivní vztah k adaptaci jedince. Naopak dlouhodobé zvládání orientované především na emoce a vyhnutí se je za mnoha okolností považováno za dysfunkční. Nicméně je třeba upozornit, že některé studie poukázaly rovněž na možný pozitivní vliv emocionálního zvládání, a to především v těch situacích, kdy se jedinci vyrovnávali s traumatickými událostmi jako onemocnění či válka. Také Kosic (2004) prokázala na svém souboru respondentů signifikantní pozitivní vztah mezi emocionálním zvládáním a akulturačním stresem.

Při ověřování poslední hypotézy (4) se neprokázala statisticky významná souvislost mezi typem akulturační strategie a délkou pobytu v hostitelské zemi. Přesto ale můžeme konstatovat, že je patrný vztah mezi délkou pobytu a strategií asimilace, kdy se s prodlužující se délkou pobytu zvyšuje také procento respondentů uplatňujících tuto strategii.

V rámci této hypotézy jsme předpokládali významný vliv délky kontaktu s kulturou a společností hostitelské země pro preferenci akulturačních strategií. Vycházeli jsme rovněž z

Berryho pojetí, že preference pro jednu ze čtyř akulturačních strategií se může měnit během pobytu v nové zemi. U těch jedinců, kteří v novém prostředí pobývali relativně kratší dobu, jsme očekávali častější volbu separační strategie v rámci akulturace, zatímco u imigrantů žijících v hostitelské zemi delší dobu jsme předpokládali spíše preferenci pro integraci či asimilaci. Domníváme se, že při větším souboru respondentů a delším sledovaném časovém úseku by se vztah v rámci této hypotézy mohl prokázat jako statisticky významný. Co se týče separace u zkoumaného souboru, je možné upozornit na to, že u těch jedinců pobývajících v současné zemi déle než čtyři roky, jen velmi malé procento volí tuto strategii. Dále zvažujeme, že pakliže bychom do našeho výzkumu zahrnuli i jedince, kteří zde žijí teprve kratší dobu (tzn. 3 anebo 6 měsíců), rovněž by se mohl ukázat významnější vztah.

Teoreticky můžeme uvažovat, že čím delší dobu bude jedinec žít v jiné zemi, tím více bude ovlivněn také zdejší kulturou, postupně si osvojí místní jazyk, bude rozšiřovat a prohlubovat kontakty a vztahy s osobami dominantní společnosti, může se stát např. i členem nějaké místní komunity atd. Také pravděpodobnost, že naváže partnerský vztah s protějškem jiné národnosti se postupně zvyšuje.

V této souvislosti můžeme vzpomenout i lineární modely akulturace, které uvažují v tomto směru a předpokládají, že proces akulturace je zpravidla završen úplnou asimilací jedince v nové společnosti. Tyto modely jsou dnes již minulostí a zejména v soudobých multikulturních společnostech se setkáváme s čím dál častějším projevem tolerance vůči jedincům jiného etnika či národnosti. Přesto se domníváme, že v dlouhodobém časovém rozpětí se můžeme setkávat s určitým projevem „splývání“ s majoritní společností dané země. Na druhou stranu si uvědomujeme, že abychom mohli pozorovat výše uvedené změny v rámci jakéhokoli výzkumu, bylo by nutné podstatně prodloužit časový horizont pobytu jedinců v hostitelské zemi. V tomto kontextu bývají prováděny i vícegenerační výzkumy na populaci imigrantů, kdy u dospělých jedinců se zpravidla častěji setkáváme se separační strategií, než je tomu u jejich dětí či potomků, u nichž je zcela přirozené, že se mnohdy ve větší míře orientují na společnost, v níž vyrůstají. Závěrem můžeme poznamenat, že vedle délky pobytu působí na preferenci akulturační strategie i další sociodemografické faktory na straně jedince jako věk či vzdělání.

V následující části diskuse se budeme věnovat vyhodnocení jednotlivých dotazníkových metod – kdy se pokusíme stanovit určité závěry týkající se sledovaných charakteristik v rámci akulturačního procesu.

U copingových strategií je patrné častější využívání všech tří typů pozitivních strategií a nejméně časté využívání negativních strategií. Nakolik jsou ale tyto rozdíly významné, resp. jak se liší míra uplatňování jednotlivých třinácti strategií, by ale bylo potřeba podrobit důkladnějšímu rozboru, který by zároveň mohl přinést zajímavější a průkaznější výsledky než pouhé srovnání typů copingových strategií.

V souvislosti s životní spokojeností lze říci, že u celého zkoumaného souboru převažuje „spokojenost“, a to téměř u tří čtvrtin respondentů. Pozoruhodné je, že se téměř vůbec neseťkáme s nespokojeností. Vezmeme-li míru životní spokojenosti jako ukazatel adaptace, lze z těchto výsledků usuzovat, že většina jedinců se poměrně dobře adaptovala na život v hostitelské zemi. Zároveň si ale uvědomujeme, že tento závěr je poměrně jednostranný a pro důkladnější zhodnocení adaptace jako dlouhodobějšího výsledku v rámci akulturačního procesu by bylo dobré sledovat i další charakteristiky jako míra akulturačního stresu, depresivity ad.

V souvislosti s těmito poznatky, tj. uplatňováním převážně pozitivních copingových strategií a pozitivním hodnocením životní spokojenosti, můžeme usuzovat, že jedinci v rámci našeho zkoumaného souboru se vyznačují vysokou mírou psychické odolnosti. Na zkušenost interkulturního kontaktu a akulturace tak můžeme pohlížet i v rámci koncepce odolnosti - ve smyslu hardiness (S. Kobasové) či jako smyslu pro koherenci (A. Antonovského). Obě koncepce zahrnují tři významné dispozice. V případě hardiness se jedná o dispozici udržet vývoj událostí pod kontrolou (i za nepřízně okolností), dále vidět a chápat v přicházejících životních situacích a událostech potenciálně pozitivně působící výzvy ke změření sil a nakonec schopnost plného zaujetí pro jakoukoliv činnost, oddanost sobě a svým zásadám. Základem smyslu pro koherenci je pak předpoklad, že odolný jedinec by měl vidět okolní svět v určitých kvalitách a uspořádanosti. Dispozice v rámci tohoto konceptu umožňují jedinci chápat svět jako uspořádaný, poznatelný a srozumitelný celek, do kterého je dotyčný schopen zasahovat, a pojímá tento svět a možnost jeho ovlivňování jako významné a smysluplné (Kebza, 2001).

Zamyslíme-li se nad tím, co jsme se o akulturaci dozvěděli, tj. že se jedná o poměrně náročnou životní událost, která s sebou přináší řadu změn pro jedince mnohdy stresujících a vyžadujících zvládnutí, mohli bychom být překvapeni, že i přesto je naprostá většina respondentů ve své životní situaci spokojena. Na druhou stranu bylo možné do jisté míry

očekávat, že jedinci zahrnutí do našeho výzkumu budou odolnější, a to z několika důvodů. Jedním z nich může být to, že tito jedinci z řad imigrantů, kteří odcházejí do jiné země dobrovolně a nejčastěji za účelem zlepšení jazykových dovedností, získání zkušeností, poznání nové kultury i za lepšími pracovními podmínkami (viz. výsledky položkové analýzy), se budou vyznačovat určitými osobnostními charakteristikami, které jim adaptaci v nové zemi usnadní (např. hardiness, extraverte, vnější místo kontroly, pozitivní copingové strategie ad.). Může se častěji jednat o jedince, kteří jsou zvyklí překonávat potíže a považovat je spíše za určité výzvy, nevzdávat se a bojovat, orientovaní převážně na vztahy s ostatními, schopni dobře využívat zdroje zvládnání atd. V rámci pojetí odolnosti pak zkušenosti pramenící z interkulturního kontaktu mohou být považovány za posilující a mohou přispět i k lepšímu sebehodnocení jedince. Dalším faktorem je nepochybně i to, že průměrná délka pobytu v hostitelské zemi je u našich respondentů přibližně dva a půl roku (kdy kritériem byl min. jeden rok). V této souvislosti se lze domnívat, že nastavením kritéria pro minimální délku pobytu jednoho roku jsme provedli přirozenou selekci a do značné míry vyřadili ty jedince, u nichž nelze považovat adaptaci za úspěšnou, resp. vykazující převážně nízkou míru životní spokojenosti. Zde předpokládáme, že v tomto případě by dotyční častěji zvolili návrat domů. Významnou roli zde jistě sehrávají i postupně se zlepšující jazykové dovednosti během dlouhodobého pobytu v nové zemi, kdy lze předpokládat, že jedinec bude čím dál více motivován k navazování kontaktů s lidmi hostitelské společnosti a pravděpodobně se bude zvyšovat i jeho sebedůvěra a odvaha v tomto směru.

Nakonec je třeba zmínit, že jedinci mohou vyjadřovat vyšší míru životní spokojenosti i z toho důvodu, že jsou jednoduše spokojeni s novým prostředím, které lépe vyhovuje jejich životnímu stylu, nabízí jim více možností apod.

Dále jsme u celého zkoumaného souboru zjistili nejčastější uplatňování strategie integrace, tj. příklon k oběma kulturám. Potěšilo nás, že tento výsledek se shoduje se závěrem většiny výzkumů (např. Berry et al., 1987), tj. že nejvíce preferovanou strategií je integrace, zatímco marginalizace nejméně. Co se týče asimilace a separace, zpravidla bývá upřednostňována první z nich. V této souvislosti je třeba upozornit, že strategii marginalizace lze u našeho výzkumného souboru zcela vyloučit. Vysvětlit to můžeme i tím, že marginalizace bývá u imigrantů často spojována s převážně odmítavým postojem vůči příslušnému etniku či národnosti ze strany dominantní společnosti. Ve vztahu k národnostním skupinám v rámci

našeho výzkumu můžeme říci, že s takovýmto postojem se u hostitelské společnosti neseťkáváme a je tudíž i malá pravděpodobnost, že by respondenti dobrovolně volili právě tuto strategii, která je celkově znevýhodňuje.

Při posuzování míry uplatňování copingových strategií u sledovaných skupin jsme odhalili statisticky významné rozdíly pouze ve dvou případech pozitivních strategií v rámci genderového srovnání. Domníváme se, že to může být ovlivněno i nastavením stupnice při kategorickém vyhodnocování míry uplatnění daných strategií, kdy jsme rozlišovali maximálně tři stupně, abychom se vyvarovali příliš nízkých četností v kontingenčních tabulkách u krajních kategorií. V této souvislosti by tak bylo možné provést analýzu rozptylu v rámci jednotlivých strategií u sledovaných skupin.

U akulturačních strategií se sice neprokázal statisticky významný rozdíl mezi žádnými ze zkoumaných skupin, při porovnání Čechů a Poláků se ale kritická hodnota velmi přibližovala hranici signifikantnosti. Můžeme tak konstatovat, že mezi těmito národnostmi je v preferenci typu akulturační strategie největší rozdíl, přičemž Češi výrazně méně volí strategii separace a naopak častěji strategii integrace i asimilace. Tento vztah rovněž potvrdily mnohé výsledky v rámci položkové analýzy. Např. Poláci jsou podstatně častěji v kontaktu s jedinci stejné národnosti v porovnání s Čechy (ačkoliv mezi Poláky je až 3krát více těch, kteří v současné zemi vyhledávají kontakt s druhými obecně méně často). Zároveň se ukázalo, že se častěji jedná o spolubydlící, což skutečně odpovídá reálné situaci, kdy Poláci v mnohem větší míře žijí až v určitých komunitách na rozdíl od Čechů, kteří se společnému bydlení s jinými Čechy často spíše z různých důvodů vyhýbají a celkově více preferují a vyhledávají kontakt národností dané země. Také nejbližším člověkem během pobytu v hostitelské zemi je pro naprostou většinu Poláků osoba stejné národnosti, zatímco pro Čechy je tomu tak podstatně méně často. Můžeme říci, že u Poláků se setkáváme s významně pozitivnější vazbou na primární kulturu včetně udržování tradic než u Čechů. Poláci také vnímají ve větší míře absenci rodinného zázemí a s tím spojený stesk po domově hodnotí jako největší obtíž během pobytu v hostitelské zemi. Lze se domnívat, že i tyto důvody mohou přispět k tomu, že Poláci častěji volí strategii separace v rámci procesu akulturace. U Čechů podporuje větší orientaci na kulturu a příslušníky hostitelské země také to, že by byli ochotnější vychovávat v této zemi své dítě.

Preference pro jednu z akulturačních strategií může souviset také s tím, jak dotázaní vnímají

obraz zdejší kultury. V tomto ohledu rovněž sledujeme výrazný rozdíl ($p < 0.01$) mezi oběma srovnávanými skupinami. Dvakrát více Poláků vnímá obraz zdejší kultury jako koexistenci řady menších kultur vedle sebe, zatímco Češi pohlíží na místní kulturu mnohem častěji jako na jednu dominantní a další menší kultury. V této souvislosti můžeme uvažovat, že pro Čechy je snadnější vazba či orientace na tuto „dominantní“ kulturu hostitelské země.

Na druhou stranu je třeba upozornit i na určitá zjištění, která nejsou zcela konzistentní ve vztahu k výše uvedeným závěrům. Jedná se o to, že ačkoliv Poláci vnímají větší rozdílnost mezi oběma kulturami, jsou k této diferenci v průměru tolerantnější než Češi a kulturu hostitelské země více přijímají. Poláci se zároveň cítí být podstatně více akceptováni jinými národnostmi, než je tomu tak u Čechů. Tuto patrnou diskrepanci je možné vysvětlit mj. tím, že významnější vztah jedince k jeho vlastní kultuře a určitá úcta ke kulturním tradicím, v níž byl dotyčný vychováván, může (alespoň u některých národností či etnik) vést v rámci interkulturního kontaktu k větší toleranci a respektu jiné kultury.

U životní spokojenosti byl v rámci srovnání skupin odhalen stejně jako v předchozím případě statisticky významný rozdíl mezi Čechy a Poláky, kdy skupina Čechů je významně spokojenější oproti jedincům polské národnosti ($p < 0.05$) a zároveň se jeví jako nejspokojenější v rámci celého souboru respondentů. Při posuzování životní spokojenosti jsme vycházeli z celkové hodnoty zahrnující osm životních oblastí. V rámci dalšího pokračování výzkumu by bylo zajímavé provést podrobnější rozbor týkající se spokojenosti v jednotlivých životních oblastech.

Při testování hypotéz jsme se opakovaně setkávali s problémem nízkých četností v kontingenčních tabulkách. Z toho důvodu jsme také upravili původní sedmibodovou stupnici spokojenosti na třibodovou, a stejně tak míru používání jednotlivých typů copingových strategií jsme vyhodnocovali pouze na třech stupních. Tak jsme docílili toho, že očekávaných četností menších než 5 je vždy méně než 20%, což lze považovat za určité kritérium pro použití testu nezávislosti v rámci psychologického měření, a to u dostatečně velkého souboru.

Při zjišťování copingových strategií jsme neodhalili významné rozdíly mezi pozitivními a negativními strategiemi, a to ani v rámci testování hypotéz ani při porovnání sledovaných skupin, ačkoliv by se daly očekávat při daném rozlišení těchto strategií na pozitivní (tj. ty, které vedou ke snížení úrovně stresu) a negativní (tj. ty, které naopak vedou spíše k umocnění

zažívaného stresu). Nabízí se zde otázka, zda-li je tento dotazník SVF-78 i přes svůj nepochybný interpretační potenciál vhodnou metodou pro mapování strategií zvládnání stresu v interkulturním kontextu, kdy bychom mohli více ocenit spíše „jednodušší“ ale průkaznější metodu. Jak jsme již uvedli, ve výzkumech akulturace a zvládnání stresu se zpravidla setkáváme s rozlišováním tří typů copingových strategií orientovaných na problém a na emoce, resp. vyhnutí se.

V rámci vyhodnocení SVF-78 a DŽS jsme pracovali pouze s hrubými skóry. Faktor věku jsme zohledňovali pouze částečně, a to již při samotném výběru respondentů, resp. stanovením věkového kritéria pro zařazení respondentů do výzkumu. Lze také říci, že sledované skupiny v rámci celého souboru jsou věkově poměrně vyvážené (průměrný věk je 24-27 let). Faktor pohlaví pak představoval jednu úroveň porovnávání výsledků v rámci sledovaných charakteristik. Dále je třeba podotknout, že při druhé úrovni porovnání výsledků, tj. mezi národnostními skupinami, je i přes větší procento žen v celém souboru (o 14% více) poměr žen a mužů v těchto skupinách přibližně stejný. Výsledné dotazníkové hodnoty tak porovnáváme pouze mezi sledovanými skupinami v našem souboru, nikoliv s populačními normami. Navíc získaná metrická data v obou metodách jsme převáděli na nominální hodnoty pro možnost ověřování výzkumných hypotéz. V tomto případě je třeba počítat s menší přesností výsledků. Právě z tohoto důvodu bychom při rozšíření výzkumu navrhovali použití analýzy rozptylu pro porovnávání copingových strategií a životní spokojenosti u sledovaných skupin.

Dále je třeba upozornit, že v dotazníku životní spokojenosti jsme pro získání DŽS-SUM použili místo standardních sedmi škál navíc i škálu práce a zaměstnání, a to vzhledem k tomu, že nebyla poznamenána chybějícími daty a navíc tuto životní oblast považujeme za jednu z nejvýznamnějších v kontextu aktuální životní situace našich respondentů.

Akulturační strategie jsme zjišťovali pomocí vlastního dotazníku. V této souvislosti bychom rádi uvedli, že ačkoliv je fenomén akulturace v zahraniční odborné literatuře velmi dobře zpracován, tyto zdroje nám bohužel nebyly zcela k dispozici při konstruování samotného dotazníku. Při jeho zpětném zhodnocení je nutno říci, že neobsahuje některé skutečnosti každodenního života (např. otázka stravování, oblékání, víry ad.), které by vhodně vypovídaly o jedincově kulturní identitě a orientaci v rámci dvou dimenzí akulturačních strategií. Dotazník by také mohl obsahovat více položek zaměřených na jedincovu primární kulturu. Na

druhou stranu se domníváme, že se nám i přesto podařilo postihnout hlavní aspekty při hodnocení akulturačních strategií. V této souvislosti můžeme ještě poznamenat, že v novějších výzkumech se čím dál častěji setkáváme se zaměřením místo čtyř akulturačních strategií na dvě dimenze orientace jedinců ve vztahu k vlastní a hostitelské kultuře a sociálním kontaktům.

V rámci otázek položkové analýzy lze ještě poznamenat, že by bylo zajímavé při zjišťování postojů vůči jiným Slovanům rozlišit vždy mezi konkrétními národnostmi. Domníváme se, že by se mohly ukázat určité rozdíly v hodnocení těchto postojů Čechů, příp. Slováků, vůči Polákům a naopak, kdy u Poláků by převažoval tolerantnější postoj. Na druhou stranu odmítavější postoj vůči Polákům by zde mohl souviset už jen s tím faktem, že jejich počet ve Velké Británii je vzhledem k jiným přichozím národnostem podstatně vyšší (především pak v Londýně), a člověk tak skutečně může nabývat dojmu, že někdy potká Poláka doslova „na každém rohu“.

Mohlo by se zdát, že ačkoliv je náš výzkum zaměřen vedle akulturačních strategií také na způsoby zvládání a životní spokojenost, v teoretické části práce jsme se těmito dvěma konceptům nevěnovali v odpovídající míře. Usoudili jsme, že vzhledem k tomu, že s problematikou stresu i životní spokojenosti se v české odborné literatuře setkáváme natolik často, že raději upřednostníme zahraniční literaturu a zaměříme se především na problematiku interkulturního kontaktu, akulturace a adaptace. Tím je tato práce snad i přínosnější.

Jak jsme již naznačili, koncepce použitých výzkumných metod a rozsah získaných dat nabízí možnost důkladnějšího zpracování těchto dat. Analýza rozptylu u copingových strategií a životní spokojenosti by mohla představovat přesnější statistickou metodu pro porovnání těchto charakteristik u sledovaných skupin. Zaměřili bychom se rovněž na analýzu jednotlivých copingových strategií, a stejně tak na spokojenost v rámci každé z osmi životních oblastí. Předpokládáme, že bychom tímto mohli odhalit některé významné souvislosti mezi zkoumanými skupinami, které se při dosavadním postupu neprokázaly, a zároveň tak získat důkladnější představu o zkoumaných charakteristikách v rámci celého souboru respondentů. Dále by bylo možné testovat, existuje-li souvislost mezi délkou pobytu v hostitelské zemi a životní spokojeností. Pozitivní signifikantní korelace by v takovém případě mohla podpořit předpoklad, že životní spokojenost je jedním z ukazatelů adaptace v novém sociokulturním prostředí.

Připomeňme, že výzkum se odehrával v multikulturním prostředí Londýna. Je nutné podotknout, že toto kosmopolitní velkoměsto je z pohledu setkávání lidí z mnoha různých kultur místem odlišným od ostatních oblastí Velké Británie.

Současný výzkum byl orientován převážně kvantitativně. V rámci položkové analýzy dotazníku psychosociálních aspektů adaptace bychom se v dalším pokračování výzkumu rádi zaměřili na důkladnější rozbor mezi sledovanými skupinami, a přiblížili tak nejen určité charakteristiky osob procházející interkulturní zkušeností, ale také rozdíly mezi národnostními skupinami Čechů, Slováků a Poláků. Nabízí se rovněž možnost obohatit tyto výzkumné poznatky o čistě kvalitativní analýzu na základě rozhovorů s malým souborem osob. Prostřednictvím osobních výpovědí o zkušenostech s dlouhodobým pobytem v cizí zemi bychom nepochybně získali lepší představu o tom, jak lidé prožívají příchod do jiné země, s jakým přijetím a nejčastějšími potížemi se setkávají, v čem je jejich život odlišný, jaké jsou jejich plány a představy o budoucnosti, a mnohých dalších aspektech života v odlišném sociokulturním prostředí.

8 Výzkumné závěry

Výzkum vychází z předpokladu, že interkulturní zkušenost přináší mnohé životní změny, které jsou jedinci často interpretovány a prožívány jako náročné a stresující. V této souvislosti u výzkumného souboru zjišťujeme copingové strategie uplatňované při zvládnání změn a problémů během procesu akulturace, dále akulturační strategie představující spíše krátkodobý výsledek akulturace a životní spokojenost jako ukazatel adaptace v rámci hodnocení výsledku procesu z dlouhodobější perspektivy.

Při testování hypotéz jako jednoho z výzkumných cílů se soustředíme na zjišťování souvislostí mezi těmito specifickými charakteristikami procesu psychologické akulturace a adaptace v interkulturním kontextu, tj. copingovými strategiemi, akulturačními strategiemi a životní spokojeností. Většina našich výzkumných předpokladů se nepotvrdila, resp. se potvrdila jen částečně. V následujících odstavcích si uvedeme hlavní výsledky výzkumu.

Můžeme konstatovat signifikantní souvislost ($p < 0.05$) mezi typem uplatňované akulturační strategie a životní spokojenosti, přičemž s podstatně vyšší mírou životní spokojenosti je spojena strategie asimilace (*hypotéza 1*). Na druhou stranu je nutné upozornit, že většina jedinců uplatňujících strategii integrace či separace rovněž hodnotí svou spokojenost v kladné části stupnice. Dále můžeme říci, že mezi strategiemi zvládnání stresu a typem akulturační strategie u našich respondentů není významná souvislost (*hypotéza 2*). Při testování vztahu mezi mírou uplatňování jednotlivých skupin copingových strategií a mírou životní spokojenosti byla prokázána signifikantní souvislost mezi strategiemi odklonu (POZ 2) a mírou životní spokojenosti ($p < 0.05$). Tento vztah však není lineární a probíhá spíše v opačném směru, než jaký bychom mohli očekávat u pozitivních copingových strategií, tzn. vyšší stupeň používání strategií odklonu souvisí s menší mírou životní spokojenosti na naší škále. U skupiny negativních copingových strategií dosahoval zjištěný vztah téměř hranice signifikantnosti. S tímto ohledem lze říci, že spokojenější jedinci uplatňují negativní copingové strategie v menší míře (*hypotéza 3*). V rámci poslední hypotézy se nám sice u výzkumného souboru nepodařilo prokázat statisticky významný vztah mezi typem uplatňované akulturační strategie a délkou pobytu v hostitelské zemi, která byla nejčastěji v rozpětí 1 – 4 roky, z výsledků ale vyplývá, že s prodlužující se délkou pobytu se postupně zvyšuje výskyt asimilace (*hypotéza 4*).

V další části výzkumného projektu jsme zjišťovali, jsou-li významné rozdíly ve výsledcích jednotlivých dotazníkových metod mezi skupinami respondentů při zohlednění faktorů pohlaví a národnost. V rámci *strategií zvládnání stresu* byl mezi muži a ženami odhalen signifikantní rozdíl ($p < 0.05$), v míře uplatňování strategií podhodnocení a devalvace (POZ 1), kdy muži uplatňují tento typ strategií ve větší míře než ženy, a dále vysoce signifikantní rozdíl ($p < 0.01$) v míře používání strategií odklonu (POZ 2), kdy při genderovém srovnání používají tento typ pozitivních copingových strategií ve větší míře ženy. Při porovnání národnostních skupin nebyla prokázána signifikantní souvislost ve vztahu k žádné ze čtyř skupin copingových strategií. U celého zkoumaného souboru lze shrnout, že všechny pozitivní copingové strategie jsou v průměru uplatňovány ve větší míře než negativní (a to v pořadí strategie kontroly, strategie odklonu a strategie přehodnocení a devalvace).

Při hodnocení celkové *životní spokojenosti* zjišťujeme, že až 72% všech respondentů je v různé míře „spokojena“. Zároveň se neprokázal statisticky významný rozdíl mezi skupinami při zohlednění genderu ani při základním srovnání národnostních skupin. Další porovnání mezi jednotlivými národnostními skupinami ale odhalilo signifikantní rozdíl ($p < 0.05$) mezi Čechy a Poláky. Můžeme tedy konstatovat, že Češi jsou významně spokojenější než Poláci.

V celém zkoumaném souboru je největší zastoupení *akulturační strategie* integrace (přibližně u 50% respondentů), dále v menší míře asimilace a separace. Se strategií marginalizace se u našich respondentů neseťkáváme. Ve vztahu k typu uplatňované akulturační strategie nebyly zjištěny statisticky významnější rozdíly mezi žádnými ze sledovaných skupin.

Nejdůležitější *výzkumné závěry* lze shrnout v následujících bodech:

1. Jedinci uplatňující strategii asimilace jsou se životem v novém sociokulturním prostředí významně spokojenější.
2. Mezi typem akulturačních strategií a copingovými strategiemi není významný vztah.
3. Mezi uplatňovanými copingovými strategiemi a mírou životní spokojenosti není jednoznačný vztah. Negativní copingové strategie ale pravděpodobně souvisí spíše s nižší mírou životní spokojenosti.
4. S délkou pobytu v hostitelské zemi nejvíce souvisí strategie asimilace.
5. Nejvíce uplatňovanou akulturační strategií je integrace.
6. Respondenti jsou se životem v hostitelské zemi převážně spokojeni.

Souhrn

Akulturation představuje proces, ke kterému dochází při setkávání jedinců či skupin pocházejících z různých kultur. Tento fenomén probíhal během celé historie lidstva. Ať byly důvody k migraci jakékoli, vždy vedly ke změnám původního životního stylu, kulturních tradic a zvyklostí jedinců i celých národů, stejně jako vzniku nových společností.

Tématem akulturation se během 20. století zabývali především antropologové a sociologové. Podle klasické definice Redfielda, Lintona a Herkovitse (1936, s. 149, cit. Berry, 2002, s. 19) je *akulturation* „fenomén, který vyplývá ze situace, kdy se skupiny jedinců pocházejících z rozdílných kultur dostanou do přímého kontinuálního styku, a za následek má změny původních kulturních vzorců jedné či obou skupin...“. Akulturation je po dlouhá léta studována především jako jev probíhající na společenské či skupinové úrovni. Významný moment v jejím pojetí nastal koncem 60. let, kdy Graves (1967) zdůraznil individuální zkušenost jedince v rámci tohoto procesu. Setkáváme se s pojmem *psychologická akulturation*, tj. označením pro změny, které jedinec zažívá jako výsledek setkání s jinými kulturami a zároveň účasti na procesu akulturation, jíž prochází jeho kulturní či etnická skupina. Tyto změny na individuální úrovni v rámci procesu akulturation se týkají především jedincovy identity, hodnot, postojů a chování.

Téma akulturation začíná být ve větší míře studována i psychology a dnes je nedílnou součástí disciplíny *interkulturní psychologie*. Tato oblast se zabývá především zkoumáním shod a rozdílů v individuálních psychologických funkcích v různých kulturních a etnických skupinách (Berry et al., 2002). Základními otázkami akulturation z pohledu psychologie jsou: Jak mohou lidé narození a vychovávaní v jedné společnosti a kultuře zvládat život v jiné kulturně odlišné společnosti než je ta, na kterou jsou zvyklí? a Co se stane, když se jedinec se svým „repertoárem chování“ ocitne ve zcela odlišném kulturním kontextu? (Sam, Berry, 2006).

Základními pilíři v rámci studia akulturation jsou kontakt (minimálně dvou jedinců či skupin), jejich vzájemný vliv a změna. Podstatným aspektem interkulturního kontaktu je především změna, na kterou je zaměřena většina výzkumů na tomto poli. Setkáváme se s pojetím „*ABC akulturation*“, tj. vymezením afektivních, behaviorálních a kognitivních změn během procesu psychologické akulturation (Ward, 1996).

Dvěma základními otázkami v teoriích a výzkumech akulturace jsou směrovost (tj. jakým směrem se proces odehrává) a dimenzionalita (tj. odehrává-li se v jedné či více nezávislých dimenzích). Na základě těchto otázek lze rozlišit dva hlavní typy modelů akulturace. Lineární modely, reprezentované Gordonovým asimilačním modelem (1964), předpokládají, že akulturace je proces, kdy dochází k pohlcení jedince dominantní kulturou a zároveň ztrátě identifikace s kulturou původní. Tyto modely jsou ale dnes spíše minulostí. Soudobé výzkumy se řídí především vícedimenzionálními modely. Jejich základní premisou je to, že jedinci si mohou vyvinout pozitivní vazby k oběma kulturám, tj. kultuře své referenční etnické skupiny i nové kultuře a příslušníkům hostitelské země.

V rámci studia psychologické akulturace je nejvýznamnější Berryho model akulturačních strategií (Berry, 1980, 2006). Proces akulturace postupuje v závislosti na tom, do jaké míry se jedinec účastní kulturního života v nové společnosti a zároveň si uchovává svou původní kulturní identitu. Berry (2006) předpokládá, že jedinci i skupiny prochází procesem akulturace rozdílným způsobem, resp. uplatňují různé strategie. Jejich volba je ovlivněna řadou psychologických i společenských faktorů. *Akulturační strategie* sestávají ze dvou komponent - postojů a způsobů chování, které se projevují v každodenním kontaktu jedinců z rozdílných kultur. Lze rozlišit čtyři strategie – asimilaci, separaci, marginalizaci a integraci. Tento model zjišťuje preference v rámci dvou zmíněných dimenzí otázkami 1. Zachování kulturního dědictví a vlastní etnické identity a 2. Orientace na vztahy s jinými skupinami, resp. navazování vztahů a účast v majoritní společnosti. Na základě postojů jedince v obou dimenzích a jejich protnutím dostáváme čtyři strategie interkulturních vztahů.

Akulturační strategie jsou hodnoceny jako krátkodobý výsledek procesu akulturace. Jako nejvýhodnější je hodnocena strategie *integrace*. Ta se vyznačuje pozitivními preferencemi na obou dimenzích. Paralelní preferenční postoje byly rozlišeny i na úrovni hostitelské (dominantní) společnosti, tj. tavicí kotel, segregace, vyloučení a nakonec multikulturalismus jako vyjádření integračního postoje (Berry, 2002). Ty mají vliv na volbu akulturačních strategií u jedince.

Soudobé teoreticko-empirické přístupy chápou akulturaci především jako dynamický proces probíhající v čase. Jsou zvažovány afektivní, behaviorální a kognitivní komponenty celého procesu, v odborném povědomí známy právě jako ABC akulturace. V rámci studia akulturace lze rozlišit tři hlavní přístupy. Každý z nich vychází z jiného teoretického rámce a při

respektování zbylých dvou složek zdůrazňuje především afektivní, behaviorální nebo kognitivní komponentu v procesu akulturace. Obecně je ale zastáván názor, že interkulturní kontakt představuje významnou životní událost a je pro jedince zkušeností v podstatě náročnou a stresující. Pojem *kulturní šok* (Oberg, 1969), dříve používán k označení silné emocionální reakce na kontakt s neznámou kulturou, a to často s negativním významem, bývá dnes odborníky častěji nahrazen pojmy *akulturační stres* (Berry, 2006) a deficit sociálních dovedností (Bochner, 2003). Na celou problematiku je nahlíženo především v rámci teorie stresu a zkušenost akulturace je vysvětlována v pojmech zvládnání. Akulturační stres i kulturní šok jsou dnes chápány podobně jako dočasná reakce na stres v rámci interkulturního kontaktu spojeného s psychickou nejistotou a požadavky ze strany neznámého prostředí (Berry, 2006).

Přístup vycházející ze zázemí teorie stresu a zvládnání pohlíží na interkulturní kontakt a proces akulturace jako na řadu životních změn způsobujících stres, které vyžadují od jedince využití jeho osobních zdrojů a uplatnění odpovědí ve smyslu zvládnání. Přístup v rámci teorie kulturního učení předpokládá, že hlavní příčinou problémů jedinců procházejících akulturací jsou obtíže při zvládnání každodenního sociálního kontaktu. Adaptace se pak odvíjí od učení se kulturně-specifickým dovednostem, které jsou nezbytné pro život v novém sociokulturním prostředí. Poslední přístup staví na teorii sociální identity a vyzdvihuje na jedné straně aspekty etnické a kulturní identity v rámci osobnosti jedince, na straně druhé meziskupinové vnímání, vztahy a sociální interakci mezi skupinami příchozích a hostitelskou společností. Zkoumány jsou hodnoty, očekávání a atribuce v interkulturním přechodu (Ward, 2001; Ward et al., 2003).

Proč je sociální kontakt mezi jedinci s odlišným kulturním zázemím považován za problematický a zpravidla stresující, odborníci nejčastěji vysvětlují hypotézami o atraktivitě podobnosti a kulturní distanci (Bochner, 2003). Setkáváme se s vymezením skupin jedinců, kteří se ocitají v kontaktu s jinými kulturami a prochází akulturací, a nejčastěji tak vytváří pluralitní společnosti. Berry (2006) na základě tří faktorů – dobrovolnost, délka kontaktu a mobilita – rozlišuje skupinu původních obyvatel, etnokulturní skupiny, uprchlíky, asylanty a především imigranty a dočasně příchozí. Skupiny a jedinci se významně liší v mnoha charakteristikách, které tak ovlivňují průběh jejich akulturace.

Rámce studia akulturace vysvětlují tento proces od počátku interkulturního kontaktu, zaměřují se na změny v průběhu a jejich vliv adaptaci. Respektovány jsou faktory vstupující do procesu na individuální i společenské úrovni. Berry (2006) shrnuje emocionální, behaviorální a

kognitivní změny během procesu značením *změny chování* a *akulturační stres*.

Odpověď na interkulturní kontakt, resp. proces akulturace, je zkoumána jednak v souvislosti s krátkodobým výstupem, tj. s volbou akulturačních strategií, a jednak ve smyslu adaptace v dlouhodobějším horizontu. Výsledek *adaptace* je chápán na kontinuu od velmi pozitivních až po velmi negativní způsoby života v novém kulturním prostředí a týká se relativně stabilních individuálních změn jako odpovědi na požadavky okolního prostředí (Berry, 2006). Rozlišujeme dva typy adaptace, a to psychologickou a sociokulturní. První je založena převážně na afektivní odpovědi a je zkoumána zejména v souvislosti s well-being a spokojeností jedince. Nejsilněji je ovlivňována faktory jako životní změny, osobnost a sociální opora. Sociokulturní adaptace je chápána v rámci behaviorální domény a souvisí s tím, jak dobře je jedinec schopen zvládat každodenní život včetně sociálních interakcí v novém kulturním prostředí, resp. je schopen určité „shody s prostředím“ (Ward, 1996). Ovlivňují ji především vztahové proměnné se členy hostitelské země, kulturní distance a délka pobytu. Mezi oběma typy adaptace je zpravidla významný vztah.

„*Stress and coping approach*“ chápe psychologickou akulturaci a adaptaci zejména v rámci Lazarusova pojetí psychologického stresu a zvládání (1984) a teorie životních změn (Holmes, Rahe, 1965). Vedle vnějšího stresoru je zdůrazňován i kognitivní význam pro daného jedince. Coping (zvládání) představuje proces řízení vnějších i vnitřních faktorů, které jsou člověkem ve stresu hodnoceny jako ohrožující jeho zdroje. V rámci procesu psychologické akulturace je vymezeno pět klíčových charakteristik. Akulturační zkušenost jako významná *životní událost* pramenící z kontaktu s novou kulturou, kognitivní hodnocení změn, resp. *stresorů*, uplatnění *copingových strategií*, a dále aktuální *stres* zažívaný jedincem. Poslední, konečnou etapou procesu je již zmíněná *adaptace*. Hodnocení, prožívání a zvládání akulturačních změn je v průběhu celého procesu ovlivněno řadou faktorů. Nejvíce jsou v této souvislosti zkoumány obecné faktory jako životní změny v důsledku interkulturního kontaktu, očekávání, způsob kognitivního hodnocení vzniklých změn a následné uplatnění copingových strategií či akulturační strategie. Z osobnostních faktorů jsou to dále především místo kontroly a extraverte, přičemž pro adaptaci jedince je významná určitá „shoda“ jeho osobnosti s prostředím. Sociální opora (ze strany hostitelské společnosti i etnické skupiny) je považována za jeden z nejdůležitějších faktorů, které mají pozitivní vliv na adaptaci jedince v novém prostředí. Zkoumána je rovněž délka pobytu, demografické charakteristiky či diskriminace ze

strany hostitelské společnosti. Mezi kulturně specifickými faktory je významná zejména kulturní distance. Soudobé výzkumy akulturace a adaptace jedince v rámci interkulturního přechodu zahrnují zpravidla více prediktivních proměnných i ukazatelů adaptace. Prokázána byla např. souvislost mezi akulturačními strategiemi a copingovými styly a dále jejich vztah k míře zažívaného stresu či somatických stížností ad. (Schmitz, 1992; Kosic, 2004).

Výzkum se odehrával v multikulturním prostředí Londýna, ve Velké Británii. Byl orientován na populaci imigrantů, tedy jedinců dobrovolně přicházejících do jiné země zpravidla za účelem nalezení lepších životních podmínek (či získání nových životní zkušeností apod.). Tito jedinci zůstávají v hostitelské zemi dlouhodobě a často trvale. Soubor respondentů tvořili příslušníci tří slovanských národností – české, slovenské a polské – žijící v této zemi minimálně po dobu jednoho roku. Zpravidla se jednalo o mladé lidi průměrného věku kolem 26ti let. Sledovali jsme psychologické aspekty spojené s jejich akulturací, resp. adaptací v rozdílném sociokulturním prostředí. K dané problematice jsme přistupovali v rámci teorie stresu a zvládání. Vycházeli jsme tak z předpokladu, že interkulturní zkušenost přináší životní změny, které jsou jedinci často interpretovány a prožívány jako náročné a stresující. Prostřednictvím stanovených hypotéz jsme zjišťovali vztahy mezi třemi specifickými charakteristikami procesu akulturace, a to copingovými strategiemi, akulturačními strategiemi a životní spokojeností. Použili jsme Dotazník SVF-78, Dotazník životní spokojenosti a vlastní Dotazník psychosociálních aspektů akulturace. Odhalili jsme signifikantní souvislost mezi typem akulturační strategie a životní spokojeností a mezi mezi jedním typem pozitivních copingových strategií. Naopak jsme nezjistili významnou souvislost mezi typem copingových strategií a mírou životní spokojenosti ani mezi typem akulturačních strategií a délkou pobytu. O respondentech v rámci celého souboru lze shrnout, že uplatňují nejčastěji strategii integrace, ve větší míře používají pozitivní strategie zvládání stresu a se svým životem v hostitelské zemi jsou převážně spokojeni. Porovnání s jinými výzkumnými závěry, které se týkají copingových stylů a životní spokojenosti byly většinou obtížné vzhledem k použití jiného typu výzkumných metod. Ve vztahu akulturačních strategií k adaptaci (hodnocené životní spokojeností) jsme dospěli k odlišnému výsledku od obecného předpokladu na základě mnoha výzkumů, tzn. namísto integrace se ukázala z hlediska míry spokojenosti jako výhodnější asimilace. V souvislosti s nejvíce preferovanou akulturační strategií jsme však dospěli ke stejným závěrům jako jiné studie.

Literární zdroje:

- Aldwin, C. (1994). Stress, coping and development (Chapter: Culture stress and coping.). New York: Guilford Press.
- Beiser, M. (1988). 'Influences of time, ethnicity, and attachment on depression in Southeast Asian refugees.' *American Journal of Psychiatry*, 11, 46-51.
- Berry, J. W. (1970). Marginality, stress and ethnic identification in an acculturated aboriginal community. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, vol. 1, 239-252.
- Berry, J. W. (1980). Acculturation as varieties of adaptation. In A. M. Padilla (Ed.) *Acculturation: Theory, models and some new findings* (pp. 9–25). Boulder: Westview.
- Berry, J. W. (1990). Psychology of Acculturation. In J. J. Berman (ed.), *Nebraska symposium on motivation, 1989: cross-cultural perspectives* (pp. 201-234). Lincoln: University of Nebraska Press.
- Berry, J. W. (1990). Psychology of Acculturation. In J. J. Berman (ed.), *Nebraska symposium on motivation, 1989: cross-cultural perspectives* (pp. 201-234). Lincoln: University of Nebraska Press.
- Berry, J. W. (1991). Managing the process of acculturation for problem prevention. In J. Westermeyer, C. L. Williams & A. N. Nguyen (Eds.), *Mental health services for refugees* (pp. 189-204).
- Berry, J. W. (2002). Conceptual approaches to acculturation. In K. Chun, P. Balls-Organista & G. Marin (Eds.), *Advances in theory, measurement and applied research* (pp.17-37). Washington: APA Books.
- Berry, J. W. (Eds.). (2006). Contexts of acculturation. In D. L. Sam & J. W. Berry (Eds.), *The Cambridge handbook of acculturation psychology*. New York: Cambridge University Press.
- Berry, J. W. (Eds.). (2006). Stress perspectives on acculturation. In *The Cambridge handbook of acculturation psychology*. New York: Cambridge University Press.
- Berry, J. W. & Kalin, R. (1995). Multicultural and ethnic attitudes in Canada. *Canadian journal of behavioural science*, 27, 310-320.
- Berry, J. W., Poortinga, Y. H., Segal, M. H. & Dasen, P. R. (2002). *Cross-cultural psychology: research and applications*. 2nd edn. New York: Cambridge University Press.
- Bochner, S. (1982). The social psychology of cross-cultural relations. In S. Bochner (Ed.), *Cultures in contact: Studies in cross-cultural interaction* (pp. 5-44). Oxford: Pergamon.
- Castro, V. S. (2003). *Acculturation and psychological adaptation*. Westport, CT: Greenwood.
- Furnham, A. (1997). Culture shock, homesickness and adaptation to a foreign culture. In M. A. L. Tilburg & A. J. J. M. Vingerhoets (Eds.), *Psychological aspects of geographical moves: homesickness and acculturation stress*. Tilburg University Press.
- Gordon, M. M. (1964). *Assimilation in American life. The role of race, religion and national origins*. New York: Oxford University Press.
- Gordon, M. M. (1978). *Human nature, class, and ethnicity*. New York: Oxford University Press.
- Graves, T. D. (1967). Psychological acculturation in a tri-ethnic community. *Southwestern Journal of Anthropology*, 23, 337-3350

- Hartl, P. & Hartlová, H. (2000). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- Holmes, T. H. & Rahe, R. H. (1967). The social readjustment rating scale. *Journal of psychosomatic research*, 11, 213-218.
- Howell, D. C. (1997). *Statistical methods for psychology* (4th ed.). Belmont, CA: Duxbury Press.
- Kebza, V. (2001). Sociální psychologie zdraví. In J. Výrost, I. Slaměník, Aplikovaná sociální psychologie II (Eds.). Praha: Grada Publishing.
- Kolman, L. (2005). *Komunikace mezi kulturami: psychologie interkulturních rozdílů*. Praha: Česká zemědělská univerzita.
- Kosic, A. (2004). Acculturation strategies, coping process and immigrants' adaptation. *Scandinavian Journal of Psychology*, 45, 169-278.
- Kosic, A. (2006). Personality and individual factors in acculturation. In D. L. Sam & J. W. Berry (Eds.), *The Cambridge handbook of acculturation psychology*. New York: Cambridge University Press.
- Křivohlavý, J. (2003). *Psychologie zdraví*. Praha: Portál.
- Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer.
- Miles, J. & Banyard, P. (2007). *Understanding and using statistics in psychology. A practical introduction*. London: SAGE Publications.
- Morgensternová, M. & Šulová, L. (2007). *Interkulturní psychologie. Rozvoj interkulturní senzitivity*. Praha: Karolinum.
- Oberg, K. 1960. 'Culture shock: adjustment to new cultural environments.' *Practical Anthropology* 7, 177-182.
- Padilla, A. (ed.)(1980). *Acculturation: theory, models and some new findings*. Boulder: Westview.
- Park, R. E. (1928). Human migration and the marginal man. *American Journal of Sociology*, 33, 881-893.
- Piontkowski, U., Florack, A., Hoelker, P., & Obdržálek, P. (2000). Predicting acculturation attitudes of dominant and non-dominant groups. *International Journal of Intercultural Relations*, 24, 1-26.
- Powell (1880). *Introduction to the study of Indian languages* (2nd ed.). Washington, DC: US Government Printing Office.
- Průcha, J. (2004). *Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. Praha: Portál.
- Reiterová, E. (2003). *Základy statistiky pro studenty psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Rodná, K. & Rodný, T. (2001). *Dotazník životní spokojenosti*. Praha: Testcentrum.
- Sam, D. L. (2006). Acculturation: conceptual background and core components. In D. L. Sam & J. W. Berry (Eds.), *The Cambridge handbook of acculturation psychology*. New York: Cambridge University Press.
- Sam, D. L. & Berry, J. W. (Eds.). (2006). *The Cambridge handbook of acculturation psychology*. New York: Cambridge University Press.
- Schmitz, P. G. (1992). Acculturation styles and health. In S. Iwawaki, Y. Kashima & K. S. Leing (Eds.),

- Innovations in cross-cultural psychology (pp. 360-370). Amsterdam: Swets & Zeitlinger.
- Searle, W. & Ward, C. (1990). 'The prediction of psychological and sociocultural adjustment during sociocultural transitions'. *International Journal of Intercultural Relations*, 449-464.
- Spiro, M. E. (1955). The acculturation of American ethnic groups. *American Anthropologist*, 57, 1240-1252.
- Švancara, J. (2003). Strategie zvládání stresu. Praha: Testcentrum.
- Szapocznik, J. & Kurtines, W. M. (1980). 'Acculturation, biculturalism and adjustment among Cuban Americans'. In A. M. Padilla (Ed.) Psychological dimensions of the acculturation process: Theory, models and some new findings (pp.139-160). Boulder, CO: Westview Press.
- Taylor, S. E. (1995). *Health Psychology* (3rd ed.). New York: McGraw-Hill.
- Trimble, J. E. (2002). Introduction: Social change and acculturation. In K. Chun, P. Balls-Organista & G. Marin (Eds.), *Advances in theory, measurement and applied research* (pp. 3-13). Washington: APA Books.
- VandenBos, G. R. (Ed.) (2007). *APA Dictionary of Psychology*. Washington, DC: American Psychological Association.
- VandenBos, G. R. (Eds.). (2006). *APA dictionary of psychology*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Ward, C. (1996). Acculturation. In D. Landis & R. S. Bhagat (Eds), *Handbook of intercultural training* (2nd edn, pp. 124-147). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Ward, C. (2001). The ABCs of acculturation. In D. Matsumoto (Eds.), *Handbook of culture and psychology* (pp. 411-445). New York: Oxford University Press.
- Ward, C. & Chang, W. C. (1997). "Culture fit": a new perspective on personality and sojourner adjustment. *International journal of intercultural relations*, 21, 525-533.
- Ward, C. & Rana-Deuba, A. (1999). Home and host culture influences on sojourner adjustment. *International Journal of Intercultural Relations*, 24, 291-306.
- Ward, C., & Kennedy, A. (1993a). Acculturation and cross-cultural adaptation of British residents in Hong Kong. *Journal of Social Psychology*, 133, 395-397.
- Ward, C., & Kennedy, A. (1993b). Psychological and socio-cultural adjustment during cross-cultural transitions: A comparison of secondary students at home and abroad. *International Journal of Psychology*, 28, 129-147.
- Ward, C., Bochner, S. & Furnham, A. (2003). *The Psychology of Culture Shock* (2nd ed.). Routledge, UK.

Internetové zdroje:

Bochner, S. (2003). Culture shock due to contact with unfamiliar cultures. In W. J. Lonner, D. L. Dinnel, S. A. Hayes, & D. N. Sattler (Eds.), *Online Readings in Psychology and Culture* (Unit 8, Chapter 7), (<http://www.wvu.edu/~culture>), Center for Cross-Cultural Research, Western Washington University, Bellingham, Washington USA.

http://www.egypt.iom.int/eLib/UploadedFolder%5CGlossary_on_Migration_En.pdf

http://www.un.org/esa/population/publications/2006Migration_Chart/Migration2006.pdf

International Organization for Migration. (2004). International migration law: glossary on migration. Retrieved August 23, 2007, from:

Rudmin, F. W. (2003). Catalogue of acculturation constructs: Descriptions of 126 taxonomies, 1918-2003. In W. J. Lonner, D. L. Dinnel, S. A. Hayes, & D. N. Sattler (Eds.), *Online Readings in Psychology and Culture* (Unit 8, Chapter 8), (<http://www.wvu.edu/~culture>), Center for Cross-Cultural Research, Western Washington University, Bellingham, Washington USA.

UN (2006). International migration 2006. Population Division, Department of Economic and Social Affairs, United Nations, New York. Retrieved August 23, 2007, from:

UNHCR (1996). Convention and protocol relating to the status of refugees. Retrieved August 23, 2007, from: <http://www.unhcr.org/ua/doc/Convention-EN.pdf>

UNWTO (2007). World tourism barometer, Vol. 5. Retrieved August 23, 2007, from: http://www.unwto.org/facts/eng/pdf/barometer/unwto_barom07_2_en_excerpt.pdf